TÜRKİYE TARIMSAL GÖRÜNÜM SAHA ARAŞTIRMASI

2022

KKB
KREDİ KAYIT BÜROSU

KB
KREDİ KAYIT BÜROSU

İçerik

1. Yönetici Özeti 1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi 5
2.1. Araştırmanın Amacı 5
2.2. Araştırmanın Yöntemi 6
3. Dünyada Özet Görünüm 7
4. Araştırmanın Bulguları ve Analizler 9
4.1. Çiftçilerin Demografik ve İşletme Yapıları 9
4.2. Çiftçilerin Ürün ve Üretim Tercihleri 12
4.3. Çiftçilerin Sektörel Sorunları 22
4.4. Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları, Tahsilat Yöntemleri ve Geliri 27
4.5. Çiftçilerin Sigorta ve Kredi Kullanımı 34
4.6. Çiftçilerin Teknoloji ve İnternet Kullanımı 39

Şekiller

Şekil 1: Katılımcı Çiftçilerin Yaş Ortalaması 9
Şekil 2: Katılımcılarda Genç Çiftçi Oranı 9
Şekil 3: Katılımcı Çiftçilerin Tarımsal Üretim Tipi 10
Şekil 4: İşletme Başına Arazi Büyüklüğü (Dekar) 10
Şekil 5: Çiftçilerin Üretim Yaptığı Arazi Büyüklüğünün Dağılımı 11
Şekil 6: 2022'de Üretilen İlk 20 Ürün Adının Toplam Çiftçi Sayısına Oranı (%) 13
Şekil 7: 2022'de Üretilen İlk 20 Ürünün Çiftçi Başına Ekiliş Alanı Ortalaması (Dekar) 15
Şekil 8: Bitkisel Ürün Gruplarında Üretim Miktarı 16
Şekil 9: Bitkisel Ürünlerde Üretim Miktarı Değişimi 16
Şekil 10: Hayvancılık Yapan Çiftçilerin Ürün Adı 17
Şekil 11: "Ürün seçerken neye göre karar veriyorsunuz?" Sorusuna Çiftçi Başına Verilen Cevap 19
Şekil 12: Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçiler Ve Sözleşmeli Üretimden Memnuniyet Seviyeleri 20
Şekil 13: Sözleşmeli İlk 10 Ürün ve Şekerpancarı ve Haşhaş Hariç Sözleşmeli İlk 10 Ürün 21
Şekil 14: Ürün Bazında Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçi Oranı 21
Şekil 15: Çiftçilerin Üretim Esnasında Yaşadıkları Sorunlar 23
Şekil 16: "Girdi pahalılığı sizi nasıl etkiledi?" Sorusuna Verilen Cevaplar 24
Şekil 17: 2020/2021 ve 2021/2022 Üretim Sezonu Kuraklık Haritaları (Meteoroloji Genel Müdürlüğü) 24
Şekil 18: Çiftçilerin Üretimden Sonra Yaşadıkları Sorunlar 25
Şekil 19: Türkiye Tarım ve Gıda Fiyat Endeksleri 26
Şekil 20: "Ürününüzü nereye satıyorsunuz?" Sorusuna Verilen Cevaplar 28
Şekil 21: Çiftçilerin Ürün Bedeli Tahsilat Şekli 29
Şekil 22: Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Alacak Belgesi Çeşidi 30
Şekil 23: Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Süresi (Ay Sayısı) 31
Şekil 24: Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Problemi 32
Şekil 25: Çiftçilerin Tarımdan Elde Ettikleri Gelirden Memnuniyet Seviyesi 32
Şekil 26: "Toplam Memnun" ve "Toplam Memnun Olmayan" Çiftçi Oranı 33
Şekil 27: Çiftçi Hanehalkında Tarım-Dışı Gelir Kaynakları 33
Şekil 28: Türkiye'de Tarımsal Kredi Gelişimi 34
Şekil 29: Çiftçilerin Son 3 Yılda Kullandıkları Finansman Kaynakları 35
Şekil 30: Çiftçilerin Kullandığı Kredi Tipi 36
Şekil 31: Tarımsal Yatırım Kredisi ve Tarım-Dışı Kredi Kullanan Çiftçilerin Kredi Konusu 36
Şekil 32: Çiftçilerin Kredi Kullandıkları Banka Sayısı 37
Şekil 33: Bankadan Kredi Kullanmayan Çiftçilerin Gerekçeleri 37
Şekil 34: TARSİM Yaptıran Ve TARSİM'e Hasar Bildiren Çiftçi Oranı 38
Şekil 35: TARSİM Yaptırmayanların Gerekçeleri 38
Şekil 36: Çiftçilerin Kullandığı Teknoloji Cihazları 39
Şekil 37: Çiftçilerin İnternete Erişim Teknolojileri 40
Şekil 38: Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Hizmetleri 41
Şekil 39: Çiftçilerin "İlave" Olarak Kullanmak İstedikleri Dijital Hizmet Konuları 42

Tablolar

Tablo 1: Anket Sayıları (Adet) 5
Tablo 2: Kiralanan Arazi 11
Tablo 3: Çiftçi Başına Hayvan Sayısı Ortalaması 18
Tablo 4: Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Alacak Belgesi Çeşidi 30

TARDES
KKB Tarım Kredileri
Değerlendirme Sistemi

1. Yönetici Özeti

Kredi Kayıt Bürosu (KKB), temel görevlerine ilave olarak finans sekörünün verimliliğini artırabilmek ve ayrıca toplumun krediye kolay erişebilmesi için finansal okuryazarlık seviyesinin yükseltilmesine yönelik inovatif ürün ve hizmetler geliştirmektedir. Bunlardan birisi de **2014 yılında** hayata geçen **Tarım Kredileri Değerlendirme Sistemi'dir (TARDES)**. Ülkemizde faaliyette bulunan ve KKB üyesi bankaların hizmetine açık olan TARDES sayesinde çiftçiler için kredi analizi yapmak ve onlara kredi limiti sunmak daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. KKB tarım sektörüne sağladığı TARDES hizmetinin kalitesini artırmak, yeni hizmetler geliştirebilmek, ayrıca sektörün yaşadığı dönüşümleri takip ederek kamuoyuyla paylaşmak amacıyla her yıl düzenli olarak saha araştırmaları düzenlemektedir. 2019 yılında başlayan saha araştırmaları bu raporla birlikte dördüncü yılına ulaşmıştır. KKB bu saha araştırmalarının dışında tarım sektörüne özel farklı bilgi ve araştırma raporları da hazırlayarak bankalar, finansal kuruluşlar ve kamuoyuyla paylaşmaktadır. Kurumumuzun kamuya açık tüm tarımsal yayınlarına kkb.com.tr web sitemizdeki **"Ürünlerimiz > TARDES"** bağlantısı üzerinden erişilebilmektedir. Yayınlarımız ve içerikleriyle ilgili tüm geribildirimler kurumumuz tarafından teşvik edilmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır.

Tarım sektörü sadece ülkemiz için değil küresel olarak gıda güvencesinin anahtarı konumundadır. Bu raporun yazım tarihi itibarıyla hâlâ devam eden koronavirüs (COVID-19) pandemisi ve akabinde patlak veren Rusya'nın Ukrayna'yı işgali neredeyse tüm ekonomilerde ve sektörlerde arz ve talep dengelerini bozmuş durumdadır. Buna karşın her iki olayda da en öne çıkan ve dikkatlerin yoğunlaştığı sektörler tarım ve gıda olmuştur. Bu güncel olaylar, küresel tarım görünümünü uzun süredir zaten stres altına sokmuş olan iklim değişikliğini ortadan kaldırmamaktadır. Küresel tarım fiyatları endeksi (FAO Food Price Index) son 3 yıldır soluklanmadan yukarı gitmiş ve 60 yıllık zirvesini kırmış durumdadır. Tüm dünya devletleri bu sebep ve sonuçların gölgesinde gıda güvencelerini garanti altına almak için yoğun bir mücadele içindedir. Bu durum dünyanın en büyük 19'uncu milli gelirine, 17'nci nüfusuna ve 14'üncü tarım ekonomisine sahip olan ülkemiz açısından da aynıdır. 2021 yılında 25 milyar dolarlık tarımsal ihracat gerçekleştiren Türkiye sadece kendi vatandaşları için değil, özellikle Avrupa Birliği, Orta Doğu ülkeleri ve Rusya için en önemli tarım ve gıda tedarikçilerinden birisidir. Ülkemizdeki her bir çiftçinin ve her bir hektar tarım toprağının geleceği esasen

tüm dünya için stratejik bir öneme sahiptir. KKB'nin son 4 yıldır düzenli olarak yayımladığı Tarımsal Görünüm Saha Araştırmaları bu bilinçle hazırlanmakta ve kamuoyunun faydasına sunulmaktadır. Böylece, toplumun tüm kesimlerine sahadaki fiili durumu sunarak tarım sektörü için yapılacak araştırma, analiz, izleme-değerlendirme, yatırım, ürün/hizmet geliştirme, politika geliştirmelere yardımcı olmak hedeflenmektedir. Aşağıda bu yılki araştırmada öne çıkan sonuçlar özetlenmeye çalışılmıştır.

1. KKB 2022 Tarımsal Görünüm Saha Araştırması her yıl olduğu gibi **28 ilde** "fiili" ve "aktif" olarak çiftçilik yapan kişilerle gerçekleştirilmiştir. "Kümeli basit tesadüfi örnekleme" yönteminin kullanıldığı araştırmada anketleri tarım alanında uzman ve saha deneyimi olan anketörler gerçekleştirmiştir.[1]

2. Araştırmaya katılan ve "fiili" olarak tarımsal üretim yapan çiftçilerin **yaş ortalaması 52,7** bulunmuştur. Aynı rakamın 2020 yılında 51,3, 2021 yılında 51,1 bulunması çiftçi kesimin kısmen yaşlandığı gibi yorumlanabilecek olsa da kesin bir yargıya varabilmek için önümüzdeki yıllardaki trendin takip edilmesinde fayda görülmektedir.

3. Ankete katılan çiftçilerin yaklaşık %61'i **sadece bitkisel üretim**, %38'i **karma (bitkisel+hayvansal) üretim** gerçekleştirmektedir. Sadece hayvancılık yapan işletme oranı daha önceki araştırmalarda olduğu gibi %1'in altındadır.

4. Bitkisel üretim gerçekleştiren çiftçilerin "faal" olarak üretim yaptığı toplam arazi büyüklüğünün aritmetik ortalaması **267 dekar** (26,7 hektar), geometrik ortalaması **108 dekar** (10,8 hektar), harmonik ortalaması ise **39 dekar** (3,9 hektar) bulunmuştur. Aritmetik ve geometrik ortalamalar 2019 yılından bu yana artarken, harmonik ortalamalar çok sınırlı bir artışa işaret etmektedir. Bu durum ülkemizde küçük işletmelerin halen en yaygın işletme tipi olduğu kanısını doğurmaktadır. Diğer yandan, aritmetik ortalamaların gittikçe artıyor olması, çiftçilerin 6537 s. Kanun ile getirilen **"yeter gelirli tarımsal arazi"** kavramına hızlı bir şekilde uyum sağladığına işaret etmektedir.

5. Çiftçiler bitkisel üretim yaptıkları toplam arazinin **%29'unun kiralık** olduğunu bildirmiştir.

6. Türk çiftçisi bir yıl içerisinde aynı yılda ortalama **3 farklı bitkisel ürün** yetiştirmektedir. Bu sayı üçer yıllık dönem sorulduğunda 4'e çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türk çiftçisinin 3-4 ürünü aynı anda ya da münavebeli (nöbetleşe, sırasıyla) olarak yetiştirdiği anlaşılmaktadır.

7. Daha önceki araştırmalarda olduğu gibi 2022'de de çiftçilerin en çok tercih ettiği ilk üç tarla bitkisi ismi sırasıyla **buğday**, **mısır** ve **arpa**, sebze çeşidi **domates**, meyve çeşidi ise **üzüm** olmuştur. Geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında hububat ve endüstriyel bitkilere yönelim artmaya devam ederken, sebze ve meyve ürünü tercihlerinde durağanlık veya gerilemeler tespit edilmiştir. Genel olarak çiftçi tercihlerinde **emek-yoğun** ürünlerden **mekanizasyona uygun** ürünlere doğru tercih kayışı devam etmektedir. Pandemi, Rusya-Ukrayna savaşı ve bu ikisine ilave olarak hükümet tarafından hububat ve endüstriyel ürünler için açıklanan yüksek alım fiyatlarının da bu yönelimleri güçlendirdiği düşünülmektedir.

8. Hayvancılık yapan her on işletmeden yedisi **süt inekçiliği** (%70), üçü **sığır besiciliği** (%36), yine yaklaşık üçü **küçükbaş hayvancılık** (%29) yapmaktadır. Ortalama hayvan sayıları süt ineği işletmelerinde **24 (sağmal inek)**, besi işletmelerinde **70 sığır**, küçükbaş işletmelerde **280 koyun-keçi** bulunmuştur. Diğer yandan, işletme sayısı bakımından küçük işletmeler hâlâ çoğunluğu oluşturmaktadır. Geometrik ortalamalar süt ineğinde 11 adet, besi sığırında 16 adet, küçükbaşta 79 adet, arıcılıkta 45 adet olmuştur.

9. Araştırmada çiftçilere bitkisel ürün tercihlerini neye göre yaptıkları sorulduğunda %73'ü "**önceden bildiği/alıştığı ürünü**", %27'si "**gelecek yıl fiyatının yükseleceğini tahmin ettiği ürünü**", %25'i "**hayvanlarının yem olarak yiyeceği ürünü**", %23'ü ise **"alıcısı çok/satışı hızlı ürünü"** tercih ettiklerini belirtmiştir.

10. Araştırmaya katılan her 10 çiftçiden 2'si (%20) **sözleşmeli tarımsal üretimde** bulunmaktadır ve bu çiftçilerin %54'ü sözleşmeli üretimden memnun olduğunu beyan etmiştir. Sözleşmeli üretilen ürünlerde yasa gereği sözleşmenin zorunlu olduğu **şeker pancarı** (%46) başı çekmektedir. Bunu **buğday**, **domates** ve **mısır** takip etmektedir. Tüm çiftçiler içerisinde tütün üreticilerinin %79'unun, hıyar üreticilerinin %24'ünün, domates üreticilerinin ise %17'sinin sözleşmeli olduğu görülmüştür. Buğday ve arpa üreticilerinde ise sözleşmelilik oranı sırasıyla %4 ve %2 ölçülmüştür.

[1] Çiftçilere 32 adet soru yöneltilmiştir. Çoktan seçmeli sorularda bazen tek cevap toplanmış, bazen de birden fazla seçim yapma şansı tanınmıştır. Birden fazla cevabın toplandığı sorularda oranlar cevap sayısına değil çiftçi sayısına bölünerek hesaplanmıştır. Bu nedenle birçok soruda oranların toplamı %100'ü geçmektedir. Mümkün olan her soruda çiftçilere "Diğer" seçeneği sunularak çiftçinin seçeneklerde bulunmayan cevabını vermesi sağlanmıştır.

11. Çiftçilerin bu yıl üretim yaparken en çok karşılaştığı üç sorun sırasıyla "**girdi pahalılığı**" (%98), **"iklimsel problemler"** (%59) ve **"sulama suyunun yetersizliği"** (%31) olmuştur. Bu sorunları **"işçi bulamama", "kaliteli/ucuz işgücü bulamama"**, **"yüksek arazi kiraları"** ve **"tarımsal hastalık ve zararlılar"** takip etmiştir. Geçen yılla karşılaştırıldığında 2022'de iklim, sulama problemleri ve pandemiye bağlı sorunlarda düşüş yaşanmıştır.

12. Bu yılki araştırmada ilk defa girdi pahalılığına çiftçinin nasıl reaksiyon verdiği ölçülmüştür. Çiftçilerin %56'sı bu soruya **"daha az girdi kullanarak"** cevabını verirken, yüzde 39'u girdi miktarında herhangi bir değişikliğe gitmediğini belirtmiştir. Girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle **"üretim miktarını azalttığını"** bildiren çiftçi oranı ise %31 olmuştur.

13. Çiftçilerin hasattan sonra, yani pazarlama aşamasındaki en önemli sorunu ise %96 ile **"beklenilenden daha düşük satış fiyatı"** olmuştur. Bunun dışındaki diğer tüm sorunlarda oranlar bu yıl ya düşmüş ya da mevcut seviyesini korumuştur.

14. Ürün satış fiyatlarının sürekli artıyor olmasına rağmen çiftçilerin hâlâ "**beklediği fiyata satamadığını**" söylemesi, finansal okuryazarlık seviyesi sınırlı olan çiftçi kesiminin dolaylı olarak **"kârlılığa"** vurgu yaptığı şeklinde algılanmaktadır. Türkiye'de çiftçinin kârlılığı üzerine yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu ve bu konuda farkındalık ve gündem oluşturulamadığı görülmektedir. Bu nedenle sektörel paydaşlara gelir veya gider çalışmalarından ziyade "kârlılık" analizleri yapılması çağrısında bulunulmaktadır. Nitekim 2022 yılında Tarım-GFE ve Tarım-ÜFE birlikte hızlı bir şekilde yükseldiğinden ekonomik ve finansal analiz yapmak çiftçi açısından zorlaşmaktadır.

15. Ürün tipi ayırt edilmeksizin çiftçilere "ürün satış kanalları" sorulduğunda %79 ile **"tüccarlar"** başı çekmektedir. Bunu **"doğrudan tüketiciye"**, **"fabrikaya/mandıraya"**, **"meyve-sebze haline"** ve **"kooperatife/birliğe"** seçenekleri takip etmiştir. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da bir çiftçinin ortalama olarak 2 farklı satış kanalı olduğu hesaplanmıştır.

16. Çiftçilerin %63'ü ürünlerini **"peşin"**, %34'ü **"kısmen peşin kısmen vadeli"**, sadece %3'ü **"tamamını vadeli"** satmaktadır. Tamamen veya kısmen vadeli satışlarda çiftçiler alacaklarını ortalama toplam **"2,8 ay içinde"** ve **"2 seferde/parçada"** tahsil etmektedir. Geçen yıla göre peşin satışlar artmış, vadeli satışlar ve tahsilat süreleri kısalmıştır. Bu durumun yüksek fiyat dalgalanmaları ve enflasyondan kaynaklandığı düşünülmektedir.

17. Vadeli satışlarda çiftçilerin %29'u alacaklarına karşı alıcıdan **herhangi bir alacak belgesi** veya satış sözleşmesi almazken, **çek alanlar** örneklemin %36'sını, **senet alanlar** ise %10'unu oluşturmuştur. Ayrıca çiftçilerin %39'u alıcıdan **"teslim/kantar fişi"** aldıklarını belirtmiştir.

18. Vadeli satış yapan çiftçilerin %68'i bu yıl herhangi bir tahsilat problemi yaşamadığını söylerken, geri kalan kısmı satışın belgeli veya belgesiz olması fark etmeksizin **alacaklarının geç ödenmesi veya eksik/hiç ödenmemesini** tecrübe ettiğini beyan etmiştir. Çok yüksek bulunan bu oranlar çiftçilerde kıymetli evrak bilgisi ve bilincinin artırılması ve Karekodlu Çek Raporu gibi uygulamaların tarımsal ticarette yaygınlaştırılması gerektiğine işaret etmektedir.

19. Bu yılki araştırmada tarımsal gelirinden **"toplamda memnun"**[2] olan çiftçiler %19'dan %21'e çıkarken, **"toplam memnun olmayan"**[3] oranı da %56'dan %62'ye yükselmiştir. Her iki gruptaki oran artışına **"ne memnun ne değil (kararsız)"** olan çiftçi sayısındaki %8'lik düşüş neden olmuştur.

20. Görüşülen çiftçi hane halklarının (ailenin diğer üyeleri dâhil) %34'ünün **tarımdan başka gelir getirici faaliyeti** bulunmamaktadır. Geri kalan %66'nın hanesine ise tarımsal gelire ilave olarak emekli aylığı, diğer işlerden düzenli ücret/maaş, esnaf/tüccarlık gibi gelirler girmektedir.

21. Çiftçilere hangi finansman kaynaklarından faydalandıkları sorulduğunda %25'i **"hiç birisinden (özkaynak)"** cevabı vermektedir. Buna karşın **bankadan** kredi/kart kullananlar tüm çiftçilerin %60'ını, **Tarım Kredi Kooperatifi'nden** (TKK) kredi kullananlar ise %27'sini oluşturmuştur. 2022'de tarımsal kredi pazarının %70 büyümesinin bir teyidi olarak, bankalar ve TKK'den kredi kullananların oranları geçen yıla göre belirgin şekilde artmıştır.

[2] *Toplam memnun sayısı = "memnunum" + "çok memnunum" diyen çiftçiler*
[3] *Toplam memnun olmayan sayısı = "memnun değilim" + "hiç memnun değilim" diyen çiftçiler*

22. Bankalardan kredi kullanan çiftçilerin %83'ü kredisini tarımsal **işletme giderlerinin finansmanı**, %51'i **yatırım finansmanı** amacıyla kullanırken, %15'i **tarım-dışı ihtiyaçlar** için kullandığını belirtmiştir. Yatırım kredisi kullananlar en çok traktör/makine alımı (%63), arazi alımı (%22) ve damızlık hayvan alımı (%16) amacıyla kredi kullandıklarını belirtmiştir.

23. Tarım dışı kredi kullananların %67'si **ev/aile ihtiyaçları**, %22'si mevcuttaki **başka bir krediyi ödeme**, %19'u ise **araba/konut alımı** için kredi kullandığını belirtmiştir.

24. Banka kredisi kullanan çiftçilerin %51'i **tek bir banka**, %32'si **iki banka**, %9'u ise **üç banka** ile kredili çalışmaktadır. Çiftçi başına kredi kullanılan **ortalama banka sayısı** 2022'de geçen yıla göre 1,6'dan 1,8'e yükselmiştir.

25. Kredi kullanmayan çiftçilere nedenleri sorulduğunda %50'si i**htiyaç duymadığını** belirtirken, %31'i **yüksek faiz ve masrafları** gerekçe göstermiştir. Faize girmek istemediğini/karşı olduğunu belirten çiftçiler ise geçen yıl olduğu gibi çiftçilerin %21'ini oluşturmuştur. Bu durum tarımda faizsiz finansal enstrümanlara yönelik bir potansiyel olarak algılanmaktadır.

26. Görüşülen çiftçilerden %52'si son 3 yıl içinde hiç **TARSİM tarım sigortası** tecrübesi olmadığını belirtirken, geri kalan %48'i en az bir kere sigorta yaptırmıştır. Tüm çiftçilerin %21'i ise sigorta yaptırmasına ilave olarak TARSİM'e hasar bildirimi yapma tecrübesi yaşamıştır.

27. **TARSİM yaptırmayan çiftçilere** gerekçeleri sorulduğunda %55'inin TARSİM'i pahalı, %35'inin ise "gereksiz" bulduğu anlaşılmıştır. Çiftçilerin %31'i ise hasar olduğunda "eksik ödeme/ödememe" nedeniyle sigorta yaptırmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar ülkemizde TARSİM bilincinin artırılması ve yanlış algıların düzeltilmesi açısından ele alınması gereken noktalara işaret etmektedir.

28. Bu yıl görüşülen çiftçilerde **akıllı cep telefonu** sahipliği %82, klasik cep telefonu (internetsiz, feature phone) ise %18 ölçülmüştür. PC, laptop ve tablet sahibi olan çiftçiler sırasıyla %23, %10 ve %3 olarak bulunmuştur.

29. Geçtiğimiz yıl çiftçilerin %23'ü internet kullanmadığını söylerken, bu yıl oran %20'ye düşmüştür. Çiftçilerin %78'i ise **internete cep telefonu** ile bağlandığını belirtmiştir.

30. Çiftçilerin mevcutta kullandığı dijital bilgi servislerinde **"zirai hava ve meteorolojik bilgi servisleri"** (%79), **"tarımsal haberler"** (%52) ve **"ürün/girdi fiyatları"** (%30) başı çekmiştir. Bu yıl **"ürünler/üretim teknikleri"** (%19) ve **"hastalık ve zararlılar"** (%17) geçen yıla göre belirgin biçimde düşmüştür. Bu düşüşte tarım sektöründe agronomik (üretime dayalı), ekolojik (iklimsel) ve biyolojik problemlerin de 2022'de azalmış olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

31. Çiftçilere "mevcutlara ilave olarak" hangi dijital servislere ilgi duydukları/ihtiyaç hissettikleri sorulduğunda ise ilk üç sırayı **"ürün/girdi fiyatları"** (%33), **"uydudan arazi takibi"** (%24) **"internetten/cepten tarımsal soru sorma"** (%21) paylaşmıştır. Geçtiğimiz yıl son sıralarda olan "ürün/girdi fiyatları" bu yıl en çok talep gören servis olmuştur. Bu durumun 2022'de ürün ve girdi fiyatlarının çok sık değişmesi ve yükselmesinden kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Diğer yandan 2020 ve geçtiğimiz yıla göre büyük ölçüde irtifa kaybeden "uydudan arazi takibi" ve "internetten/cepten soru sorma" servislerinin artık "yeni" vasıflarını kaybettikleri anlaşılmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı

Kredi Kayıt Bürosu(KKB) Türkiye'de tarım kesiminin finansmana erişimini güçlendirmek için 2014 yılında ''Tarım Kredileri Değerlendirme Sistemi'ni (TARDES) hizmete sunmuştur. TARDES KKB üyesi bankalardan kredi almak isteyen çiftçiler için kredi analizinin hızlı, pratik ve doğru bir şekilde yapılmasını sağlayan modern bir yazılımdır. 2022 Ağustos ayı itibarıyla Türkiye'deki 7 banka TARDES hizmetlerini kullanarak çiftçilere finansman sağlamaktadır. Bu bankalar son 8 yılda çiftçiler için TARDES üzerinden 1,2 milyon kez kredi değerlendirmesi yaparak toplam yaklaşık 55 milyar TL değerinde kredi limiti tahsis etmiştir. KKB tarım sektörüne sağladığı bu finansal hizmetin kalitesini artırmak, yeni finansal ve finansal olmayan hizmetler geliştirebilmek, ayrıca sektörün yaşadığı dönüşümleri takip ederek kamuoyuyla paylaşmak amacıyla her yıl düzenli olarak saha araştırmaları düzenlemektedir. 2022 Mayıs – Ağustos ayları arasında gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarını sunan bu rapor, 2019, 2020 ve 2021'de sunulanlarla birlikte dördüncü rapordur. KKB'nin kamuya açık tüm tarımsal yayınları kkb.com.tr web sitemizdeki **"Ürünlerimiz > TARDES"** bağlantısı üzerinden kamuoyuna sunulmaktadır. Yayınlarımız ve içerikleriyle ilgili tüm geribildirimlerin kurumumuz tarafından memnuniyetle karşılanacağını hatırlatmak isteriz. Saha araştırmaları Almanya'nın önde gelen işletme ve finans okullarından biri olan Frankfurt School of Finance & Management'ın (Frankfurt School) tarım sektöründe deneyimli uzman ekibi tarafından uygulanmaktadır.

İl Adı	Anket Sayısı
Konya	65
İzmir	47
Antalya	45
Manisa	39
Diyarbakır	36
Şanlıurfa	34
Elazığ	30
Ankara	29
Adana	28
Balıkesir	27
Bursa	27
Denizli	21
Samsun	19
Erzurum	18
Iğdır	17
Tokat	15
Kahramanmaraş	14
Kastamonu	12
Tekirdağ	11
Burdur	10
Nevşehir	9
Bayburt	9
Uşak	8
Adıyaman	8
Erzincan	6
Çankırı	5
Bilecik	4
Kilis	3
TOPLAM	**596**

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma 2022 itibarıyla **aktif olarak tarımsal üretim yapan çiftçiler** ile bire bir anket yoluyla gerçekleştirilmiştir. Anketler telefonla görüşme yoluyla uygulanmıştır. Örnekleme yöntemi "kümeli tesadüfi"dir. Araştırma daha önceki yıllarda olduğu gibi ülkemizdeki 7 coğrafi bölgenin (1. kümeleme) her birinden 4'er il olmak üzere (2. kümeleme) toplam **28 ilde** uygulanmıştır. İl seçimleri yapılırken her bir coğrafi bölgedeki iller toplam tarımsal üretim değeri açısından sıralanmış ve üretim değeri en yüksek ve en düşük 2 il olmak üzere toplam 28 il tespit edilmiştir. Bu iller daha sonra üretim desenleri ve ürün çeşitliliği, aynı havzada bulunup bulunmadıkları gibi kriterler açısından da karşılaştırılarak nihai seçim yapılmıştır. Böylece Türkiye'deki tüm coğrafi ve iklimsel yapıların, üretim desenlerinin bu araştırmada temsil edilmesi sağlanmıştır. Çiftçi seçiminde herhangi bir tabakalandırma veya kotalama uygulanmaksızın **basit tesadüfi (rastgele)** yönteme başvurulmuştur. Çiftçiler bu illerin tarımsal faaliyeti bulunan ilçe, kasaba ve köylerinde yaşamaktadır. Her ilde görüşülecek toplam çiftçi sayısı ilin tarımsal hasılasına göre belirlenmiştir. Dolayısıyla tarımsal faaliyeti yoğun olan illerde daha fazla çiftçi, düşük olan illerde daha az çiftçi araştırmaya dahil edilmiştir. Çiftçiler Frankfurt School'un uzun yıllar boyunca farklı çalışmalarda ulaştığı çiftçiler arasından seçilmiştir. Belirlenen örnekleme ve seçim yöntemi sayesinde araştırmanın istatistiksel kabul edilebilirliği ve doğruluğunun yüksek olması ve daha yansız bir sonuca ulaşılması hedeflenmiştir.

Araştırmaya katılan çiftçi (örneklem) sayısı 596 olmuştur. Türkiye'de 18 Temmuz 2022 itibarıyla Çiftçi Kayıt Sistemi'ne (ÇKS) kayıtlı 2.034.571 çiftçi bulunmaktadır (hedef popülasyon)[4]. Buna göre, örneklem büyüklüğü hedef popülasyonu %98 güven aralığında ±%5'lik yanılma payıyla temsil etmektedir.

"Gönüllülük" esasına göre uygulanan ankette katılımcı çiftçilere 32 adet mesleki, sektörel ve finansal soru yöneltilmiştir. Katılımcılara hiçbir şekilde özel nitelikli kişisel veri (hassas veri) yöneltilmemiştir. "Evet/Hayır" soruları ve sayısal sorular dışındaki tüm soruların cevap seçeneklerinde, üreticilere "Diğer" seçeneği de sunulmuş ve bu seçenek için üreticilerin detay cevapları yazılı olarak toplanmıştır. Böylece, araştırılan başlıkta öngörülen veya öngörülemeyen tüm muhtemel cevapların toplanması sağlanmıştır. Anketlerin toplandığı aylar (Mayıs-Ağustos) ülkemizde birçok üründe üretimin devam ettiği, bazı ürünlerde ise hasadın kısmen başladığı veya devam ettiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. Bu nedenle çiftçilerin sorulara cevap verirken 2021/2022 tarım yılının (üretim sezonunun) bütününü dikkate aldığı kabul edilse de henüz hasadı gerçekleşmemiş veya tamamlanmamış ürünler için bir önceki sezonu (2020/2021 tarım yılı) düşünerek cevap vermiş olabileceği akılda tutulmalıdır. Bazı sorularda çiftçiden doğrudan "son 3 yıla" ilişkin değerlendirmesi istendiğinden, bu tür sorular için böyle bir yanılgı ihtimali bulunmamaktadır.

[4] http://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-67556c.pdf

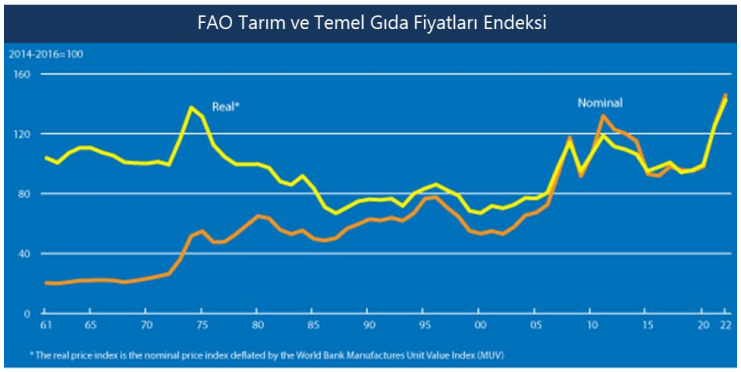
3. Dünyada Özet Görünüm

Bu saha araştırmasının kapsamı sadece yurtiçi tarım sektörü olsa da, öncesinde 2022 yılının dünya tarımı açısından nasıl geçmekte olduğuna yönelik kısa bir değerlendirme yapılması faydalı görülmüştür çünkü ülkelerin kendi sınırları içerisindeki gelişmeler uluslararası piyasalardan doğrudan etkilenmektedir. Bunun nedeni tarım ve gıda sektörünün tüm insanlık açısından stratejik olmasıdır. Bu nedenle sektöre daha küresel ve bütüncül bir açıdan bakılırsa ülkemizdeki gelişmeler de daha iyi anlaşılabilecektir. Türkiye dünyada en büyük 17'nci nüfusa, 19'uncu milli gelire, 14'üncü tarım ekonomisine, 15'inci ekilen arazi büyüklüğüne[5] sahip bir ülke olduğundan ülkemizdeki her bir çiftçinin ve her bir hektar tarım toprağının durumu esasen tüm dünya için stratejik bir öneme sahiptir. 2021 yılında 25 milyar dolarlık tarımsal ihracat gerçekleştiren ülkemiz özellikle Avrupa Birliği, Rusya ve Orta Doğu ülkeleri için çok önemli bir tarım ve gıda tedarikçisi konumundadır.

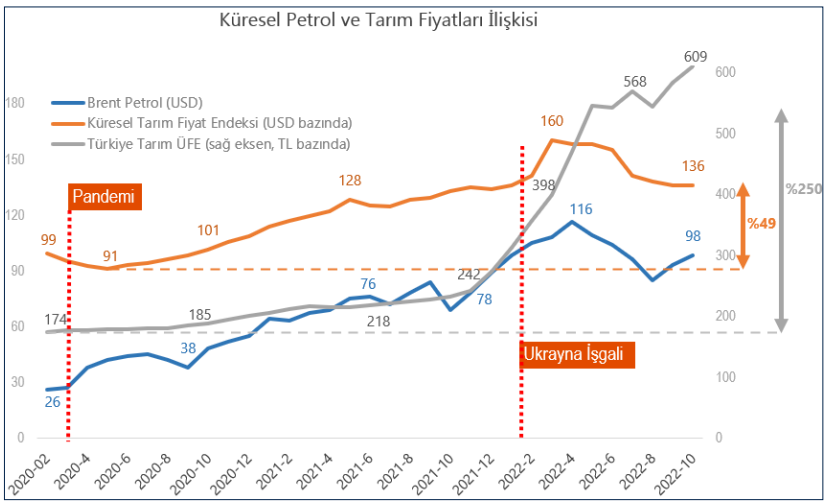
Yıl	Küresel Tarım Fiyatları Endeksi	Yıllık Artış (USD bazında)
2011	131.9	24%
2012	122.8	-7%
2013	120.1	-2%
2014	115.0	-4%
2015	93.0	-19%
2016	91.9	-1%
2017	98.0	7%
2018	95.9	-2%
2019	95.1	-1%
2020	98.1	3%
2021	125.7	28%
2022-10 (yıllık ortalama)	145.8	16%

Pandeminin başlangıcından bu yana küresel tarım ve gıda piyasalarında en fazla öne çıkan konu 2011 yılından bu yana 10 yıldır düşmekte olan tarım ve temel gıda fiyatlarının rekor seviyede yükselmiş olmasıdır. İçinde 81 adet işlenmemiş ve işlenmiş tarımsal emtiayı barındıran Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü'nün (FAO) yayımladığı dolar bazındaki küresel **Tarım ve Temel Gıda Fiyatları Endeksi** yandaki tabloda görüleceği üzere 2021 yılında **%28**, 2022 yılının ilk 10 ayında ise ortalama **%16** yükselmiş durumdadır. Hatta endeks Mart 2022'de 160'a kadar tırmanarak tarihi zirvesini kırmışken, petrol fiyatlarının düşmeye başlaması, global resesyon endişeleri ve gelişmiş ülke merkez bankalarının faiz artırmaya başlamasıyla eş zamanlı olarak yeniden dengelenme süreci içerisine girmiştir.

[5] https://data.worldbank.org/

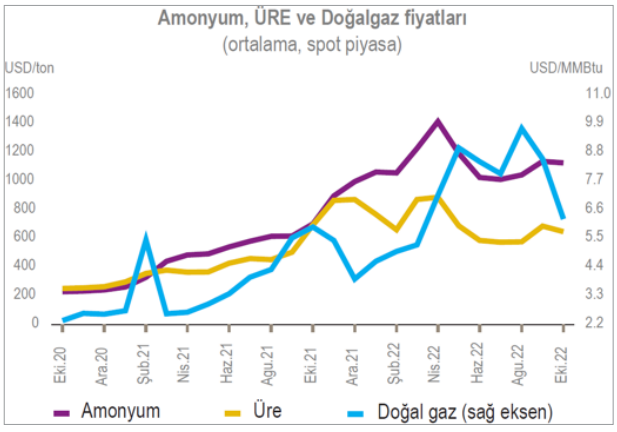

Tüm ürünlerde olduğu gibi, tarım ve gıda fiyatlarının da petrol fiyatlarıyla çok güçlü bir korelasyonu bulunmaktadır. Nitekim 2011 yılından sonra küresel tarım fiyatlarının gerilemesi de petrolün 110 dolar seviyelerinden 2020 yılı başında 50 dolar seviyelerine kadar gerilemesiyle ilintilidir. 2020 boyunca pandemiden dolayı düşen arz, pandemiye bağlı kısıtlamaların kalkmasıyla birlikte birikmiş yüksek taleple karşılaştığında fiyatların 2021 yılında ralli yapmasına neden olmuştur. Pandemi öncesi ve esnasındaki parasal genişlemenin de bu ralliye ilave enerji sağladığı düşünülmektedir.

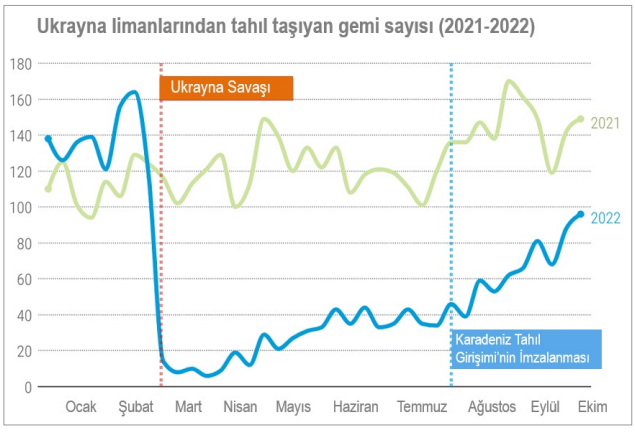

Kaynak: FAO (2014-2016=100), TÜİK (2015=100), NYMEX (Brent:BZ1!)

2022 yılı başından itibaren aşağı yönlü bir düzeltme ve dengelenme süreci içerisine girilmesi beklenirken **Rusya ve Ukrayna** arasında patlak veren çatışmalar bu durumu engellemiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali başta Avrupa ve Orta Asya olmak üzere, bu iki ülkeyle ekonomik ilişkileri olan tüm ülkelerde pandemi sonrası ekonomik iyileşmeyi engellemektedir. **Petrol** ve **doğalgaz** fiyatları neredeyse tamamen savaştaki gelişmelere göre şekillenmeye başlamıştır. Tarımsal üretimin ana girdilerinden biri olan ve üretimi için doğalgaza ihtiyaç duyulan **gübre** fiyatları da savaşın hemen öncesinde bir düşüş trendine girmek üzereyken savaş nedeniyle yukarılarda tutunmaya devam etmektedir.

Kaynak: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (amis-outlook.org)

Kaynak: Birleşmiş Milletler (unctad.org)

Dünyanın en büyük **tahıl** ihracatçıları olan Ukrayna ve Rusya'nın savaş durumunda olması buğday fiyatlarını 500 dolar/ton, mısır fiyatlarını 300 dolar/ton seviyelerine kadar çıkarmıştır. Türkiye ve Birleşmiş Milletler'in arabuluculuğuyla 22 Temmuz 2022'de İstanbul'da imzalanan **Karadeniz Tahıl Girişimi**[6] **(KTG)** Anlaşması sayesinde, yukarıda görüldüğü üzere, Ukrayna limanlarından tüm dünyaya yeniden sevkıyat başlamıştır, fakat bu anlaşma 18 Kasım'da sona ermektedir. Bu raporun yazım tarihi itibarıyla anlaşmanın uzatılması için uluslararası müzakereler devam etmekle birlikte, savaş sona ermediği sürece tahıl piyasası üzerindeki baskının sona ermesini beklemek zor olacaktır. 2022/2023 yılı üretim sezonunda Ukrayna'da ne kadar tahılın hasat edilip ihraç edilebileceği kritik öneme sahiptir.

[6] https://turkiye.un.org/tr/201845-karadeniz-tahil-girisimi-nedir-ve-neden-dunya-icin-onemlidir

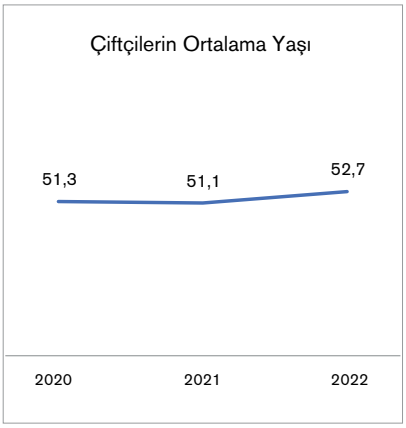

4. Araştırmanın Bulguları ve Analizler

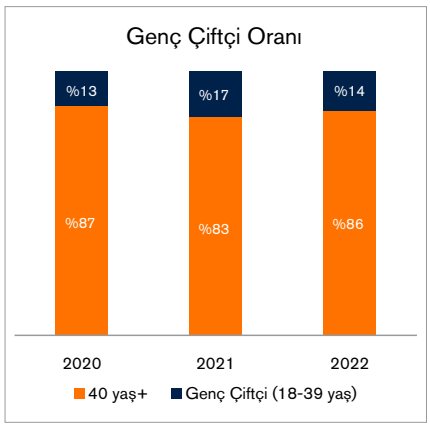
4.1. Çiftçilerin Demografik ve İşletme Yapıları

Görüşülen çiftçilerde minimum yaş 20, maksimum yaş 85 ve **ortalama yaş (aritmetik) 52,7** olarak bulunmuştur (Şekil 1). Ortalama yaş 2021 KKB saha araştırmasına (51,1) göre 1,4 yaş yüksek bulunmuştur. Aynı rakamın 2020 yılında 51,3, 2021 yılında 51,1 bulunması çiftçi kesimin kısmen yaşlandığı gibi yorumlanabilecek olsa da kesin bir yargıya varabilmek için önümüzdeki yıllardaki trendin takip edilmesinde fayda görülmektedir. Çiftçi yaş ortalaması Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Çiftçi Kayıt Sistemi'ni baz alan bir çalışmada[7] 56, Bakanlığa ait Türk Tarım Orman Dergisi'ndeki bir makalede[8] ise 55 olarak açıklanmıştır. ÇKS sisteminde yaş ortalamasının sahadan daha yüksek çıkması olağandır, çünkü ÇKS kayıtları daha çok arazi sahipliği üzerinden yapılmaktadır. Saha araştırması için çiftçi seçiminde ise arazi sahibi olsun veya olmasın, "aktif" olarak çiftçilik yapma kriteri gözetilmiştir. Ülkemizde arazilerin ebeveynler üzerine tapulu iken fiili durumda çocuklarının toprağı yönetmesi sık rastlanılan bir durumdur.

Şekil 1:
Katılımcı Çiftçilerin Yaş Ortalaması

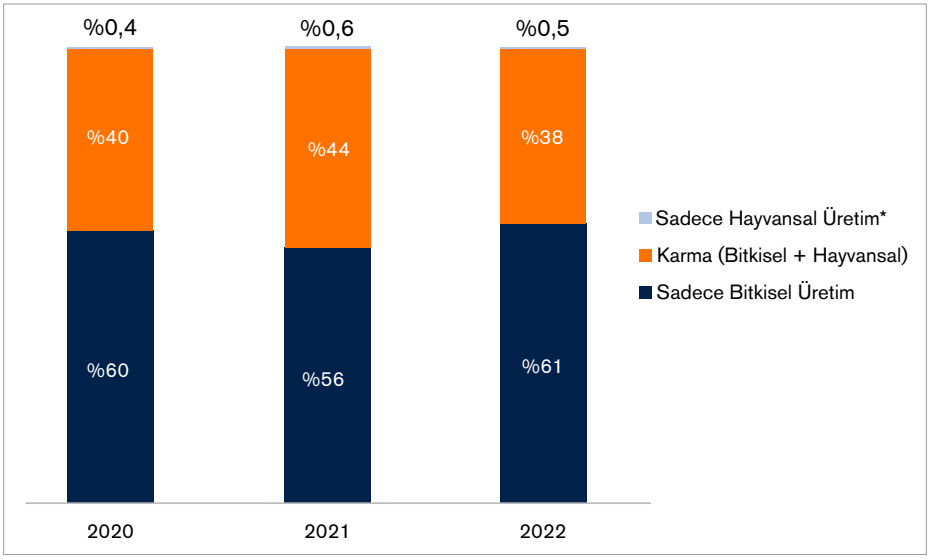

Şekil 2:
Katılımcılarda Genç Çiftçi Oranıı

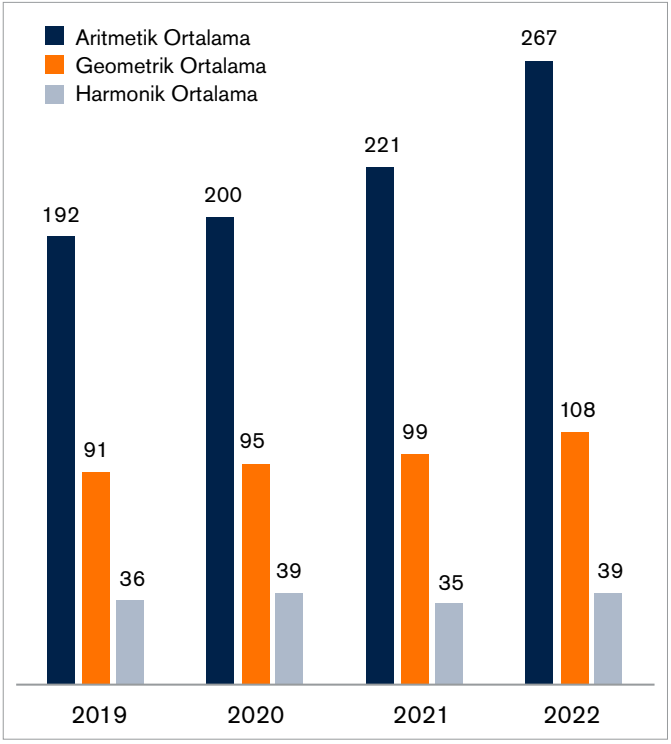
[7] https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/antalya/ciftci-yaslaniyor-41573484
[8] http://turktarim.gov.tr/Haber/280/kente-gocun-onlenmesi-beklentilerin-karsilanmasiyla-mumkun

Araştırmada 40 yaş ve üstü çiftçi oranı %86 bulunurken, genç çiftçi tanımına giren 40 yaş altı çiftçiler ise %14'te kalmıştır (Şekil 2). Tarımsal üretimin gelecekte devamını sağlayacak olan genç çiftçiler tüm dünyada ve ülkemizde gündem konusu olduğundan, genç çiftçi oranı bu araştırmada da öne çıkarılmıştır.

Şekil 3:
Katılımcı Çiftçilerin Tarımsal Üretim Tipi

Ankete katılan çiftçilerin yaklaşık %61'i sadece bitkisel üretim, %38'i ise bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte gerçekleştirmektedir (Şekil 3). Sadece hayvancılık yapan işletme oranı daha önceki araştırmalarda olduğu gibi %1'in altındadır. Diğer yandan toplam çiftçilerin %3'ü bitkisel üretimi sadece hayvanlarını beslemek için, yani yem üretimi amacıyla yaptığını belirtmiştir. Bu gözle bakıldığında toplam çiftçilerin %4'ünün sadece hayvancılık yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Geçtiğimiz yıllarda yapılan araştırmalarda bitkisel ve hayvansal üretimi bir arada yapan, yani karma üretim yapan çiftçiler %40 veya üzeri bulunmuşken bu yıl oran %38'e düşmüştür. Bu durum, bu yılki rast gelinen örnekleme bağlı olabileceği gibi, çiftçilerin hayvancılıktan kısmen uzaklaştığı şeklinde de okunabilecektir. İlerleyen yıllarda trendi izlemek kritik öneme sahip olacaktır, çünkü Türkiye İstatistik Kurumu'nun verileri 2021 yılsonu ve 2022 Haziran itibarıyla hayvan sayıları ve süt üretiminde sınırlı da olsa bir düşüşe işaret etmektedir.

Şekil 4:
İşletme Başına Arazi Büyüklüğü (Dekar)

Bu yıl araştırmada bitkisel üretim gerçekleştiren çiftçilerin "faal" olarak üretim yaptığı toplam arazi büyüklüğünün aritmetik ortalaması **267 dekar** (26,7 hektar), geometrik ortalaması **108 dekar** (10,8 hektar), harmonik ortalaması ise **39 dekar** (3,9 hektar) bulunmuştur (Şekil 4). Çiftçiler tarafından bildirilen en küçük arazi 1 dekar iken, en büyüğü 6.000 dekardır. İstatistik biliminde bir serideki aşırı uç değerlerin etkisini azaltmak için "geometrik" ve "harmonik" ortalamalara başvurulabilmektedir. Araştırmada özellikle çok büyük ölçekte üretim yapan çiftçilerin aritmetik ortalamadaki etkisini indirgeyebilmek için bu iki alternatif ortalama tipleri de grafikte gösterilmektedir. Uç değerlerden en az etkilenen ortalama tipi olan harmonik ortalamanın geçmiş yıllarda olduğu gibi **4 hektara** yakın bir değer çıkması Türkiye'de karakteristik arazi büyüklüğünün bu boyutlarda olduğunu göstermektedir. Nitekim bu yılki araştırmada aritmetik ve geometrik ortalamalar artmaya devam ederken harmonik ortalama önceki yıllar civarında oluşmuştur. Araştırmaya katılan örneklemin ortanca değeri (medyan) 100 dekar bulunmuştur. Aynı anda geometrik ortalamanın da 108 dekar bulunmuş olması, ülkemizde orta ölçekli tarımsal işletme seviyesine çıkmak için **10 hektarın** bir nevi referans (baz) değer olabileceğini akla getirmektedir.

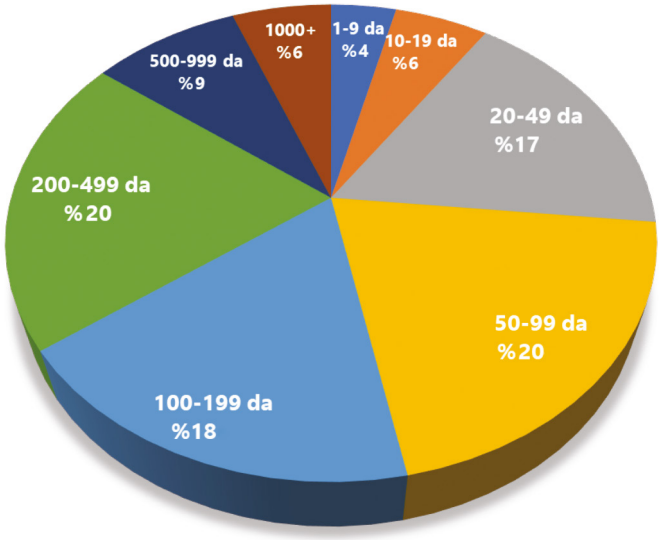
Her durumda KKB saha araştırmalarında ortalama "faal/aktif" işletme büyüklüğünün artık aritmetik olarak 200 dekarın üstünde bulunuyor olması, son olarak 2016 yılına ait TÜİK verileriyle hesaplanabilen **76 dekar** ortalamanın fiili olarak çoktan aşıldığına işaret etmektedir.[9] Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de işletme başına arazi büyüklüğünün artıyor olması beklenen bir durumdur ve pozitif algılanmalıdır, çünkü ülkemizde kayıtlı çiftçi sayısı ekonomik ve sosyolojik nedenlere bağlı olarak zaten azalmaktadır. Miras, iklim değişikliği vb. olgularla sürdürülebilir ölçeğin altına düşerek sektörü bırakan kesimin yerini diğer çiftçilerin almasının ortalamayı artırması beklenmelidir. Nitekim sahada "fiili" olarak yaşanan aşağıdaki gerçekler de fiili ve resmi ortalamaların birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini göstermektedir.

- **Arazi sahibi ile araziyi işleyen çiftçi** birçok nedenden dolayı farklılaşabilmektedir. Örneğin bir ailede farklı kişilerin adına kayıtlı olabilen araziler fiiliyatta tek bir işletme şeklinde yönetilmektedir. Fiili çiftçi bu arazi sahiplerinin eşi, oğlu veya akrabası olabilmektedir.

- Boş duran veya komşu arazileri **kiralama** tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çok karşılaşılan bir durumdur. Kiralık arazilerin önemli bir kısmında arazinin hâlâ mülk sahibi adına resmi kayıtlara girdiğine rastlanabilmektedir.

- Daha önce **orman** veya **mera arazisi** olan fakat üzerinde tarım yapılan araziler de bulunabilmektedir. 2B statüsünde olan veya mülkiyet dönüşümü henüz sağlanmamış araziler de buna dahildir.

Ortalama işlenen arazi büyüklüğünde önemli olan husus, tarımsal politika ve stratejilerin, çiftçiye sunulacak hizmet veya ürünlerin hangi büyüklükler dikkate alınarak tasarlanacağı ve planlanacağıdır.[10] Nitekim, Türkiye'de 2014 yılında 6537 sayılı Kanun ile hayatımıza giren **"yeter gelirli tarımsal arazi"** kavramı o tarihten itibaren "fiili" ortalamaların gideceği yön hakkında bizlere ışık tutmaktadır. Kanun ürün ne olursa olsun sulu arazilerde ortalama 75 dekarın, kuru arazilerde ortalama 160 dekarın, meyve bahçelerinde ise 10 dekarın altını artık "yeter gelirli" görmemekte ve mevcut parsellerin bu rakamların altına bölünmesini engellemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de ilk defa bu araştırma sayesinde çiftçilerin kanunda zaten işaret edilmiş olan "yeter gelirli tarımsal arazi" tanımına doğru önemli bir yol kat ettiği görülmektedir. Araştırmada ayrıca arazi büyüklüklerinin 50-99 dekar, 100-199 dekar, 200-499 dekar bantlarında yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 5).

Tablo 2:
Kiralanan Arazi

Araştırma Yılı	Kiralık Arazi/ Toplam Arazi
2020	%28
2021	%29
2022	%29

Şekil 5:
Çiftçilerin Üretim Yaptığı Arazi Büyüklüğünün Dağılımı

Daha önce de bahsedildiği gibi, tarım sektöründe küçük, özellikle de mikro işletmelerin üretimi bırakması ve genel olarak kırsaldan şehre göç olguları nedeniyle **"arazi kiralama"** kaçınılmazdır. Bu nedenle araştırmada çiftçilere üretim yaptıkları toplam arazinin ne kadarının kiralık olduğu da sorulmaktadır. Oran geçen yıla göre değişmeyerek **%29** bulunmuştur (Tablo 2). Bilindiği gibi, tarımsal üretim için gerekli olan en önemli yatırım kalemi "toprak"tır. Katma değeri yüksek bir tarım sektörü mevcut arazi değerlerini ve kiralamaya olan talebi artırabilecekken, kiraların çok yükselmesi ise tam tersine kiralık talebini aşağı yönlü dengeleyecektir. Bir üretim aracı ve girdisi olarak arazi kiralarıyla ilgili olarak çiftçilerin algısı raporun ilerleyen bölümünde tekrar incelenecektir.

[9] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal--Isletme-Yapi-Arastirmasi-2016-24869
[10] 2019 yılında yayımlanan 11. Kalkınma Planı'nda ve 3. Tarım Şurası'nda 2023 yılına kadar Türkiye'de "genel tarım sayımı" yapılması kararı alınmıştır. Tarım sayımının yapılması durumunda, TÜİK ve Tarım ve Orman Bakanlığı'na önerimiz aynı hanede yaşayan bireylerin üzerinde tanımlı toplam arazi büyüklüğünün bir indikatör olarak hesaplanmasıdır.

4.2. Çiftçilerin Ürün ve Üretim Tercihleri

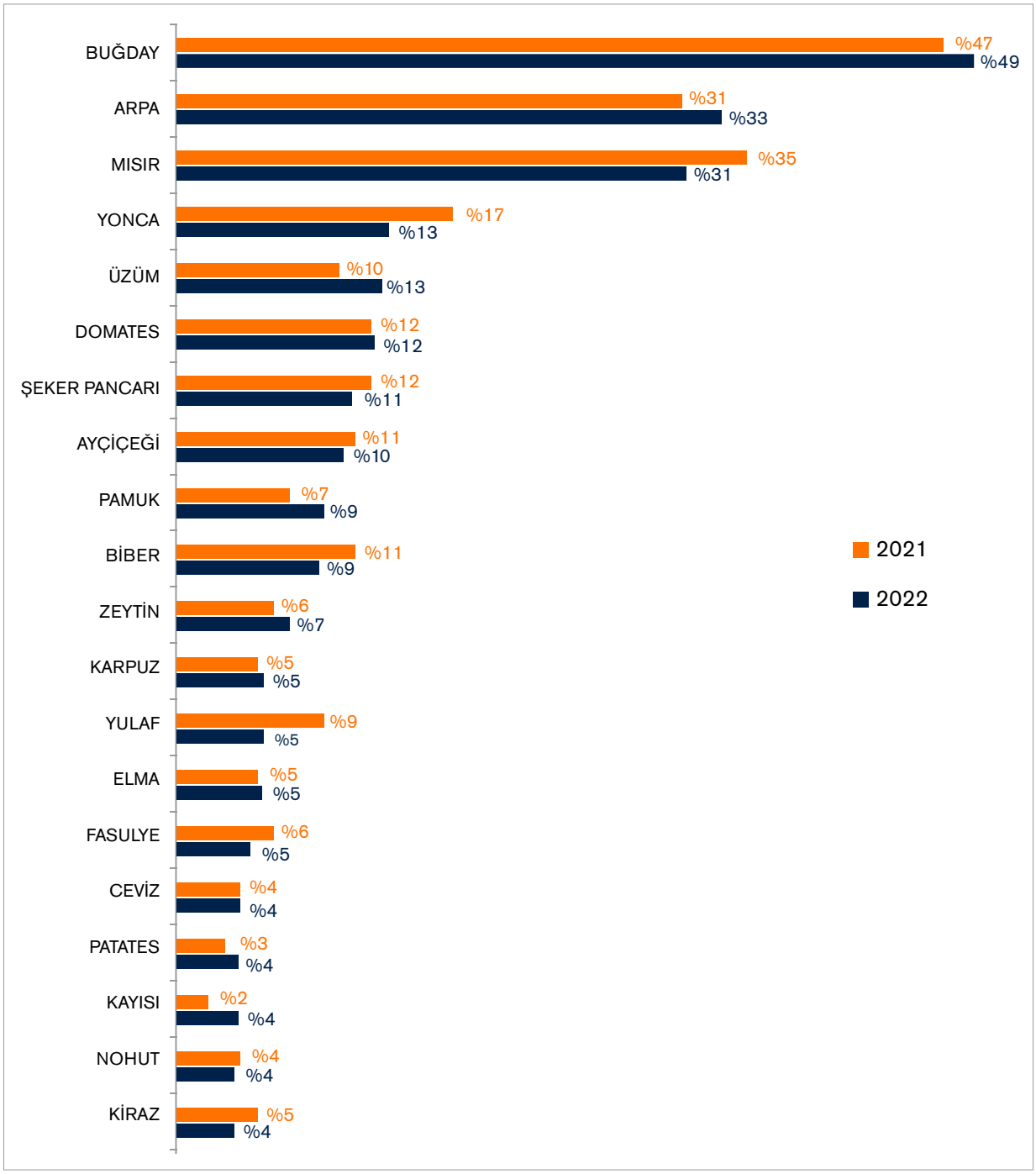
Katılımcılara 2022 yılında **"ürettikleri bitkisel ürünler"**in sadece isimleri sorulduğunda 100 farklı ürün ismi bildirilmiştir.[11] Bu soruda ürün sayısı sınırlanmadan çiftçiler tüm ürünleri bildirmeleri için motive edilmektedir, böylece sahadaki farklı ürün sayısı ve çeşitliliği gözlenebilmektedir. 2021'de aynı sayının 98 olması sahadaki ürün çeşitliliğinde kayda değer bir değişikliğin olmadığını göstermektedir. Fakat çiftçi başına **aynı yıl içerisinde üretilen farklı bitkisel ürün sayısı** 2021'de 2,92 ölçülürken, bu yıl 3,18'e yükselmiştir.[12] Aynı sayının 2020'de 3,28 ölçülmesi, pandemiyi takip eden 2021 yılında çiftçinin ürün sayısını önce azaltıp 2022'de tekrar artırması gibi okunabilecektir. Yine de sayının henüz 2020 seviyesine gelmediği not edilmelidir. Hatırlanacağı üzere, pandemi 2020 Mart ayında ilan edilmiş, nisan ve mayıs ayları boyunca sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Çiftçiler ise üretim kararlarını çoğunlukla bir önceki yılın son çeyreğinde yapmakta ve bahar mevsiminden önce hazırlıklarını ve hatta bazı ürünlerde ekilişlerini bitirmektedir. Dolayısıyla pandemi kısıtlamalarının tedarik ve pazarlama zincirlerinde yarattığı bazı sorunların (örn. nakliye zorlukları, semt pazarlarının kapatılması vb.) yaşandığı 2020 bahar mevsimi ne üretileceğine karar verilebilmesi için yeterince geç bir döneme rastgelmiştir. Bunu takip eden 2021 yılında ise pandemiyle ilgili risklerin sona ermediğini gören çiftçinin pazarlamasını "riskli" gördüğü ürünlerden kaçınmış olması yüksek olasılığa sahiptir. Nitekim, bu tür bulgu ve tespitler KKB'nin 2020 yılında yayımladığı koronavirüs raporu ve 2021 yılı saha araştırması raporunda da dile getirilmiştir. Aradan geçen üç yılın ardından, 2022'de artan "çiftçi başına ürün çeşidi" sayısı önceki bulguların bir çeşit "sağlaması" gibi okunmuştur. Pandemiye bağlı tedarik zinciri problemlerinin neredeyse tamamen giderildiğini gören çiftçi, ürün tercihleri açısından 2022 yılında eski normaline dönüş yapmış gözükmektedir. Bu tespiti doğrulayacak ilave bulgular raporun ilerleyen kısımlarında yeri geldikçe okuyuculara hatırlatılacaktır.

[11] Bu araştırmada ürün alt çeşidi, yetiştirme şekli, tüketim şekli gibi farklı özelliklerden dolayı çiftçiler tarafından ayrı bir isim olarak adlandırılan ürünler tekleştirilmektedir. Örneğin, makarnalık/ekmeklik buğday, tohumluk buğday, kışlık/yazlık ekim buğday, yemlik buğday gibi tüm alt isimler "buğday" ana ürünü altında sayılmaktadır.
[12] Bu yılki araştırmada 1.100 çiftçi toplamda 3.431 adet ürün adı bildirmiştir (3.431/1100 = 3,12).

Aynı çiftçilere, bu kez **"son 3 yıl içinde"** kaç farklı ürün yetiştirdikleri sorulduğunda, sayı 3'ten 4'e çıkmaktadır. Önceki araştırmalarda da küçük farklara rağmen aynı sayının (4) bulunmuş olması, Türkiye'de çiftçilerin ortalama 3-4 farklı ürünü münavebe (rotasyon) ile farklı parsellerde ektiğini bizlere[13] hatırlatmaktadır.

Çiftçiler tarafından yetiştirilen **ilk 20 ürün** aşağıdaki gibi oluşmuştur (Şekil 6). Grafikte turuncu ve mavi çubuklar sırasıyla 2021 ve 2022 yıllarında saptanan değerleri göstermektedir.

Şekil 6:
2022'de Üretilen İlk 20 Ürün Adının Toplam Çiftçi Sayısına Oranı (%)

İlk 20 ürünün sıralaması geçmiş yıllarla neredeyse aynıdır. **Buğday** (%49), **arpa** (%33) ve **mısır** (%31) her zaman olduğu gibi ilk 3 sırayı paylaşmıştır. Yine geçmiş yıllardaki gibi bu yıl da sebzelerde **domates**, meyvelerde ise **üzüm** ilk sırayı almıştır. 2021'de ilk 20'de bulunan kabak ve fiğ bu yıl listeden çıkmış, yerine kayısı ve patates girmiştir.

Listedeki ürün bazında yaşanan dalgalanmaların bir kısmının rastgele örneklem yönteminden kaynaklanabileceği unutulmamalıdır. Bununla birlikte, genel olarak ülkemizde 2022 yılının **tahıllar ve endüstriyel ürünler** açısından iyi

[13] *TÜİK'in 2018 yılında yayımladığı araştırmaya göre her çiftçi 6 farklı parselde (parçada) üretim yapmaktadır.*

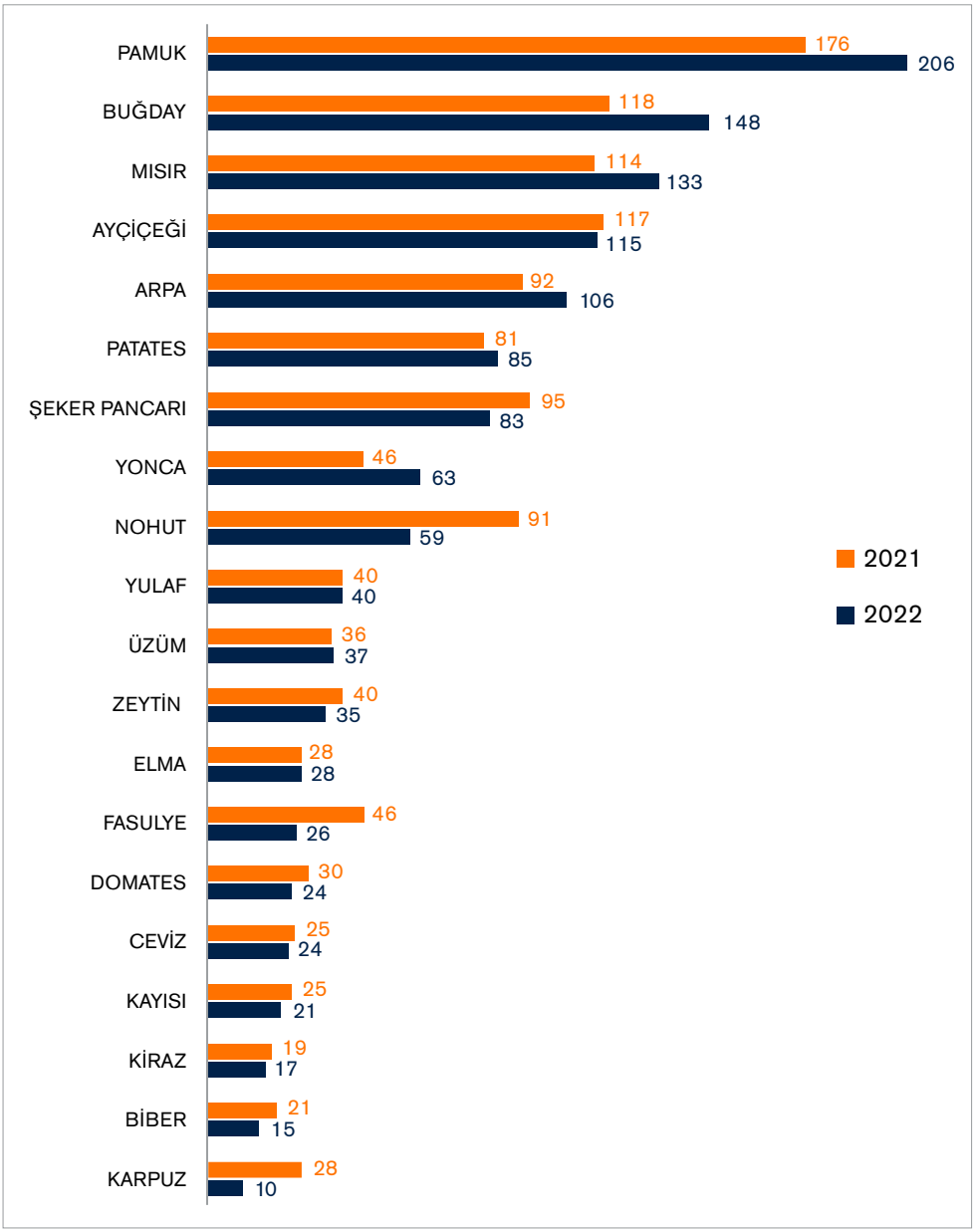
geçtiği, **meyve ve sebze** grubunun ise karışık – bazı ürünlerde aşağı, bazılarında yukarı yönlü – bir görünüme sahip olduğu bilinmektedir.[14] Üçüncü yılına giren pandemi, yer yer farklı ülkelerde ve Türkiye'de yaşanan kuraklıklar ve son olarak Rusya-Ukrayna arasındaki savaş, tahıl ve endüstriyel bitkileri daha stratejik hale getirmiştir. Bu ürünlerin küresel kotasyonlarını yukarı çeken bu gelişmeler yurtiçindeki fiyatları da doğal olarak etkilemektedir. Devletin fiyat belirlemede etkin olduğu ürünlerde bu etki doğrudan fark edilmektedir, zira 2022 yılında hükümet tahıl ve endüstriyel bitkilerde enflasyonun çok üstünde alım/müdahale fiyatları açıklayarak çiftçileri üretime teşvik etmeye çalışmıştır. Örneğin, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin **buğday** ve **arpa alım fiyatları** haziran ayının başında ve sonunda iki kez artırılmış, buna ilave olarak ürününü depolamadan 1 Eylül 2022 tarihine kadar TMO'ya getirecek çiftçilere ilave prim ödeneceği açıklanmıştır. İlave primle birlikte buğday ve arpa alım fiyatlarında 2021 yılına göre yapılan artış sırasıyla **%231** ve **%254**, yani her ikisinde de üç kattan fazla olmuştur.[15] Aynı şekilde şeker pancarı için de Ocak 2022'den başlayarak ilk defa Cumhurbaşkanı tarafından 800 TL/ton olarak açıklanan alım avans fiyatı yıl içerisinde iki kez artışa uğramış, son olarak 23 Eylül 2022'de 1.450 TL olarak kesinleşmiştir. 2021'de 420 TL olan alım fiyatı dikkate alındığında yıllık artış %245'e denk gelmektedir. Keza çeltik (pirinç) alım fiyatları da iki kez artışa uğramış, farklı çeltik çeşitleri için farklı oranlar olmak üzere ortalama %217 yıllık fiyat artışı kaydedilmiştir.

Üzüm, **zeytin**, **elma**, **ceviz**, **kiraz** gibi çok yıllık ürünlerin yıllık bazda gösterdiği dalgalanmaların çiftçi tercihiyle ilgisi zayıftır, çünkü bu ürünler ağaçta veya bağda yetişmektedir ve her yıl yeniden tercih söz konusu değildir. **Şeker pancarı**, **ayçiçeği**, **pamuk** gibi tek yıllık endüstriyel bitkiler ise yukarıdaki ürün tercihi grafiğine ilave olarak, bir sonraki sayfada sunulacak **"ürün bazında ekiliş miktarı"** ile birlikte değerlendirilmelidir. Zira ekiliş tercihinin ve ekiliş miktarının trendleri her zaman benzer yönde oluşmamaktadır. Belirli bir yılda bazı ürünler için ekiliş tercihi azalırken, çiftçi başına ekiliş miktarı artabilmektedir.

Saha araştırmasında bildirilen ilk 20 ürünün 17'si, bankalar tarafından bir yılda 200 binden fazla kredi başvurusu için kullanılan KKB TARDES sistemindeki ilk 20 ürün listesinde de mevcuttur ve benzer sıralamaya sahiptir. Özellikle buğday, arpa ve mısırın her iki tarafta da ilk 3'te olması ve aynı sırayı paylaşması, bu üç ürünün Türkiye'deki tüm çiftçiler için hem ana ürün hem de münavebe (rotasyon) ürünü olarak yetiştirildiğini göstermektedir. Diğer ürünlerde iki veri kaynağı arasında ilk 20 içerisinde sıralamaların değişmesi olağandır, çünkü TARDES verisi tüm Türkiye'yi kapsarken, saha araştırması 28 ilde gerçekleştirilmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'de bazı ürünler belirli illerde yoğunlaşmaktadır.

Çiftçilerin tercih ettiği ilk 20 ürünün **çiftçi başına ortalama ekiliş alanı** ise aşağıda sunulmuştur (Şekil 7). **Pamuk** son 3 yıldır yapılan tüm araştırmalarda en yüksek ortalama ekiliş alanına sahip olmaktadır ve rakam 2020 yılından bu yana artmaktadır. **Buğday**, **mısır**, **ayçiçeği**, **arpa** ve **yoncada** da durum benzerdir ve ortalama alan pandemiden bu yana artmaktadır. Ayçiçeğinde bu yıl gözlenen çok sınırlı gerileme ihmal edilebilir düzeydedir. Buğday, arpa ve pamuğun bir önceki "ekiliş tercihi" grafiğinde de 2022'de daha yüksek değere ulaştığı hatırlanmalıdır. Üretim süreçleri neredeyse tamamen mekanize hale gelmiş olan bu ürünlerde çiftçilerin gittikçe ölçek ekonomisine doğru kayarak ekiliş alanını büyüttükleri gözlenmektedir. **Patates**, **şeker pancarı** ve **yoncada** karışık bir seyir – bir yıl yüksek, bir yıl düşük – izlenmektedir. Nitekim, şeker pancarı bir önceki "tercih" grafiğinde de düşüş göstermiştir.

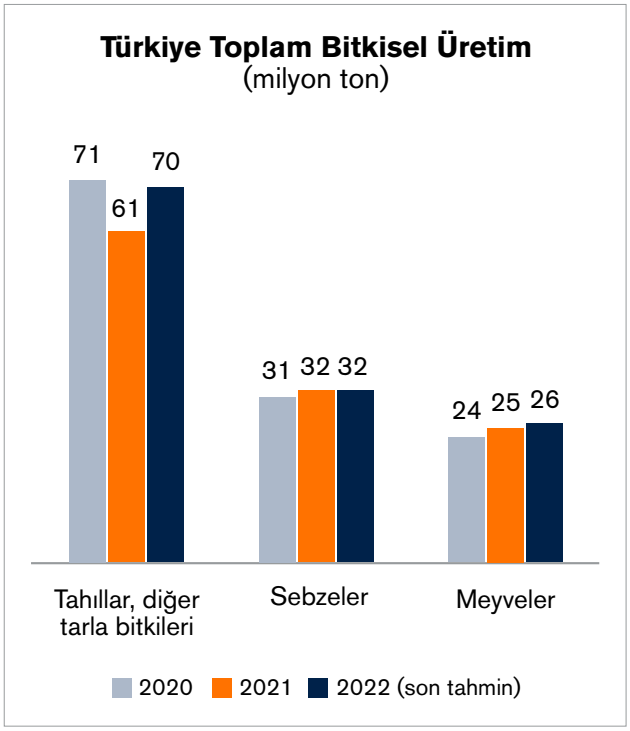
[14] *TÜİK'in son tahminleri için bakınız: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-2.Tahmini-2022-45503&dil=1*
[15] *https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5293/Bakan-Kirisci-Tmo-Hububat-Alim-Fiyatlarini-Artirdi*

Şekil 7:
2022'de Üretilen İlk 20 Ürünün Çiftçi Başına Ekiliş Alanı Ortalaması (Dekar)

Listedeki diğer ürünlerde ise son 3 yıldır ekiliş alanı ya stabil izlenmekte ya da azalmaktadır. Özellikle **fasulye, domates**, **biber**, **karpuz**, **kayısı** ve **kiraz** da ortalama alan son 3 yıldır görünür şekilde azalmaktadır. Sebzelerden fasulye, domates ve biberin bir önceki **"ürün tercihi"** grafiğinde de irtifa kaybettiği hatırlanmalıdır. Sebze ve meyve grubundaki bu iki yönlü azalış veya durgunluk dikkat çekici bulunmuştur. Bu gruptaki ürünlerin üretim sürecinin tarla bitkileriyle karşılaştırıldığında emek-yoğun olduğu, yani işçiliğe daha bağımlı olduğu dikkate alındığında, tarımsal işgücü piyasasının sorunlarından etkileniyor olabileceği ihtimali bulunmaktadır.

Aşağıdaki iki görselde TÜİK'in ulusal ölçekte yayımladığı bitkisel üretim değişim oranları sunulmaktadır. Şekil 8'de bitkisel üretim miktarı ürün grupları bazında ve milyon ton olarak gösterilirken, Şekil 9 ürün bazında oransal değişimleri hem son bir yıl için hem de pandeminin başladığı 2020 yılından bu yana iki yıl için göstermektedir. Görsellerdeki 2022 değerleri TÜİK'in 28 Ekim 2022 tarihinde yayımladığı bu yıla ilişkin son tahmindir ve henüz kesinleşmiş değildir. İlk görselden anlaşılacağı üzere **"tahıl & diğer tarla bitkileri"** grubunda 2021 yılında ciddi bir düşüş yaşanmış iken, 2022 yılında bu düşüşün telafi edileceği tahmin edilmektedir. 2021 yılında düşen üretim miktarının neredeyse tamamı **buğday**, **arpa** ve **şeker pancarına** aittir (üç üründe toplam 10,7 milyon ton azalış). Bu üç üründeki düşüş 2022 yılında tamamen telafi edilemeyecek olsa da üretimin yeniden artması beklenirken (toplam 6 milyon artış), **mısır** ve **pamukta** da yaşanacak artışla birlikte, bu grupta yeniden toplam 70 milyon ton seviyesine ulaşılacağı öngörülmektedir. Bu rakamlar, yukarıda daha önce açıklandığı gibi hükümetin buğday, arpa, şeker pancarı gibi ürünlerin alım fiyatlarında neden bu derece proaktif davrandığını açıklamaktadır. Kış mevsimi öncesinde ve Rusya-Ukrayna savaşının gölgesinde yurtiçi ürün stoklarının olası risklere karşı tahkim edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Şekil 8:
Bitkisel Ürün Gruplarında Üretim Miktarı

Bitkisel Ürün	2022 Üretim Değişim (TÜİK 2. Tahmin)	2020-22 Değişim
Pamuk	%22	%55
Mısır	%23	%28
Ayçiçeği	%6	%23
Yulaf	%32	%16
Biber	-%4	%13
Elma	%5	%10
Kabak	-%1	%9
Hıyar	%3	%3
Arpa	%48	%2
Patates	%2	%0
Üzüm	%13	-%1
Domates	-%1	-%2
Fasulye (Kuru)	-%11	-%3
Buğday	%12	-%4
Karpuz+Kavun	-%2	-%4
Fasulye (taze)	%2	-%5
Nohut	%22	-%8
Kiraz	-%6	-%11
Çay	-%14	-%14
Şeker Pancarı	%7	-%18

Kaynak: *TÜİK*

Şekil 9:
Bitkisel Ürünlerde Üretim Miktarı Değişimi

Yukarıda sadece çiftçinin ürün satış fiyatlarına odaklanılması, girdi fiyatlarına bağlı üretim maliyeti artışlarını da akla getirmektedir. Geçen yıldan bu yana yaşanan girdi enflasyonuna raporun ilerleyen kısımlarında ayrıca değinilecektir. Her halükârda ürün satış fiyatlarında bu yıl izlenen proaktif tutum çiftçiye üretimi azaltmaması adına gelecek yıl için de verilmiş önemli bir motivasyon sinyali olarak algılanmaktadır.

Tahıl ve diğer bitkiler grubunda olduğu gibi, **meyve ve sebze** gruplarında da 2022'de pandemi seviyesinin bariz bir şekilde üstüne çıkılamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, ürün bazındaki tabloya bakıldığında (Şekil 9) bazı sebze ve meyve üretim miktarlarının 2020 seviyesinin hâlâ altında olduğu görülmektedir. **Domates, fasulye, karpuz & kavun, kiraz** ve **çay** geçtiğimiz yıl ve bu yıl üst üste gerilemiştir. **Biberde** ise 2022 yılına özel bir düşüş beklenmektedir. Buna karşın TÜİK **elma**, **hıyar** (salatalık) ve üzümde bu yıl artış yaşandığını tahmin etmektedir. Meyve ve sebzelerde hükümetin tahıl ve endüstriyel bitkilerdeki gibi alım yetkisi olmadığından, fiyat belirleme gücü de nispeten sınırlıdır. Bu ürünlerin taze olarak depolanma kabiliyetleri sınırlı olduğundan üretim düşüşünün fiyatları daha hızlı yukarı çekme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Taze ürünlerde yaşanacak arz ve fiyat dengesizliğinin bu ürünlerin işlenmiş formlarında da benzer etkiye neden olması olasıdır. Yine de Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve tarım-gıda piyasalarında etki sahibi diğer devlet kuruluşları ve kamu niteliğindeki kuruluşlar meyve ve sebzeler dahil tüm ürünler için gerek toptan ve perakende ticaret sektöründe, gerekse ihracat tarafında farklı önlemler alarak piyasayı regüle etmeye çalışmaktadır. Örneğin, zaman zaman basına da yansıyan bazı ürünlerde **"ihracatın ön izne bağlanması"** veya **"Tarım Kredi Kooperatif Market"** haberleri bu yönde atılmış bazı adımlardır.

Ülkemizin her yıl artan yerli ve yabancı nüfusu, aynı nüfusun gittikçe yükselen günlük kalori tüketimi nedeniyle tarımsal üretim miktarının esasen yerinde sayması değil, her yıl gözle görülür ölçüde büyümesi en ideal senaryodur. Bu açıdan bakıldığında pandemiden bu yana gerçekleşen bitkisel üretimin önümüzdeki dönemde de artmaması halinde, efektif arzın pazarın talebini tam olarak karşılayamama ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Talebin karşılanamayacağı ürünlerde ise üretim maliyetindeki artışlara ilave olarak, perakende fiyat artışları kaçınılmaz olabilecektir.

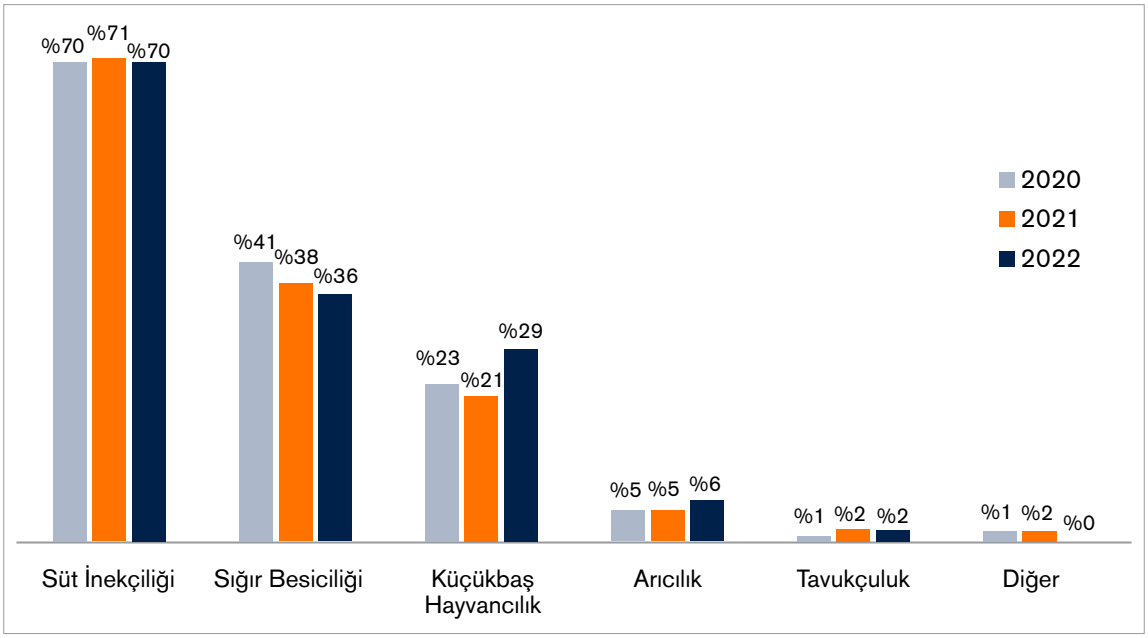
2020 yılına kadar Türkiye'de pamukta yaşanan fiyat ve kârlılık probleminin 2021 yılından itibaren hızla yükselen uluslararası pamuk fiyatları sayesinde sona erdiği hem bu araştırmada elde edilen sonuçlardan hem de TÜİK'in yayımladığı verilerden anlaşılmaktadır. Buna karşın tarım sektöründe ürünlerin kendi arasında da rekabet halinde olduğu unutulmamalıdır. Toplam tarımsal arazi büyüklüğü değişmedikçe, belirli bir ürün için daha fazla ayrılan alanın diğer ürünlerin alanını baskılaması kaçınılmazdır. Örneğin ülkemizde pamuk ve mısır birbirini ikame eden ürünler için verilebilecek güzel bir örnektir. Nitekim bu yılki araştırmamızda ortalama pamuk ekiliş alanı geçen yıla göre artıyorken mısırın düşüyor olması buna bağlanabilecektir, çünkü araştırma örneklemi her yıl aynı 28 ilde tekrarlanmaktadır. Aynı illerde sebze alanını küçülten çiftçinin mısıra yönelmesi de muhtemeldir. Ya da söz gelimi nohut ekilişini azaltan bir

çiftçinin kuraklığa daha dayanıklı bir ürün olan arpaya yönelmiş olması da söz konusu olabilecektir. Ürünlerin kendi arasında yaşanan bu tercih rekabetinin ve buna bağlı olarak bazı ürünlerde gerçekleşebilecek üretim artışı veya azalışının toplam tarımsal hasılaya çok sınırlı şekilde etki edeceği bilinmelidir. Nitekim tarım sektöründe arazi, işgücü ve sermaye kısa vadede neredeyse sabittir ve tarımsal ürünlerin talep ve arz fiyat esnekliği, özellikle temel ürünlerde düşüktür.

TÜİK'in yayımladığı toplam üretim miktarlarıyla bu saha araştırmalarında **"çiftçi"** bazında açıklanan ürün tercihleri veya ekiliş ortalamalarının birbirinden farklı veri tipleri olduğu gözden kaçırılmamalıdır. TÜİK verilerinin bu raporda gösteriliyor olmasının nedeni, saha araştırmasında ulaşılan bulguların ulusal rakamlarla varsa muhtemel bağlantılarını gözlemlemektir, çünkü KKB'nin sahada araştırdığı bu veri tiplerinin karşılaştırılabilmesi için ulusal bazda herhangi bir başka veri tipine rastlanılmamaktadır.

Hatırlanacağı üzere, araştırmaya katılan işletmelerin %38'i karma (bitkisel + hayvansal) üretim gerçekleştirirken, yaklaşık %1'i sadece hayvancılık yapmakta idi. Bu iki grubun gerçekleştirdiği hayvancılık türü kendi aralarında sıralandığında **süt inekçiliği** geçmiş yıllarda olduğu gibi en yüksek orana sahip olmuştur (Şekil 10). Bunu takip eden **sığır besiciliği** ise son 3 yılda az da olsa ivme kaybetmiştir. Büyükbaş besicilik işletmeleri süt işletmelerinin aksine, hayvanları sadece et üretimi amacıyla besleyen, bu nedenle süt işletmelerinde doğan erkek hayvanları veya aynı işletmelerdeki süt verimini kaybetmiş dişi hayvanları satın alıp besleyen işletmelerdir.

Şekil 10:
Hayvancılık Yapan Çiftçilerin Ürün Adı

Besicilik işletme sayısının azalması normal koşullarda üç ihtimalden kaynaklanabilecektir. İlki, büyükbaş süt hayvanı sayısının da aynı anda azalma ihtimalidir. Bu durumda süt işletmelerinde doğacak besilik materyal (erkek hayvan) doğumu da azalacağından besicilerin bu işletmelerden toplayabileceği hayvan miktarı azalabilecektir. Nitekim TÜİK'e göre Türkiye'de büyükbaş hayvan sayısının son iki yıldır sınırlı da olsa düşmekte olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Bu saha araştırmasında genel olarak hayvancılık yapan işletme oranının geçen yıla göre düştüğü bu raporun daha önceki bölümünde (Şekil 3) gösterilmiştir. Süt hayvancılığına özel olarak, görüşülen çiftçilerde ortalama süt ineği sayısının da azaldığı aşağıdaki tabloda görülebilecektir (Tablo 3). İkinci ihtimal süt işletmelerinin erkek hayvanlarını satmayarak süt ve besi olmak üzere karma üretim yapmasıdır. Bu durum genellikle küçük aile işletmeleri için geçerli bir opsiyondur. Üçüncü ihtimal ise Türkiye'de çoğunluğu oluşturan küçük işletmelerin, yerini daha büyük işletmelere bırakmasıdır. Ölçek ekonomisini sağlayamayan küçük besi işletmeleri faaliyetine son verirken, aynı anda orta ve büyük işletmeler mevcut hayvan sayısını artırıyor olabilir. Besiciliğin azalması bu üç ihtimalin tek tek veya aynı anda yaşanıyor olmasına bağlı olabilir. Saha araştırmamıza katılan besi işletmelerinin ortalama hayvan sayısının, aşağıda görüleceği üzere, son iki yıldır artıyor olması son ihtimali teyit eden bir tablodur (Tablo 3). Dolayısıyla besicilik işletmelerinde farklı dinamiklerin aynı anda yaşanıyor olması muhtemeldir. TÜİK bu raporun yazıldığı tarih itibarıyla 2022 et üretimine yönelik herhangi bir veri yayımlamamış olduğundan, et üretimine bakarak ilave bir analiz yapmak henüz mümkün değildir. Fakat Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından uzun bir aradan sonra 2022 Ağustos ayında yeniden besilik sığır ithalatı için duyuru yapılmış olması, ülkemizde mevcut besi materyalinin dolayısıyla kırmızı et

arzının ithalatla desteklenmeye çalıştığı izlenimi uyandırmaktadır.[16] Damızlık sığır ithalatı ise 2018 yılından bu yana kademeli olarak düşürülmektedir.[17]

Araştırmamızda işletme başına ortalama süt ve besi sığırı sayısının sırasıyla 24 ve 70 çıkması, Türkiye'deki işletme tipolojisi hakkında yanıltıcı bir yargıya yol açabilir. Tablodaki ortalamalar aritmetik ortalama olduğundan çok yüksek sayıda hayvanı olan büyük ölçekli işletmelerden etkilenmektedir. Çiftçilerin bildirdiği sayıların geometrik ortalaması alındığında süt hayvanı sayısı 11'e, besi hayvanı sayısı ise 16'ya düşmektedir. Bu durum ülkemizdeki tipik hayvancılık işletmelerinin hâlâ küçük ölçekli olduğuna işaret etmektedir. Nitekim araştırmada 1-10 arası süt ineği bildiren işletmeler toplam süt işletmelerinin %57'sini, 1-25 arası besi sığırına sahip işletmeler ise besicilik işletmelerinin %65'ini oluşturmaktadır.

Tablo 3:
Çiftçi Başına Hayvan Sayısı Ortalaması

Hayvancılık Tipi	2020 Ortalama	2021 Ortalama	2022 Ortalama[18]
Süt İnekçiliği	30 süt ineği	29 süt ineği	24 süt ineği
Sığır Besiciliği (Etlik)	51 besi sığırı	59 besi sığırı	70 besi sığırı
Küçükbaş Hayvancılık	210 koyun/keçi	254 koyun/keçi	280 koyun/keçi
Arıcılık	68 kovan	96 kovan	65 kovan

Araştırmada rast gelinen **küçükbaş hayvancılık** (koyun-keçi) işletmelerinin sayısı ise oransal olarak artmıştır. Bu bulguyu doğrular şekilde, TÜİK'in 2022 tahminine göre Türkiye'de koyun ve keçi sayısı da bu yıl artmıştır.[19] Nitekim TÜİK verilerine göre ülkemizde küçükbaş sayısı 2010 yılına göre iki katına çıkarak 46 milyona ulaşmıştır.

Saha araştırmasında görüşülen çiftçilerin ortalama koyun sayıları da artmaktadır. Türkiye'de küçükbaş hayvancılıkta "süt" ve "et" işletmesi ayrımı yapmak zor olsa da, küçükbaş işletmelerinin ana gelir kaleminin kuzu satışları, yani et üretimi olduğu bilinmektedir. Diğer yandan, literatürdeki birçok çalışmada Türkiye'nin hayvancılıkta rekabet avantajının büyükbaştan daha çok küçükbaşta olduğu öteden beri dile getirilen bir husustur. Çiftlikte bakıma ve sanayi yemine sığır kadar bağımlı olmayan, yılın her döneminde meradan yararlanabilen bir hayvan olan koyun ve keçilerin Türkiye'nin coğrafi yapısına adaptasyon kabiliyetleri de çok yüksektir. Bu nedenle devlet tarafından da hayvan başına destek, çoban desteği, ağıl yatırımı desteği gibi farklı araçlarla desteklenmektedir.[20] Türkiye'de 2022 Ağustos itibarıyla kayıtlı 1.250.847 büyükbaş işletmesi, 441.087 küçükbaş işletmesi bulunmaktadır.[21]

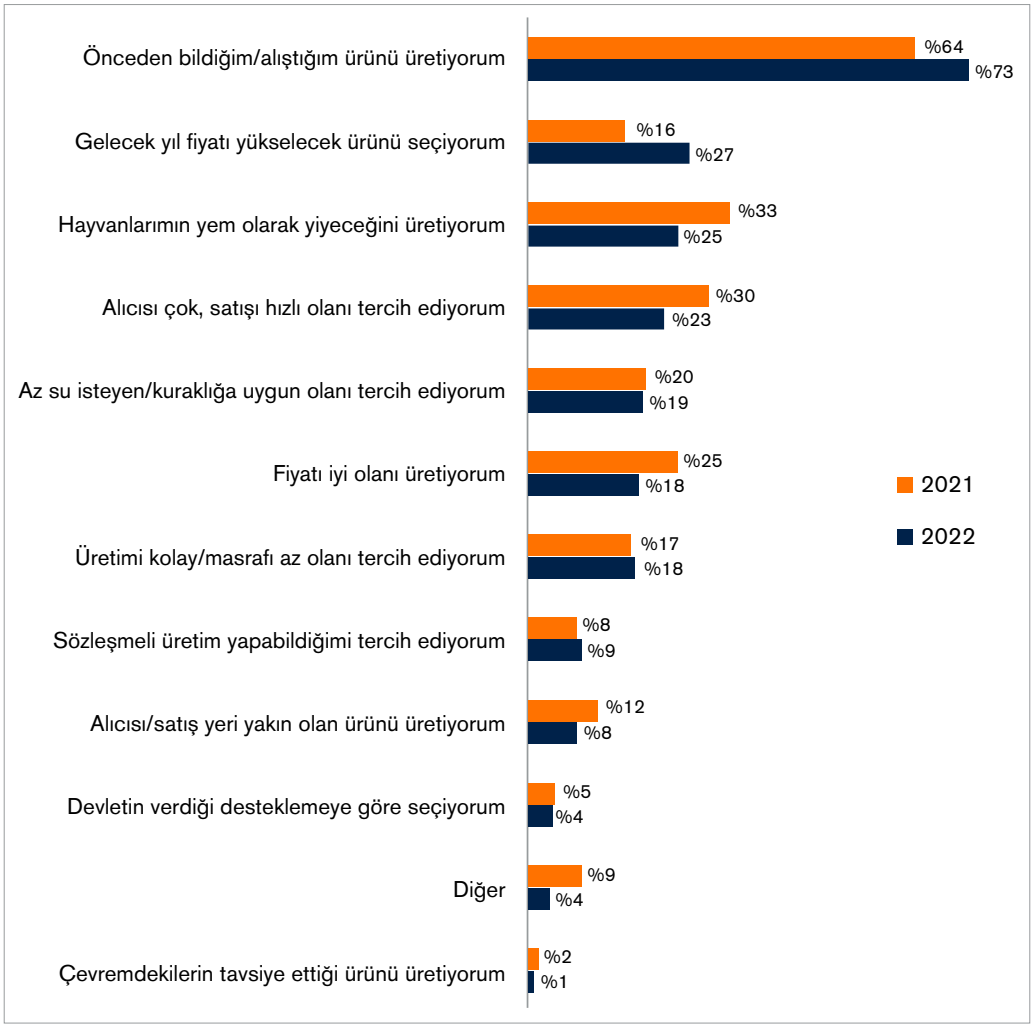
Son olarak, araştırmada bu yıl **arıcılıkta** sınırlı bir artış gözlenirken, **tavukçuluk** yapan çiftçilerde geçen yıl artan oran bu yıl da korunmuştur (Şekil 10). Her iki sonuç örneklemden kaynaklanabileceği gibi, bu iki alana yönelimin gerçekten arttığına yönelik bir işaret de olabilecektir. Kesin bir yargıya varabilmek için önümüzdeki yıllarda oluşacak trend takip edilmelidir. 2022 yılına dair tavukçuluk ve arıcılık işletme sayısıyla ilgili olarak henüz resmi bir istatistik bulunmasa da, şimdilik TÜİK'in 2020-2022 Eylül sonu itibarıyla tavuk eti üretiminde artış yayımladığı bilinmektedir.[22] Ülkemizde gerek sağlık gerekçeleri gerekse düşük fiyat nedeniyle tavuk etine olan talebin uzun yıllardır arttığı zaten bilinmektedir. Artan talep tavuk eti fiyatını da doğal olarak yukarı çekmektedir. Bu amaçla [tavuk/dana eti fiyatı] bir gösterge olarak kullanılabilecektir. TÜİK verilerine göre, 2011-2020 yılları arasındaki 10 yıl boyunca ortalama 0,24 olan tavuk/dana eti fiyatı oranı, 2022'de 0,37'ye çıkmıştır.

Çiftçilerin bitkisel ürün tercihlerini etkileyen dinamikleri anlamak için, araştırmaya katılan çiftçilere **"Üreteceğiniz ürünü seçerken en çok neye göre karar veriyorsunuz?"** diye sorulmuştur (Şekil 11). On iki adet çoktan seçmeli seçeneği olan ("Diğer" seçeneği dahil) bu soruda bir çiftçi tarafından verilebilecek cevap sayısı **"en fazla beş"** ile sınırlandırılarak, her katılımcının en çok dikkate aldığı etkeni işaretlemesi ve böylece daha nitelikli bir sonuca ulaşılması sağlanmıştır. Sonuçlar hesaplanırken cevaplar toplam cevap sayısına değil, katılımcı sayısına bölünmektedir. Bu nedenle grafik üzerindeki her bir cevaba ait yüzdesel oran, toplam çiftçi içinde o cevabı seçen çiftçilerin oranını göstermektedir.

[16] https://www.tarimorman.gov.tr/Duyuru/1686/Besilik-Erkek-Sigir-Ithalat-Basvuru-Duyurusu
[17] *TÜİK verilerine göre damızlık sığır ithalatı 2017 seviyesinin yaklaşık olarak 5'te birine kadar düşmüştür. Sığır ithalatı izinleri ülkemizde Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından verilmektedir.*
[18] *Geometrik ortalamalar süt ineğinde 11 adet, besi sığırında 16 adet, küçükbaşta 79 adet, arıcılıkta 45 adet olmuştur.*
[19] *2021-2022 artış oranı: %2, 2020-2022 artış oranı: %9*
[20] http://www.turktarim.gov.tr/Haber/114/anadolu-cografyasina-en-uygun-hayvan-koyun
[21] https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/GKGM.pdf
[22] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kumes-Hayvanciligi-Uretimi-Eylul-2022-45698

Çiftçinin ürün tercihini belirleyen en önemli dinamik geçen yıllarda olduğu gibi **"önceden bildiğim, alıştığım ürün"** (%73) olmuştur. Daha önceki saha araştırmalarına bakılacak olursa bu cevapta oranın son 3 yıldır arttığı görülecektir.[23] Bu durum çiftçinin ilave üretim riski almak istemediği şeklinde yorumlanabilecektir, çünkü diğer tüm cevaplar geçmiş yıllara göre ya azalmakta ya da birbirine çok yakın oranlarda kalmaktadır. Bu genel trend görünümünü bu yıl bozan cevap ise **"gelecek yıl fiyatı yükselebilecek ürün"** olmuştur. Geçtiğimiz yıl ve geçmiş üç yıldır ortalaması %16 olan bu cevabın bu yıl gözle görülür bir şekilde artması dikkat çekicidir. Nitekim anketteki bu soruda **"mevcut fiyat"** ve **"gelecek fiyat"** cevabının her ikisi de çiftçiye sunulmaktadır. Buna rağmen, geçmiş yıllardaki araştırmalarda daha yüksek çıkan **"mevcut fiyatı iyi olanı seçiyorum"** cevabı bu yıl **"gelecek fiyat"** cevabına karşı irtifa kaybetmiştir. Bu durumun bu yıl tarımsal fiyatlarda enflasyonun çok hızlı bir şekilde yükselmesine bağlı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu raporun ilk kısmında da açıklandığı gibi, pandemi sonrası küresel enflasyon da 2021 yılında daha önce görülmemiş oranda artmış durumdadır. Bu durumun Türkiye'yi ciddi şekilde etkilediğini gören çiftçinin Rusya-Ukrayna savaşını da dikkate alarak, fiyatların volatil ve kırılgan olmaya devam edebileceğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Esasen, bu durum çiftçinin pazar analiz kabiliyetini artıracağından olumlu bulunmuştur.

Şekil 11:
"Ürün seçerken neye göre karar veriyorsunuz?" Sorusuna Çiftçi Başına Verilen Cevap

Bu yılki araştırmada **"alıcısı çok, satışı hızlı olan ürün"** (%23), **"alıcısı/satış yeri yakın ürün"** (%8) cevaplarının düşmesi aynen **"mevcut fiyatı iyi olan ürün"** (%18) cevabında olduğu gibi, 2021/2022 üretim sezonunda çiftçinin pazarlama sıkıntısı yaşamadığına işaret etmektedir. Anlaşılan o ki Türk çiftçisi üretebildiği sürece ürüne yeterli talebi toplayabilmiş ve ürününü satabilmiş durumdadır.

"Hayvanlarımın yem olarak yiyeceği ürün" (%25) cevabının azalmış olması raporun önceki kısımlarında yapılan hayvancılık tespitleriyle uyuşmaktadır, çünkü bu cevabı seçen çiftçilerin %71'i büyükbaş hayvan çiftçisidir. Bu cevap ülkemizin büyükbaş hayvancılık sektöründe bir duraksama veya gerileme yaşanıyor olması ihtimalini güçlendirmektedir. Hayvancılık sektöründe, özellikle de büyükbaş hayvancılıkta yaşanan gelişmelerin ilave araştırmalarla daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada tespit edilen ön bulgular "uyarıcı" nitelikte görünse de kesin bir hükme

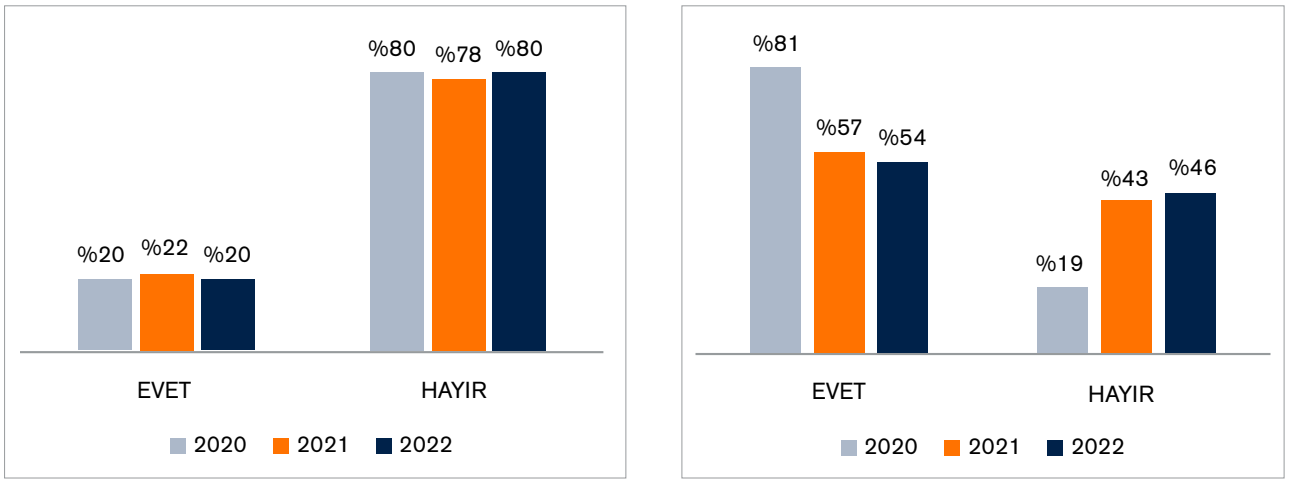
[23] https://www.kkb.com.tr/urunler/tarim-kredileri-degerlendirme-sistemi

varmak için yeterli görülmemelidir. Örneğin gerek çiftçinin süt satış fiyatında gerekse yem fiyatlarında yaşanan artışlar TCMB'nin Enflasyon Raporu'na dahi yansımaktadır.[24] Son birkaç yıldır bankaların da hayvancılık kredisi için artık "kendi yemini kısmen ya da tamamen üreten" işletmelere daha fazla öncelik verdiği sahada gözlenmektedir.

Geçtiğimiz yıl çiftçilerin **"Diğer"** seçeneğinde sıklıkla dile getirdikleri **"üretimi kolay/işçiliği az olan ürün"** tercihi aynı yıl farklı bir seçenek olan **"masrafı az ürün"** şıkkıyla birleştirilmiş ve bu yıl **"üretimi kolay/masrafı az ürün"** (%18) haline getirilmiştir. Bu birleştirmenin nedeni sahada çiftçilerin çoğunun bir üründe üretimin kolay olmasını, daha az işçilik istemesini ve buna bağlı olarak masrafının da az olmasını birbirini tamamlayan unsurlar olarak sunduğunun anlaşılmasıdır. **"Diğer"** şıkkının bu yıl %9'dan %4'e düşmesinin ana sebebi budur. **"Diğer"** şıkkının geri kalanında çiftçilerin belirttiği dinamikler ise aynıdır. Bu çiftçiler geçen yıl olduğu gibi daha çok "münavebe" (ürün rotasyonu) kurallarına uygun olarak ürün seçtiklerini belirtmiştir. Bunun dışında **"makineli tarıma uygun"**, **"üretim süreci kısa"** olan ürünler de **"Diğer"** şıkkında gözlenen cevaplar olmuştur. Bu raporun önceki kısımlarında sunulan "ürün tercihleri" ve "ortalama ekiliş alanları" halihazırda "mekanizasyon"un çiftçilerin ürün tercihi açısından ne kadar önemli olduğunu zaten ortaya koymuştur.

Katılımcı çiftçilerin %20'si **sözleşmeli üretim** yapmaktadır ve oran geçtiğimiz yıllara göre benzer seviyede izlenmiştir (Şekil 12). Diğer yandan aynı çiftçilere sözleşmeli üretimden memnun olup olmadıkları sorulduğunda, 2021'de sert düşen memnuniyet seviyesi geçen yıla göre bir miktar daha düşerek %54'e gerilemiştir. Böylece 2021'deki düşüşün teyidi alınmıştır.

Şekil 12:
Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçiler (Sol) ve Sözleşmeli Üretimden Memnuniyet Seviyeleri (Sağ)

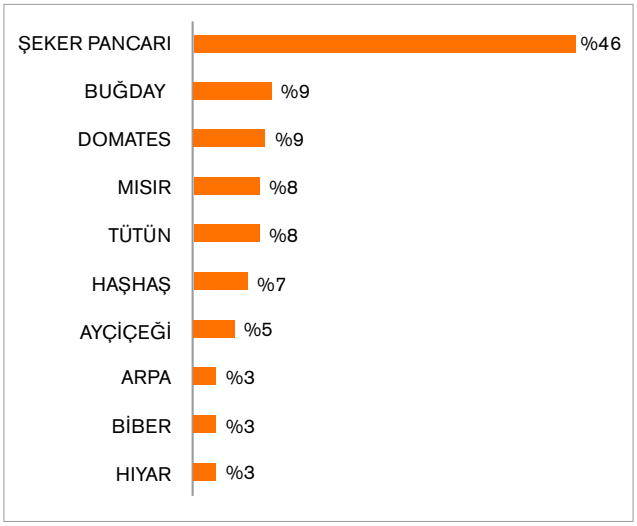

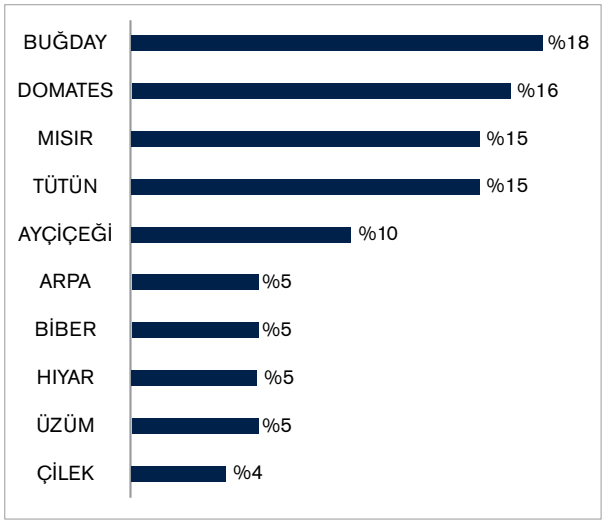
Sözleşmeli üretim yaptığını belirten çiftçilerin çoğu daha önceki araştırmalarda olduğu gibi, Türkiye'de kanunen sadece sözleşmeli ekilebilen **şeker pancarı** (%46) ürettiğini bildirmiştir (Şekil 13). Türkiye'de 2022 yılı itibarıyla 33 şeker fabrikası her yıl toplam yaklaşık 90 bin çiftçiyle sözleşmeli üretim gerçekleştirmektedir. Ülkemizde şeker pancarı üreten çiftçi sayısı her yıl azalıyor olsa da dekar başına verimliliklerin artması nedeniyle üretim miktarı bu düşüşten etkilenmemektedir. Grafikte ikinci sırada görünen **buğdayın** sözleşmeli üretimi daha çok tohumluk buğday için gerçekleştirilmektedir, çünkü tohumluk üretimin belirli çeşitlerle, yine belirli üretim koşullar altında üretilmesi gerekmektedir. **Mısır** ve **arpada** da benzer bir durum söz konusudur. Tohumluğun yanı sıra organik buğday ve alkol üretimi için kullanılan buğdayda da sözleşmeli üretime sıkça rastlanmaktadır. 2020 ve 2021 yıllarında şeker pancarından sonra 2. sırada olan **domates** bu yıl 3. sıraya gerilemiştir. Domatesin sözleşmeli üretimi en çok salçalık domates için yapılırken, konservelik ve kurutmalık domates için de sözleşmeli üretime rastlanmaktadır. Salçalık domates üretiminde uzun yıllardır yaşanan "sözleşmeli fiyat" problemi, son dönemde artan maliyetler ve çiftçiyle fabrikalar arasındaki "sözleşmeye uyma" sorunlarının artmasıyla birlikte kamuoyu gündemine sık sık yansımıştır.[25] Buna bağlı olarak fabrikalarla sözleşme yapan çiftçi sayısının 2022'de ciddi ölçüde azaldığı duyumları alınmaktadır. Sınırlı da olsa domatesin irtifa kaybetmesinde bu durumun etkili olduğu düşünülmektedir. Biberin sözleşmeli üretimi de yine en çok salça ve konserve gibi işlenmiş ürün için söz konusudur.

Şeker pancarı ve **haşhaş** ülkemizde yasal olarak sadece sözleşmeli üretilebildiğinden, sözleşmeli ürünler listesinden bu ikisi çıkarıldığında sağdaki grafik elde edilmiştir. Dolayısıyla iki grafiğin birbirinden tek farkı bu "zorunlu sözleşmeli" iki ürünün çıkarılmış olmasıdır. Esasen ülkemizde **tütün** üretimi de yasayla düzenlenmekte ve sözleşmeli üretilmektedir. Fakat sarmalık kıyma tütüne ve kişisel tüketim amaçlı tütüne belirli koşullar altında istisna tanınıyor olmasından dolayı sağdaki grafikte tütün korunmuştur. Grafikten şeker pancarı ve haşhaş çıkarıldığında ilk 10 listesine hıyardan (salatalık) sonra olmak üzere üzüm ve çilek dahil olmuştur.

[24] *TCMB, Enflasyon Raporu 2022-III, 28 Temmuz 2022*
[25] *https://www.tarimdunyasi.net/2020/08/17/sanayi-domatesinde-yuksek-maliyet-dusuk-fiyat-krizi/, https://www.gercekbandirma.com/domateste-sozlesmeli-somuru, https://www.aydinlik.com.tr/haber/domates-ureticileri-anlatti-uc-dort-fabrikanin-esiriyiz-244981*

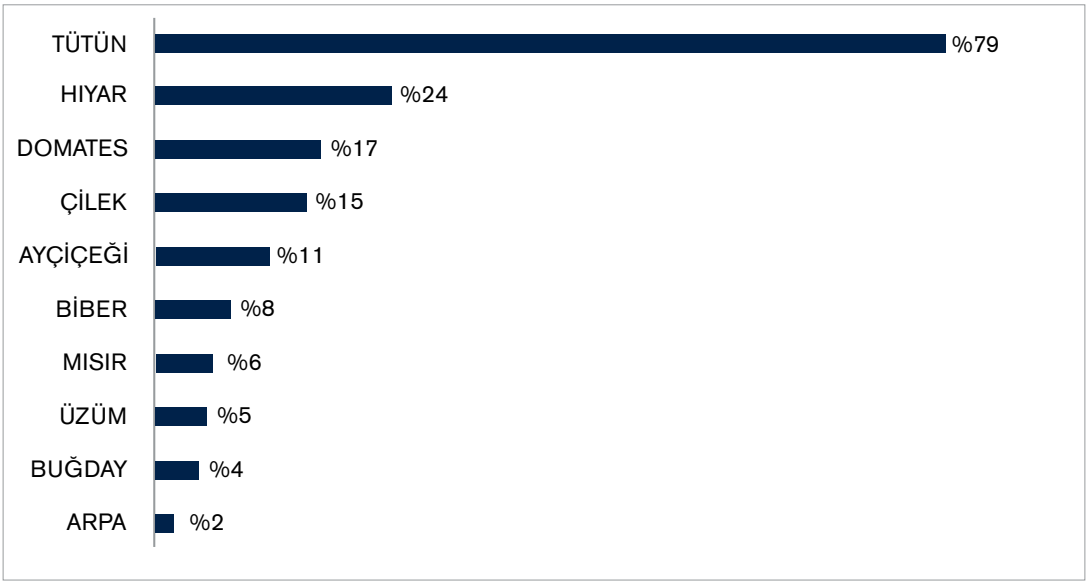
Şekil 13:
Sözleşmeli İlk 10 Ürün (Sol) ve Şekerpancarı ve Haşhaş Hariç Sözleşmeli İlk 10 Ürün (Sağ)

Bu yılki raporda ilk defa sözleşmeli üreticilerin sayısı aynı ürünü üreten tüm üreticilerin sayısına bölünerek ürün bazında sözleşmeli üretim oranları elde edilmiştir (Şekil 14). Aşağıdaki grafik her bir üründe sözleşmeli üretici sayısının araştırmaya katılan ve aynı ürünü üreten çiftçiye oranını göstermektedir. Buna göre, sözgelimi araştırmaya katılan tüm tütün üreticilerinin %79'unun sözleşmeli tarım yaptığı anlaşılmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi tütün üretimi, belirli istisnalar dışında, çoğunlukla ve yasal olarak sözleşmeli yapıldığından bu sonuç doğal karşılanmıştır. Tütün hariç tutulduğunda en çok sözleşmeli üretime hıyar ve domateste rastlanılmıştır. Aşağıdaki grafikte bir başka dikkat çekici husus, buğdayın bir önceki grafikte sözleşmeli üreticilerin kendi arasında yapılan sıralamada en üst sırada iken, tüm buğday üreticileriyle oranlandığından en alt sıralara düşmüş olmasıdır. Arpada da durum benzerdir. Böylece, Türkiye'de ekiliş alanı olarak ilk ikide olan[26] bu ürünlerde sözleşmeli üretimin esasen düşük bir payı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 14:
Ürün Bazında Sözleşmeli Üretim Yapan Çiftçi Oranı

[26] *Türkiye'de buğday ve arpa ekilen toplam alan yaklaşık 10 milyon hektardır.*

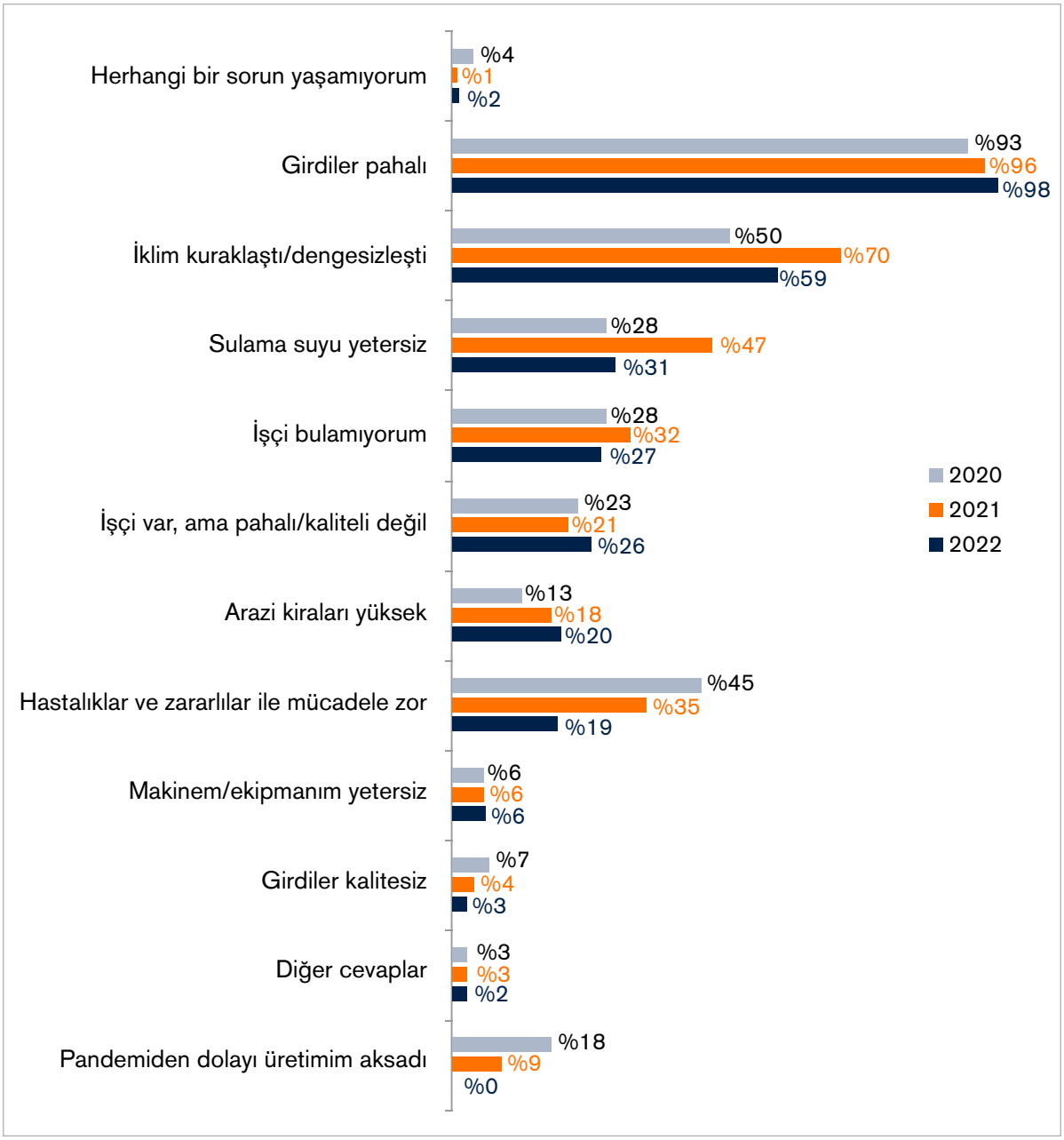

4.3. Çiftçilerin Sektörel Sorunları

KKB Tarımsal Görünüm Saha Araştırmalarında çiftçilerin sorunları tarımsal üretim **"esnasında"** (Şekil 15) ve üretimin **"sonrasında"** (Şekil 16) olmak üzere değer zincirinin birbirini takip eden iki fazı ayrı ayrı sorulmaktadır. Böylece üretime dayalı problemlerle hasat sonrası pazarlamaya dayalı sorunların analizleri ayrıştırılarak yapılabilmektedir. Aşağıdaki grafikte öncelikle üretim esnasında yaşanan problemler için çiftçilerin belirttiği sorunlar gösterilmektedir (Şekil 15). Sorun seçiminde çiftçilere **"Herhangi bir sorun yaşamıyorum"** ve **"Diğer"** seçenekleri dahil olmak üzere 12 farklı şık sunulmaktadır, fakat cevapların sorunu daha güçlü şekilde temsil edebilmesi için çiftçi başına cevap sayısı en fazla beşle sınırlandırılmaktadır. Oran hesaplamaları yapılırken öncelikle herhangi bir sorun yaşamadığını belirten çiftçiler sorun yaşayanlardan çıkarılmakta, akabinde her bir sorun, herhangi bir sorun bildiren toplam çiftçi sayısına bölünmektedir. Dolayısıyla grafikteki oranlar her bir sorunun çiftçilerin ne kadarı tarafından seçildiğini göstermektedir.

Öncelikle bu soruda "herhangi bir sorun yaşamadığını" belirten çiftçi oranı toplam çiftçi sayısının sadece %2'si kadar ölçülmüştür. Dolayısıyla çiftçilerin %98'i en az bir sorun bildirmiştir. Sorun bildiren çiftçilerin ise neredeyse tamamı (%98) **"girdi pahalılığını"** işaretlemektedir.

Şekil 15:
Çiftçilerin Üretim Esnasında Yaşadıkları Sorunlar

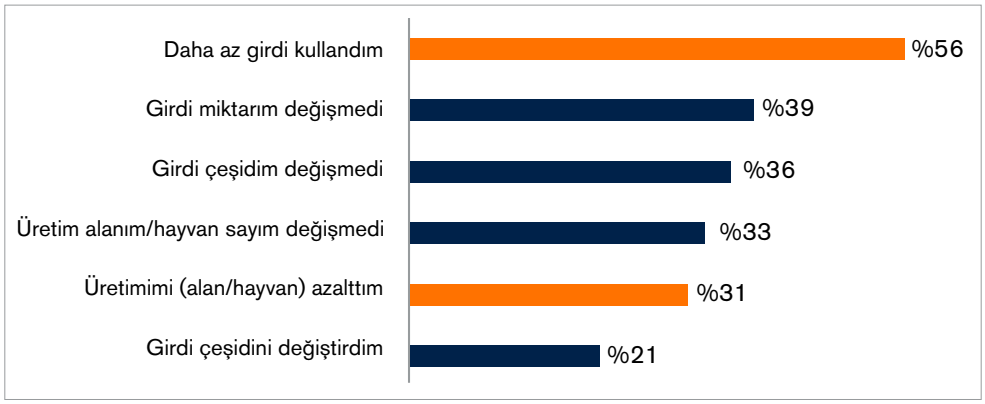

Bu sorunu geçmiş yıllarda olduğu gibi **"iklim problemleri"** takip ediyor olsa da 2021'e göre problemin boyutu %70'ten %59'a küçülmüştür. Geçen yıl %47 ile üçüncü en önemli sorun görünen **"yetersiz sulama suyu"** probleminin de bu yıl irtifa kaybettiği (%31) göz önüne alındığında iklim ve kuraklık açısından 2021/2022 tarımsal üretim yılında bir önceki yıla göre iyileşme olduğu açıktır. Benzer bir durum **"hastalık ve zararlı"** problemi yaşamış çiftçilerde de geçerlidir (%19). İklimsel açıdan dengelenmenin yaşandığı bir yılda tarımsal hastalık ve zararlıların azalması biyolojik olarak tutarlı bulunmuştur. Dolayısıyla çiftçinin 2021/2022 üretim yılında genel olarak ekolojik ve biyolojik problemlerinin geçen yıla göre azaldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bunların dışındaki problemlerin derecesinde geçtiğimiz yıla göre kayda değer bir değişiklik bulunmamaktadır. Fakat sulama suyu ve hastalık-zararlı problemlerinde yaşanan gerilemenin bir sonucu olarak **"tarım işçisi tedarik"** sorunları daha üst sıralara kaymıştır. Bu noktada dikkat çekici bir gelişme olarak **"İşçi var ama pahalı/Kaliteli değil"** seçeneğinin geçen yıla göre belirgin şekilde arttığı göze çarpmaktadır. KKB TARDES uzmanlarının saha izlenimleri de 2022'de işçi maaşları ve yevmiyelerinin Türkiye'nin genelinde iki kat civarında arttığına işaret etmektedir. Bir başka maliyet kalemi olan **"arazi kiralarının yüksekliğini"** hisseden çiftçilerde de 2020 yılından bu yana artış gözlenmektedir (%20). İşçi yevmiyeleri ve arazi kiraları TÜİK'in yayımladığı Tarım Girdi Fiyatları Endeksi'nde (Tarım-GFE) ayrı bir kalem olarak izlenememektedir, fakat 2022 Ağustos ayı itibarıyla Tarım-GFE'deki yıllık artış %135 olmuştur.

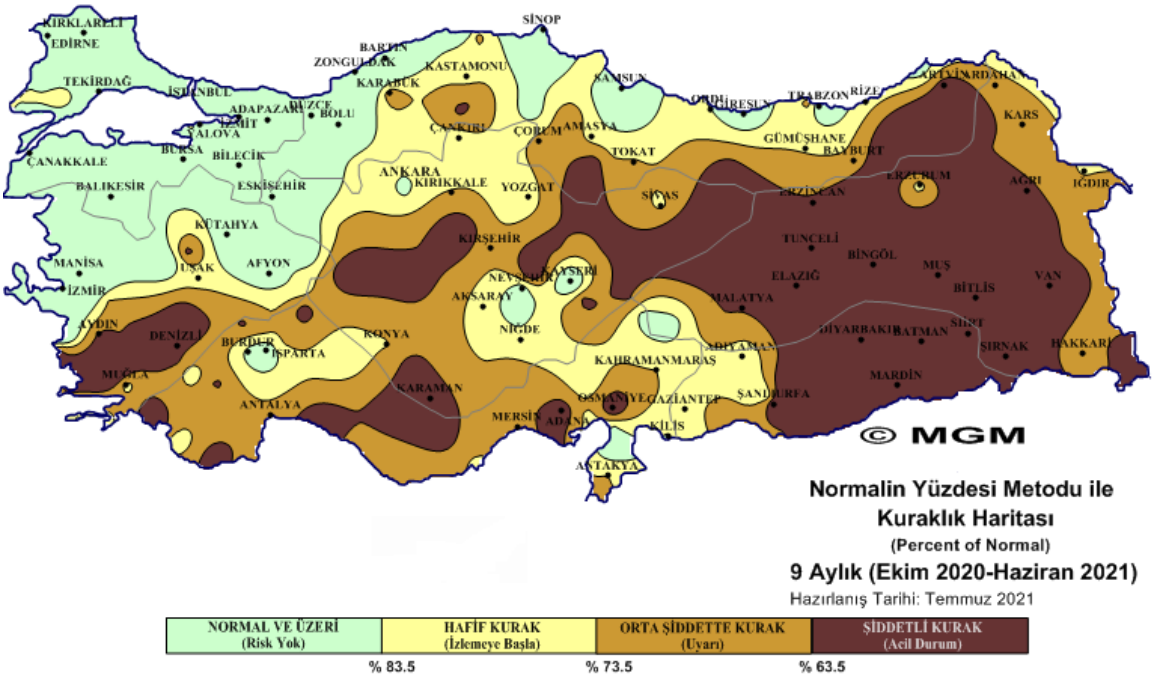
Çiftçiler tarafından **"girdi enflasyonu"**nun her yıl yüksek oranda dile getiriliyor olması, bu soruna daha yakından bir mercekle bakılmasının faydalı olacağına işaret etmiştir. Sorunun tarımsal üretim üzerindeki olası etkilerini anlamak amacıyla bu yılki araştırmada ilk defa girdi pahalılığına çiftçinin nasıl reaksiyon verdiği ölçülmüştür. Çiftçilerin yarıdan fazlası bu soruya **"daha az girdi kullanarak"** (%56) cevabını verirken, yüzde 39'u girdi miktarında herhangi bir değişikliğe gitmediğini belirtmiştir. Girdi fiyatlarının yüksekliği nedeniyle **"üretim miktarını azaltan"** çiftçi oranı ise %31 bulunmuştur. Çiftçiler aynı anda birden fazla ürün ürettiği için bu soruda da çiftçinin birden çok cevap vermesine imkân tanınmıştır. Tarımsal üretimi olumsuz etkileyebilecek çiftçi davranış şekilleri olarak **"daha az girdi"** ve **"üretimi azaltma"** görüldüğünden aşağıdaki grafikte bunlara ilişkin sütunlar farklı bir renkle gösterilmiştir. 2021/2022 üretim yılında genele yaygın bir kuraklık görülmemesi ve yeterli seviyede yağış olması sayesinde **"daha az girdi"** kullanmanın kısmen telafi edilebildiği tahmin edilmektedir.

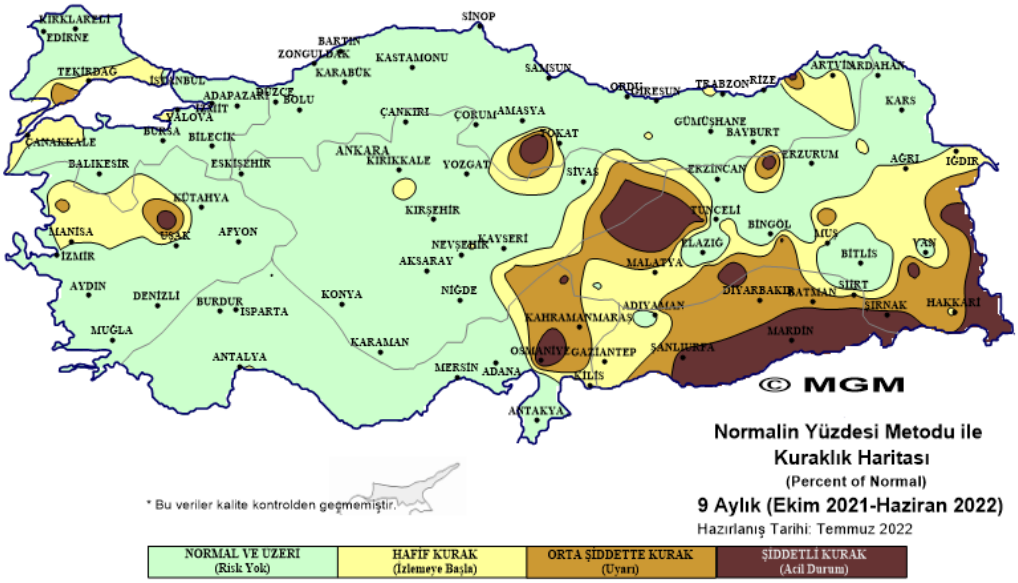
Şekil 16:
"Girdi pahalılığı sizi nasıl etkiledi?" Sorusuna Verilen Cevaplar

2021/2022 üretim sezonunun yağışa ihtiyaç duyulan aylarında (su/tarım yılı) kuraklığın bir önceki sezona göre yıkıcı bir etkide bulunmadığı aşağıdaki kuraklık haritalarından anlaşılmaktadır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı bu görsellerde 2020/2021 sezonunun (ilk harita) Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da tamamen, Ege, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde ise kısmen kurak geçtiği görülmektedir. 2021/2022 sezonunda Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'nun bir kısmında devam eden kuraklık diğer bölgelerde etkisini yitirmiştir.

Şekil 17:
2020/2021 (Üst) ve 2021/2022 (Alt) Üretim Sezonu Kuraklık Haritaları (Meteoroloji Genel Müdürlüğü)

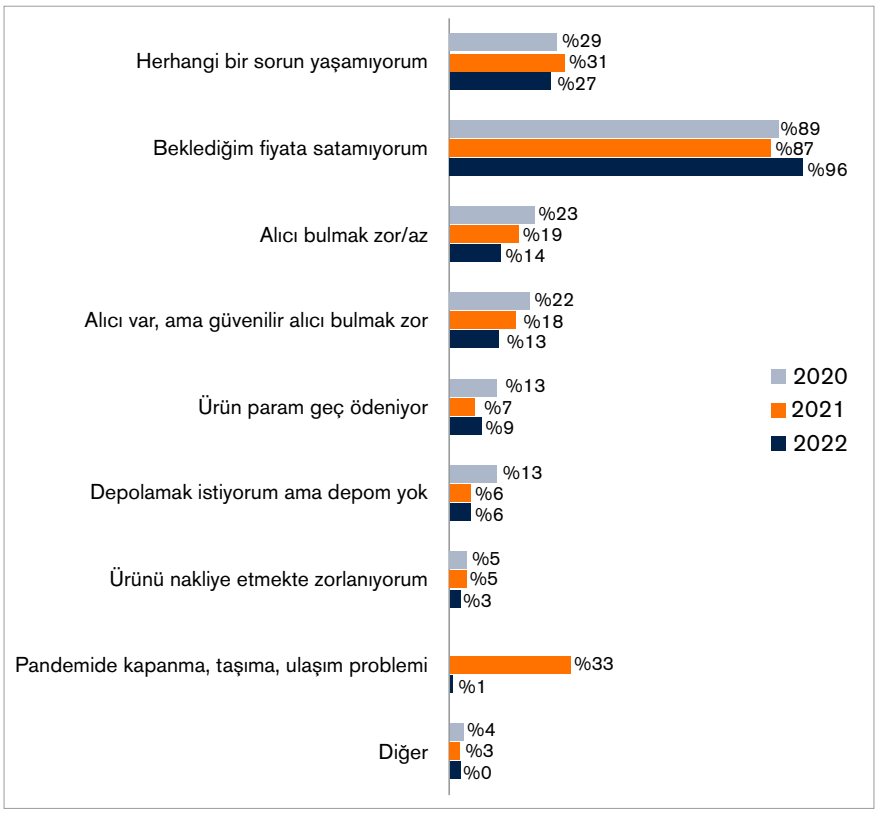

Sektörel sorunların ikinci aşaması olarak, çiftçilerin **"üretim sonrasında"** karşılaştıkları problemlerin dağılımı aşağıda sunulmuştur (Şekil 18). Daha önceki sorularda olduğu gibi, her çiftçiden kendisi için en önemli sorunu/sorunları toplayabilmek için toplam dokuz seçenekten en fazla dördünü seçmeleri talep edilmiştir. Sorunlara ait oranlar hesaplanırken öncelikle bu soruya cevap veren toplam çiftçi sayısından **"herhangi bir sorun yaşamıyorum"** (%27) diyen çiftçiler çıkarılarak "herhangi bir sorun bildiren" çiftçilerin sayısı bulunmuştur. Akabinde her bir cevap sayısı herhangi bir sorun bildiren bu çiftçi sayısına bölünmüştür. Bu nedenle grafikteki oranlar cevapların cevap sayısına oranını değil, çiftçi sayısına oranını göstermektedir.

Öncelikle anketin uygulandığı aylarda (Mayıs-Ağustos) ülkemizde 2021/2022 bitkisel üretim sezonunun hâlâ devam ettiği, birçok üründe henüz hasat yapılmadan önce çiftçilerle görüşüldüğü unutulmamalıdır. Bu tür ürünlerde çiftçinin bir önceki yılı dikkate alarak (2020/2021 tarım yılı) sorulara cevap vermiş olabileceği unutulmamalıdır. Her durumda anketin uygulandığı dönemde hasadı gerçekleşmemiş ürünler için çiftçiden 2022 hasadına göre cevap vermiş olması beklenmemelidir.

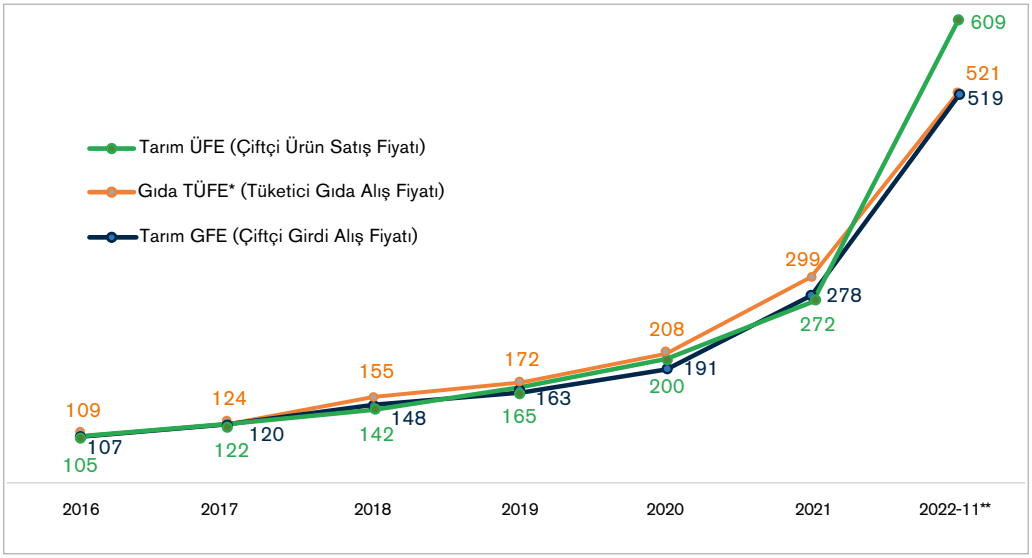
Şekil 18:
Çiftçilerin Üretimden Sonra Yaşadıkları Sorunlar

Üretim sonrası en önemli sorun olarak çiftçiler daha önceki yıllarda olduğu gibi **"bekledikleri fiyata satamadıklarını"** (%96) belirtmiştir ve bu oran geçen yıla göre artmıştır. Esasen ürün satış fiyatlarının Türkiye'de son bir yıldır ciddi şekilde arttığı bilinmektedir. Fakat çiftçinin satış fiyatı sorunu bir önceki grafikteki **"girdi pahalılığı"**ndan ayrı olarak ele alınmamalıdır.[27] Bir üretim sezonu boyunca girdi enflasyonuna her harcama yaptığında doğrudan maruz kalan çiftçi, hasat sonrasında ürünü satarken benzer oranda veya daha yüksek bir artış yapabilmeyi istemektedir. Fiyat belirleme gücü düşük çiftçilerde bu durum "beklenti fiyatının altında kalma" inancına yol açmaktadır. Dolayısıyla çiftçinin asıl kaygısının "kârlılık" olduğu doğru anlaşılmalıdır. Türkiye tarım sektöründeki asıl yanılgının da **"kârlılık"** konusuna yeterince önem verilmemesi olduğu düşünülmektedir. Sektörel paydaşlar tarafından (çiftçi örgütü, alıcı, kamu otoritesi) çiftçinin kârlılığı üzerine yapılan çalışmaların çok sınırlı olduğu ve bu konuda farkındalık ve gündem oluşturulamadığı görülmektedir. Çiftçilerin genel olarak finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu saha araştırmaları yoluyla çiftçi tarafından güçlü bir şekilde verilen "kârlılık problemi" mesajının dikkate alınması gerekmektedir.

Aşağıda grafikte çiftçilerin **"girdi pahalılığı"** ve **"beklentiden düşük satış fiyatı"** sorunlarının karşılığı olan ulusal fiyat endeksleri bir arada sunulmuştur (Şekil 19). 2022 yılında Tarım Girdi Fiyatları Endeksi (lacivert çizgi), Tarım Ürünleri Üretici Fiyat Endeksi (yeşil çizgi) ve Gıda ve Alkolsüz İçecekler Tüketici Fiyat Endeksi'nin (turuncu çizgi) hep birlikte hızlı bir yükseliş yaptığı görülmektedir. Resmi istatistiklere göre 2022'de çiftçinin ürün satış fiyatındaki artışın girdi fiyatlarındaki artıştan daha yüksek olduğu anlaşılsa da bu endekslerde TÜFE'de açıklandığı gibi madde sepeti ağırlıkları kamuoyuyla paylaşılmadığından girdi ve ürün bazında endeksi nelerin etkilediği tam olarak analiz edilememektedir.

Şekil 19:
Türkiye Tarım ve Gıda Fiyat Endeksleri

Kaynak: *TÜİK*

Yukarıdaki grafikte Gıda TÜFE'nin verilme nedeni, tarımsal ürünler için nihai tüketicilerin ödediği bedelin çiftçilerin "beklenti fiyatı" üzerinde etkili olduğunun düşünülmesidir. Tarımsal ürünlerde "tarla-market" arasındaki fiyat farkının kamuoyu gündeminde yoğun olarak tartışılmasının çiftçilerin dikkatinden kaçmayacağı dikkate alınmalıdır. Yine de TÜİK'in yayımladığı verilere göre 2022 yılında tüketici tarafında oluşan fiyatlar, henüz girdi ve üretici piyasalarında oluşan fiyatların gerisindedir. "Davranış ekonomisi" ne kadar gerçek ise, değer zincirinin farklı kısımlarında ortaya çıkacak fiyatların "aktarım mekanizmaları" yoluyla zincir üzerinde ilerleyeceğinin de aynı derecede dikkate alınması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında 2022'de tüketiciler açısından tarım ve gıda ürünleri fiyatlarının düşmesi veya dengelenmesi ihtimali istatistiksel açıdan henüz belirsizliğini korumaktadır.

Yukarıdaki "üretim sonrası sorunlar" grafiğinde (Şekil 18) beklenti fiyatı dışında neredeyse tüm sorunlarda gerileme veya durağanlık görülmektedir. 2021'deki üretim azalışına bağlı olarak stokların gerilemesi ve 2022'deki yüksek enflasyonun bir sonucu olarak **"alıcı problemlerinin"** 2021'den sonra 2022'de daha da azaldığı görülmektedir. **Pandemiye bağlı pazarlama ve taşıma** problemlerinin de artık gündemden düştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, daha önce Şekil 15'te sunulan üretim problemlerinde de pandemiye bağlı olarak üretimin aksadığı durumlar sıfırlanmıştır.

[27] Anketlerin sona erdiği 2022 Ağustos ayı itibarıyla Tarım-ÜFE'de ve Tarım-GFE'deki yıllık ortalama değişimi sırasıyla %89 ve %88'dir.
¨Tarım ÜFE ve Tarım GFE'de baz yılı 2015'tir. Gıda TÜFE'nin 2003=100 olan baz yılı 2015'e göre yeniden hesaplanmıştır.
¨Raporun basım tarihi itibariyle açıklanmış son veriler kullanmıştır. Gıda TÜFE 2022 11. aya, Tarım ÜFE 2022 10. aya, Tarım GFE ise 2022 9. aya aittir.

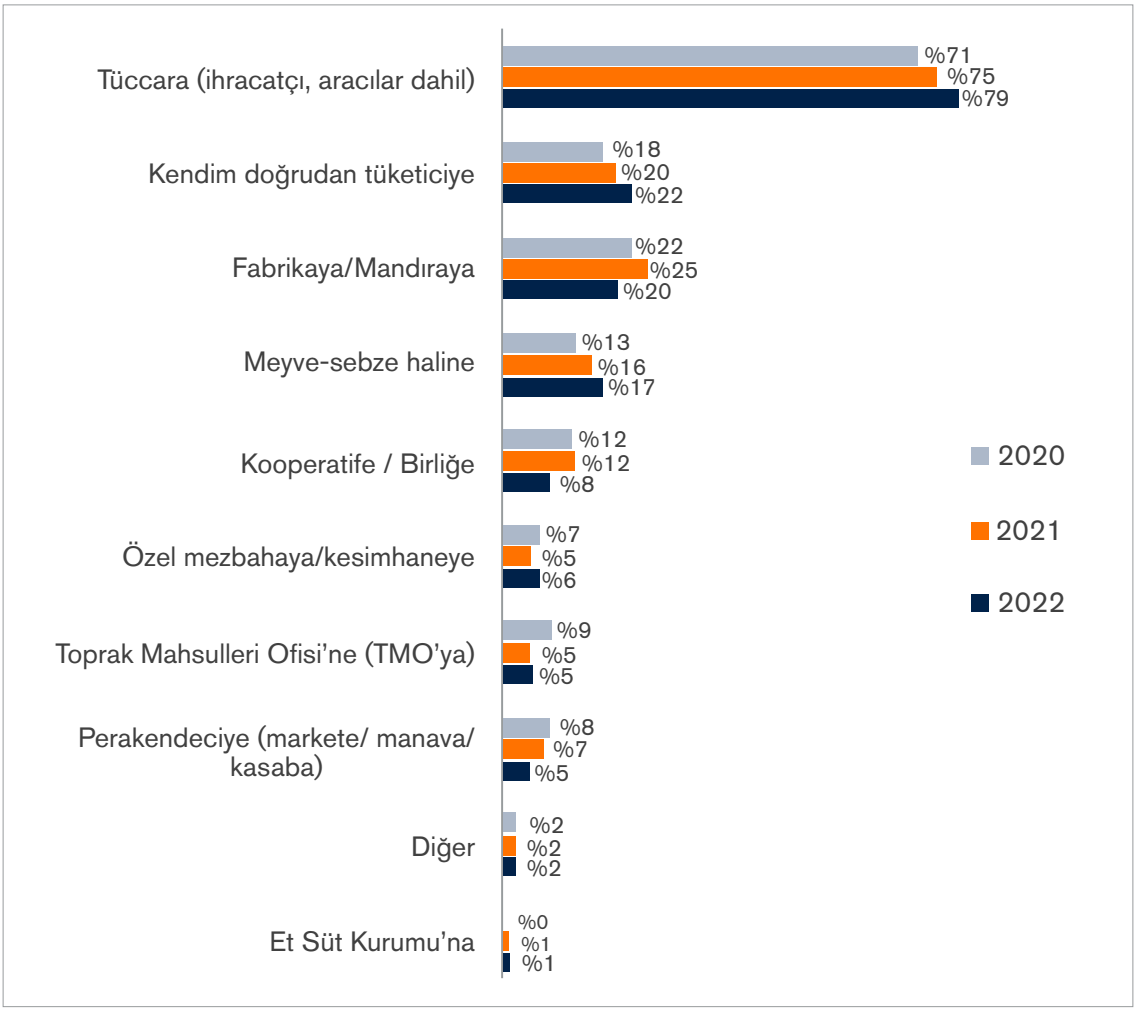

4.4. Çiftçilerin Ürün Satış Kanalları, Tahsilat Yöntemleri ve Geliri

Bu bölümde çiftçilere ürünlerini pazarlama ve gelire dönüştürme aşamaları için yöneltilen soruların cevapları sunulacaktır. Tarım sektöründe her bir ürün ya da ürün grubunun halihazırda kurulu ve işleyen bir değer zinciri bulunmaktadır ve bu zincirde çiftçilerden ürünleri satın alan belirli alıcı tipleri yer almaktadır. Alıcıların özellikleri ve sayısı her bir tarımsal ürün grubunun depolanma imkânı, tüketim şekli, işleme sanayi, tüketici pazarının büyüklüğü ve lokasyonuna göre şekillenmektedir. Çiftçiler ürün tipine ve kendi pazarlama bilgileri ve altyapılarına göre ürünlerini bazen bir toplayıcıya (aracıya) ya da işleyiciye, bazen ise doğrudan perakendecilere veya tüketicilere satabilmektedir. Bazı ürünlerde çiftçiler sezon içerisinde aynı ürünü birden çok tipte alıcıya da pazarlayabilmektedir. Örneğin, çiftçinin satışa sunduğu tahıl ürünleri tahıl tüccarları, TMO ve un-makarna-unlu mamuller fabrikaları tarafından paylaşılmaktadır. Dolayısıyla alıcı tipi bazen ürüne bağımlı olarak baştan belirlenmiş durumdadır, bazen ise çiftçinin tercihine, kapasitesine ve becerisine göre şekillenmektedir. Bu öncül açıklamalar, aşağıda sunulacak araştırma sonuçlarını değerlendirmeden önce bu raporun okuyucuları için temel varsayımlar olarak sunulmaktadır, çünkü mevcut alıcı piyasalarını anlamak ve bu piyasalarda değişim ve dönüşümlerin hızlı olmadığını bilmek, bu bölümdeki sunulacak bulguları daha doğru analiz etmek açısından önemlidir. Bir başka husus ise, anketin uygulandığı aylarda (Mayıs-Ağustos) üretim sezonu devam ettiği için birçok üründe henüz hasat ve satışlar tam olarak tamamlanmamış durumdadır. Bu tür ürünlerde çiftçinin bir önceki yılı dikkate alarak (2020/2021 tarım yılı) sorulara cevap vermiş olabileceği dikkate alınmalıdır.

Türkiye genelinde ürün ayırt etmeksizin çiftçilerin satış kanallarının dağılımını görebilmek için katılımcılara ürünlerini nereye sattıkları sorulmuş ve diledikleri kadar tercih seçmelerine imkân tanınmıştır. Belirtilen satış kanalları çiftçi sayısına bölündüğünde dağılım aşağıdaki gibi oluşmuştur (Şekil 20).

Şekil 20:
"Ürününüzü nereye satıyorsunuz?" Sorusuna Verilen Cevaplar

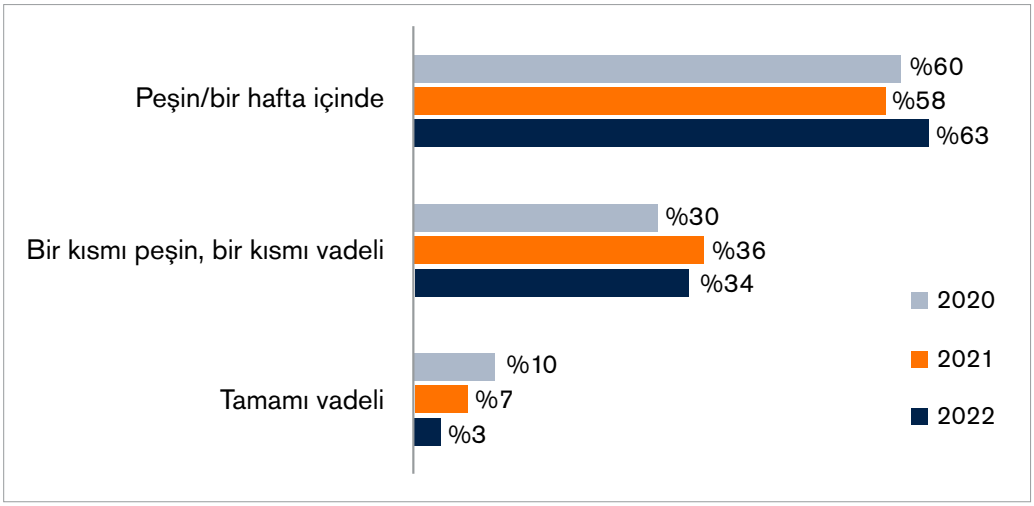
2020 yılında yapılan araştırmadan bugüne çiftçilerin en büyük alıcısı ilk toplayıcılar olan **tüccarlar** (%79) olmaya devam etmiştir. Tarımsal coğrafyanın büyük, buna karşılık tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olduğu bir sektörde bu durum çok doğaldır. Tarımsal tüccarlar özellikle hububat, baklagil ve diğer depolanabilen tarla bitkilerinin alımında en yaygın alıcıdır. Elbette tüccara satılabilecek herhangi bir ürün (örn. buğday) çiftçi tarafından tüccar aradan çıkarılarak aynı zamanda doğrudan **fabrikaya da** (işleyiciler) satılabilmektedir (%20). Fakat bu duruma genellikle fabrikalara yakın olan ve/veya büyük ölçekte üretim yapan çiftçilerde rastlanabilmektedir. Ülkemizde yaş meyve ve sebzeler **meyve-sebze toptancı halindeki komisyoncuya** satılabildiği gibi hal dışındaki **tüccara** veya doğrudan **perakendeciye** de satılabilmektedir. Yasal olarak bir komisyoncuyla tüccar arasındaki fark satın alınan ürünün sahipliğiyle alakalıdır. Komisyoncu resmiyette ürünün satışına sadece aracılık etmekte, ticaret riskini üzerine almamakta ve satış bedeli üzerinden (yani çiftçiden) belirli oranda komisyon almaktadır. Tüccar ise ürünü kendi nam ve hesabına çiftçiden satın alan ve kendi koşullarıyla perakendeciye veya bazı ürünlerde işleyicilere satan kişidir. Türkiye'de tarımsal aracılarla ilgili kamuoyunda yer alan tartışmalar da bu gibi tanım farklılıklarının ve realitenin anlaşılamadığına sıkça rastlanmaktadır. Bazı alıcıların resmiyette çizilen çerçeveye ne kadar uyduğu, alıcı piyasalarının gerçekten ne kadar doğru izlenebildiği ve analiz edilebildiği önemli bir soru işaretidir. Finansal okuryazarlık seviyesi zaten sınırlı olan çiftçilerin bu karmaşık alıcı piyasası içerisinde bireysel olarak pazarlama analizi yapabilmeleri zaten çok güçtür. Bu nedenle her hasat döneminde ürünlerinin ve emeklerinin değerini tam olarak belirleyemeden "bir şekilde" satış telaşına giren çiftçilerin optimum bir karar alabilmesini beklemek mümkün olmayacaktır.

Bu yılki araştırmada **"doğrudan tüketiciye"** satan çiftçi oranı bir miktar daha yükselmiş ve %22'ye ulaşmıştır. Sadece belirli ürünler doğrudan tüketiciye satılabileceğinden, buradaki artışın bir kısmının **"perakendeciye satan"** (%5) çiftçideki azalıştan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. 2021 ve 2022'de taze ürünlerde fiyatlar hızlı yükseldiğinden dolayı perakendeciye satan bir kısım çiftçinin meyve-sebze haline dönüş yapmış olması da olasıdır. Meyve sebze haline olan satışlardaki artış (%17) 2021'den önceki süreçte kamuoyunda sık sık negatif haberlerle gündem olan meyve-sebze hallerinin yeniden güvenilir bir alıcı haline gelmeye başladığı şeklinde yorumlanmaktadır. 2022 yılında **Toprak Mahsulleri Ofisi** (%5) buğday ve arpa alımlarında tarihi bir rekor kırmış ve piyasadaki ürünün büyük bir kısmını satın (tahminen 6 milyon ton) almıştır.[28] Bu beklenmedik durum devletin açıkladığı yüksek alım fiyatı, buna ilave olarak TMO'ya yapılacak satışa verilen ek prim, destekleme ödemelerinin erken ödenmesi gibi tedbirlerle oluşmuştur. Araştırmamızın yapıldığı dönemde hububat satışlarının büyük kısmı henüz yapılmamış olduğundan, TMO'ya satışlar için elde edilen %5'lik oranın bu son gelişmeleri yansıtmadığı düşünülmektedir.

Bu yılki araştırmada çiftçi başına satış kanalı, 2021'e göre değişmeyerek **1,7**'de kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye'de bir çiftçinin ürününü halen ortalama 2 farklı türde alıcıya sattığı teyit edilmiştir.

Çiftçilere bir sonraki soruda satış yaptıkları bu aktörlerden ürünlerin bedellerini hangi vadede tahsil ettikleri sorulmuştur. Buna göre 2022'de daha fazla çiftçi ürün bedelini **peşin (veya bir hafta içinde)** tahsil ettiğini belirtmiştir (%63). Bu durumun 2022'de fiyatlarda yaşanan yüksek oynaklık ve enflasyondan kaynaklandığı düşünülmektedir. Peşin satışın artışıyla tutarlı ve ters orantılı olarak **vadeli satışlar (tamamen veya kısmen vadeli)** düşmüştür.

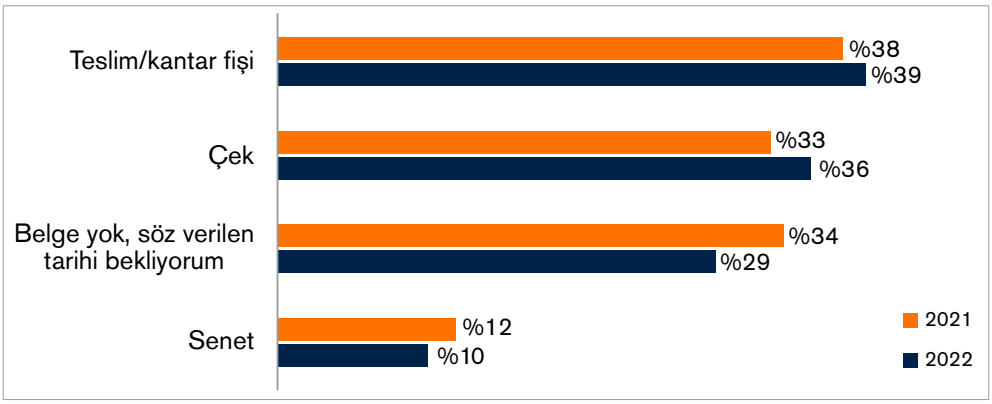
Şekil 21:
Çiftçilerin Ürün Bedeli Tahsilat Şekli

Bir sonraki soruda peşin satan çiftçiler ihmal edilerek, vadeli satış yapan çiftçilere ürün bedeli alacakları için alıcılardan hangi "belgeyi" aldıkları sorulduğunda sadece %46'sı **çek (%36)** veya **senet (%10)** bildirmiştir. Çiftçilerin %29'u **herhangi bir evrak almadığını** belirtirken, alacağını **"teslim/kantar fişi"** ile bekleyen çiftçi oranı %39 bulunmuştur. Geçtiğimiz yıla göre belgelerin sıralamasında bir değişiklik görülmezken, hiç belge almayan çiftçilerde ve senet alanlarda bir miktar azalış gözlenmiştir. Bu azalışlar örneklemden kaynaklanabileceği gibi, normalde senet alan bazı çiftçilerin bu kez "çek" almış olabileceğini de akla getirmektedir. Benzer şekilde belge almayanlardan teslim/kantar fişine kayma olmuş olabileceği de ihtimal dahilindedir. Nihayetinde çek, senetten daha güvenilir bir alacak belgesidir.

[28] https://tmo.gov.tr/kurum-haber/600/genel-mudurumuz-guldal-alimlarimiz-devam-ediyor, https://www.dailymotion.com/video/x8dxbc9

Şekil 22:
Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Alacak Belgesi Çeşidi

"Teslim/kantar fişi" aslında bir alacak belgesi değildir ve yasal olarak çek veya senetle karşılaştırılması aykırı bir durum olarak görülebilir. Hatırlanacağı üzere, bu seçenek ilk defa geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen 2021 KKB Tarımsal Görünüm Saha Araştırması'nda[29] eklenmiştir. Bunun nedeni 2019'dan bu yana yapılan anketlerde çiftçilerin bu sorunun şıkları arasındaki "Diğer" seçeneği altında ısrarla bu fişleri beyan etmiş olmasıdır. Uygulamadan çiftçiler ürünlerini alıcılara götürdüklerinde ürün önce tartılmakta ve akabinde alıcıya teslim edilmektedir. Bu teslimin şekli **"emanet"** değil **"satış"** ise esasen çiftçinin alması gereken belge tarımsal ürün satışlarında **"fatura"**ya tekabül eden **"müstahsil makbuzu"**dur. Alışverişin peşin olmadığı durumlarda birçok alıcı çiftçiye vadeyi gösteren çek, senet gibi bir alacak belgesi veya bir satış sözleşmesi sunmaktansa, çiftçinin adını, ürünün adını ve ağırlığını gösteren, fakat ürünün değerini (ederini) belirtmeyen bir **"tartım fişi"** vermektedir. Bu tür fişler karşılıklı uyuşmazlık, ihtilaf veya mal kaçırma durumlarında **"ispat"** olarak kullanılabilmekle birlikte şekil ve usul açısından yeknesak bir uygulama olmadığından çiftçinin alacağı için kesin bir hukuki dayanak değildir. Yasal açıdan mal teslimlerinin **"emanet"** veya **"sevk"** statüsünde mi, yoksa **"satış"** statüsünde mi olduğu çok önemli olgulardır. Yine de saha araştırmasında çiftçilerin bu tür fişleri **muteber bir belge** gibi kabul ederek çokça dile getirmelerinden dolayı araştırmada ayrı bir seçenek olarak toplanmakta ve gelişimi takip edilmektedir.

Alacaklarını tamamen veya kısmen vadeli tahsil eden çiftçilere bu alacakları toplamda **"kaç ayda"** (hangi vadede) ve **"kaç seferde"** (parçada) tahsil ettikleri de sorulmaktadır. Nitekim tarım sektöründe alıcıların çiftçinin iyi niyetini suiistimal ederek deklare ettikleri vadeye uymamaları ve ödemeyi geciktirmeleri maalesef sık karşılaşılan bir durumdur. Vade uzadıkça çiftçi açısından hem tahsilat riski hem de bir sonraki üretim sezonu için finansman riski artmaktadır. Bu yılki araştırmada ise bir yandan vadeli satışlar düşerken, diğer yandan vadeli satan çiftçilerin tahsilat süreleri kısalmıştır. Çiftçiler bu yıl alacaklarını ortalama **"2,8 ayda"** ve **"2 seferde/parçada"** tahsil ettiklerini belirtmişlerdir (Tablo 4).[30] Görüldüğü üzere çiftçinin tahsilat süresi ve sayısı geçtiğimiz yıllara göre kısalmıştır. Volatilitenin ve enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda çiftçilerin tahsilatı hızlandırma çabası beklenen bir durum olmuştur.

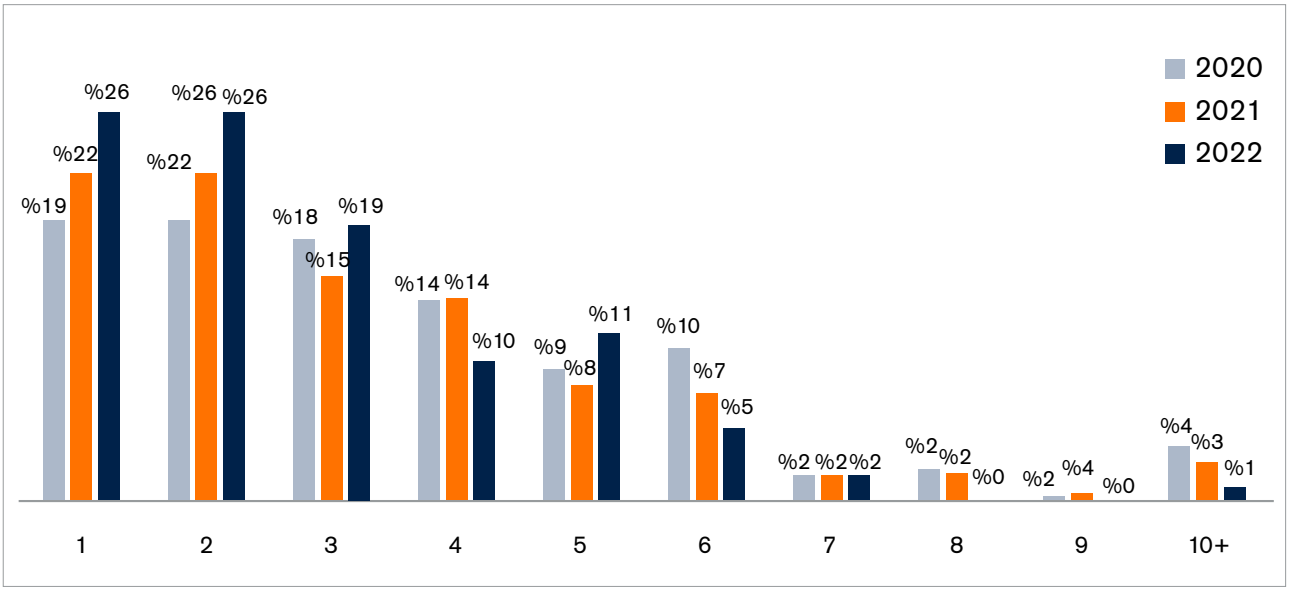
Tablo 4:
Tamamen veya Kısmen Vadeli Satış Yapan Çiftçiler

	2020	2021	2022
Tahsilat süresi	3,5 ay	3,3 ay	2,8 ay
Tahsilat sayısı	2,6 seferde	2,8 seferde	2,0 seferde

Tahsilat süresi açısından ayların dağılımı ise aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (Şekil 23). Görüldüğü gibi ilk üç ayda tahsilat oranları artmakta, dört, altı ve on ayda tahsil edenlerin oranı ise belirgin biçimde düşmektedir. Beş ayda tahsil edenlerin artmış olması, beş aydan daha geç vadelerde tahsil eden çiftçilerin tahsilatı beş aya düşürmesi anlamına gelebilecektir.

[29] https://www.kkb.com.tr/urunler/tarim-kredileri-degerlendirme-sistemi
[30] *2022'de ortanca (medyan) değerler: 2 ay, 2 sefer*

Şekil 23:
Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Süresi (Ay Sayısı)

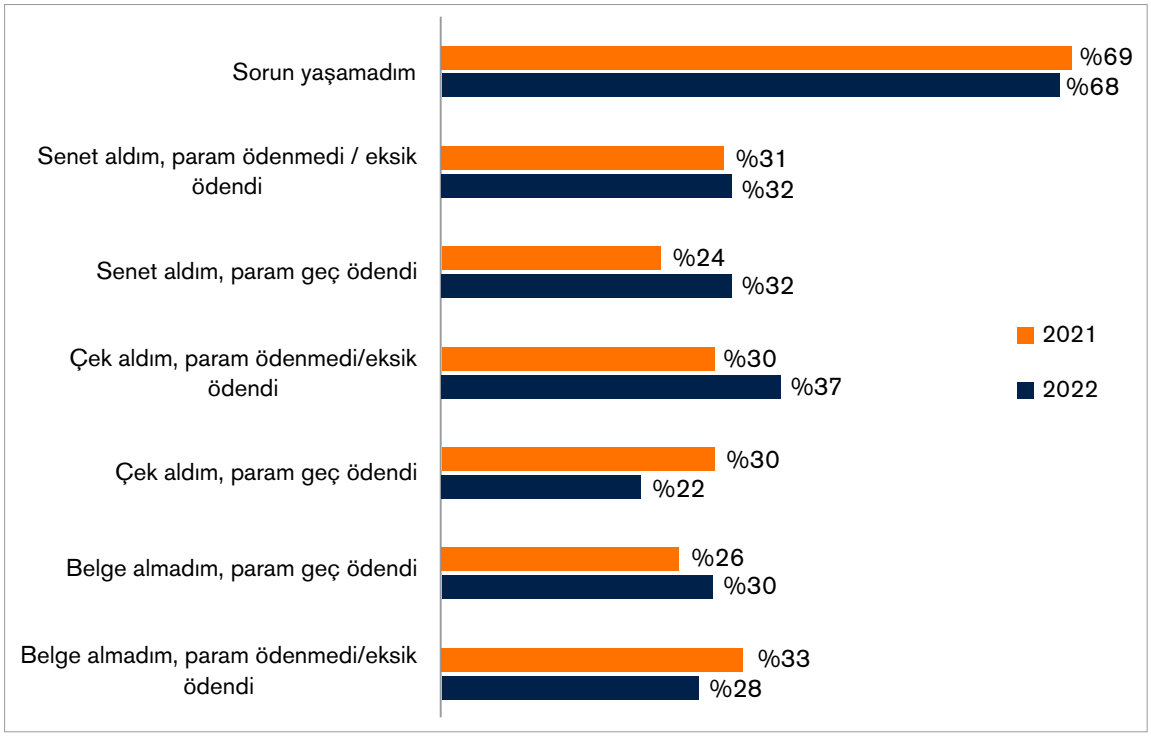

Vadeli satış yapan çiftçilere herhangi bir **tahsilat problemi** yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda aşağıdaki sonuç ortaya çıkmıştır (Şekil 24). Soruda çiftçilere çoklu seçim imkânı tanınmaktadır. Geçen yıl olduğu gibi çiftçilerin üçte ikisi (%68) herhangi bir problem yaşamadığını söylerken, geri kalan üçte biri geç ödeme, kısmen veya tamamen eksik ödeme gibi problemlerden herhangi birisini tecrübe ettiğini dile getirmiştir. Tüm çiftçilerin üçte birinin az ya da çok bir tahsilat problemi yaşaması yüksek ve olumsuz görülmektedir.

Aşağıdaki grafikte sorun yaşayanlarda elde edilen oran, tahsilat sorununun sadece ilgili belge tipini alan çiftçiye oranıdır. Sözgelimi, 2022'de çek alan çiftçilerin %22'si alacağının geç ödendiğini belirtmiştir. Bu grafikte dikkat çekici iki husus tespit edilmektedir. İlki, tüm sorun tiplerinde birbirlerinden çok farklı olmayan değerlerin gözlenmesidir. İkincisi, sorun tecrübesi belge alıp almamaya veya belge tipine bağlı görünmemektedir. Çiftçilerin alacak belgesi almasa da veya senet yerine çek de alsa grafikteki sorunları yaşamaktadır. Bu durum tarım değer zincirinde çiftçilerin tahsilat sorunlarının kanıksanmış veya alışılagelmiş bir olgu olabileceği şüphelerini uyandırmaktadır. Özellikle çekle yapılan ödemelerdeki oranların belgesiz satış ve senetli satışlardan farklı olmaması dikkat çekicidir. Halbuki Türkiye çapında karşılıksız çek ve protestolu senet oranı son üç yıldır belirgin bir şekilde azalmaktadır.[31] Elbette ödeme günü gelen çek veya senetlerin tamamının hemen bankalara ibraz edilmesini beklemek gerçek dışı olacaktır. Buna rağmen çiftçilerin alacak belgelerini ve kıymetli evrakları tanıması ve doğru anlaması, yasal haklarını bilmesi, Findeks Karekodlu Çek gibi uygulamaların tahsilat oranlarını yükselteceğinin ve bu sayede nakit akışını güçlendireceğinin anlatılması önem arz etmektedir.

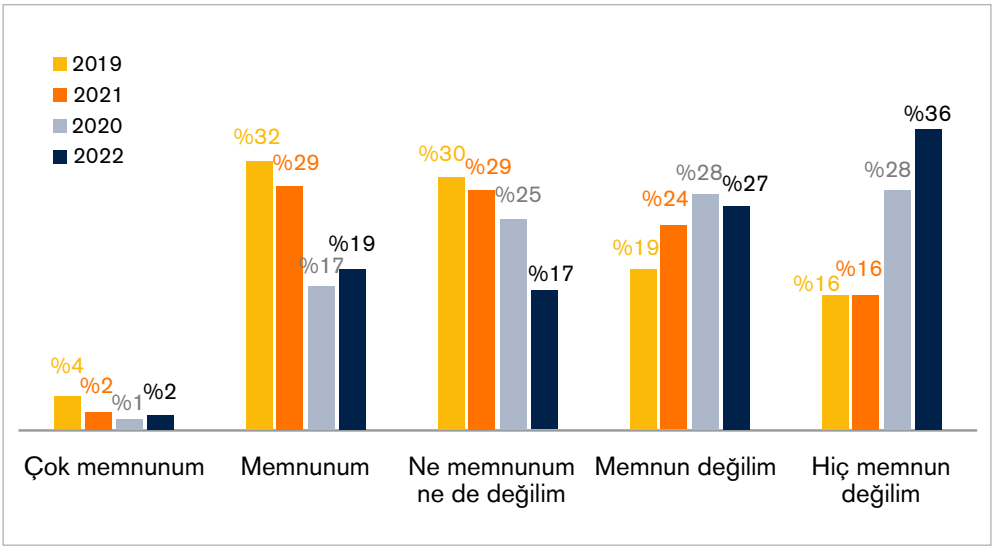
[31] TBB Risk Merkezinin verilerine göre Türkiye çapında 2022'in ilk 10 ayında bankalara ibraz edilerek çeki karşılıksız çıkan keşideci sayısı toplam keşidecilerin sadece %2,5'ine denk gelmektedir. Türkiye çapında protestolu senet adedi ise 2021'in ilk 7 ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre %37 gerilemiştir.

Şekil 24:
Vadeli Satış Yapan Çiftçilerin Tahsilat Problemi

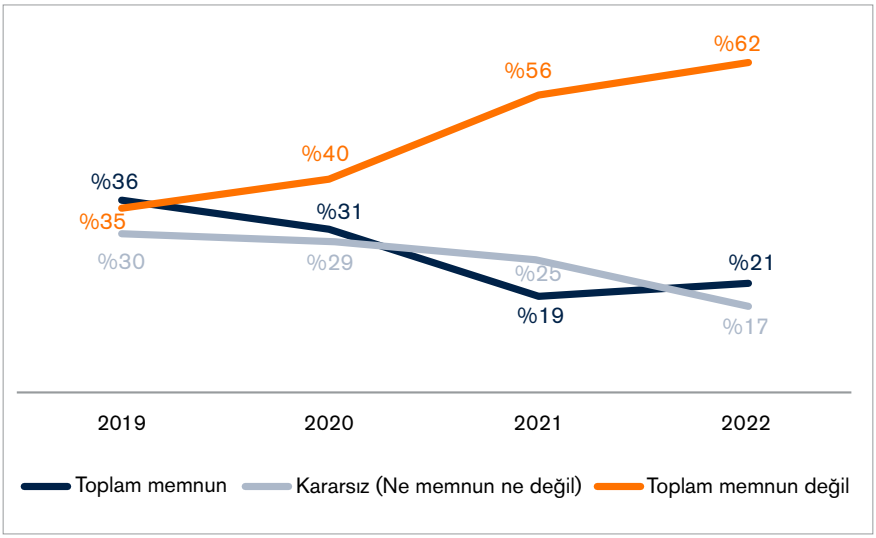
Araştırmada çiftçilerin tarımsal gelirlerinden memnuniyet seviyesini ölçen soruya verilen cevaplar aşağıda sunulmuştur (Şekil 25). Bu yıl gelirinden hem memnun olan hem de memnun olmayan çiftçilerde ilginç yönelimler ortaya çıkmıştır. **"Çok memnunum"** diyenlerin oranı 1 puan, **"memnunum"** diyenlerin oranı yaklaşık 2 puan artarken, **"hiç memnun değilim"** diyenlerde 8 puan artış yaşanmıştır. Böylece **"memnun değilim"** diyenlerdeki 1 puanlık artışın toplam memnuniyet üzerinde herhangi bir iyileştirme etkisi kalmamıştır. Nitekim bir sonraki grafikte görüleceği üzere, **"toplam memnun"**[32] grubu bu yıl %19'dan %21'e artarken, **"toplam memnun olmayan"**[33] grubu %56'dan %62'ye yükselmiştir. Böylece bu saha araştırması yoluyla tarım sektöründe ulaşılan memnuniyet oranı bu yıl da Türkiye'deki genel ortalamadan daha düşük kalmıştır. TÜİK'in 2021 Yaşam Memnuniyeti Araştırması'na göre kazancından memnun olan (çok memnun + memnun) nüfusun oranı %40 iken, memnun olmayanların oranı %38'dir.[34]

Şekil 25:
Çiftçilerin Tarımdan Elde Ettikleri Gelirden Memnuniyet Seviyesi

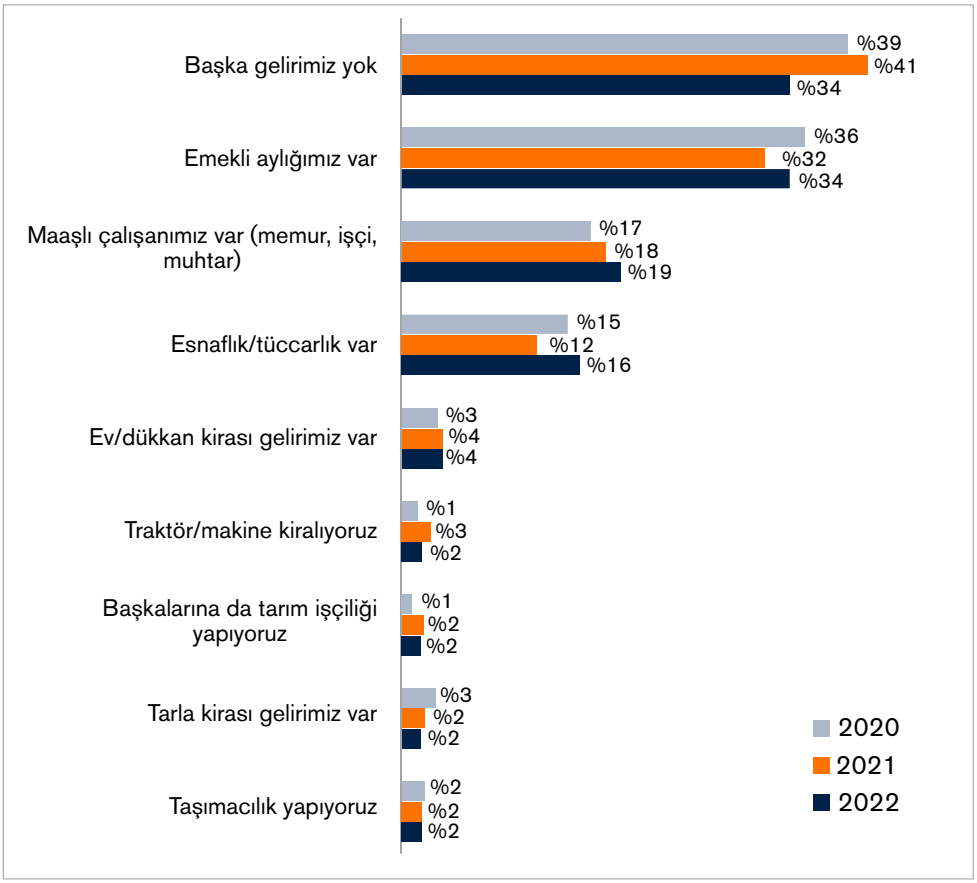
[32] *Toplam memnun sayısı = "memnunum" + "çok memnunum" diyen çiftçiler*
[33] *Toplam memnun olmayan sayısı = "memnun değilim" + "hiç memnun değilim" diyen çiftçiler. Yuvarlamadan dolayı toplam rakam bir önceki grafikle karşılaştırıldığında %1 farklıdır.*
[34] *https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ya%C5%9Fam%20memnuniyeti. TÜİK'in dağılımında toplama dahil olan %1,4 büyüklüğündeki "kazancı olmayan"lar toplamdan çıkarılarak memnuniyet dağılımı yeniden hesaplanmıştır*

Şekil 26:
"Toplam memnun" ve "Toplam memnun olmayan" Çiftçi Oranı

Araştırmada çiftçilerin tarım dışındaki gelir getirici faaliyetleri de sorulmaktadır (Şekil 27). Bu soruda çiftçilerin sadece kendisi adına değil, hane halkı adına cevap vermesi istenmekte, dolayısıyla aynı hanenin kazancına katkı yapan diğer aile üyeleri de dikkate alınmaktadır. Bu yılki araştırmada **"başka gelirimiz yok"** diyenlerin oranı azalarak **%34** bulunmuştur. Geri kalan çiftçilerin bildirdiği gelir getirici faaliyet türleri ise büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Tarım dışı geliri olan hanelerde ilk üç faaliyet 2019 yılından bu yana değişmemektedir (emekli aylığı, maaşlı iş, esnaflık/tüccarlık). Bu yıl her üç faaliyette de geçen yıla göre oranların bir miktar artması örnekleme bağlı olabileceği gibi, çiftçi hane halkının gelirinin çeşitlendirme çabası olarak da algılanabilecektir. Sağlıklı bir yorumda bulunabilmek için önümüzdeki yıllarda oluşacak trendin takip edilmesi önerilmektedir. Bu üç faaliyetten sonraki seçeneklerde önceki yıllara göre anlamlı bir değişiklik gözlenmemiş, benzer seviyelerde kaldıkları anlaşılmıştır.

Şekil 27:
Çiftçi hanehalkında tarım-dışı gelir kaynakları

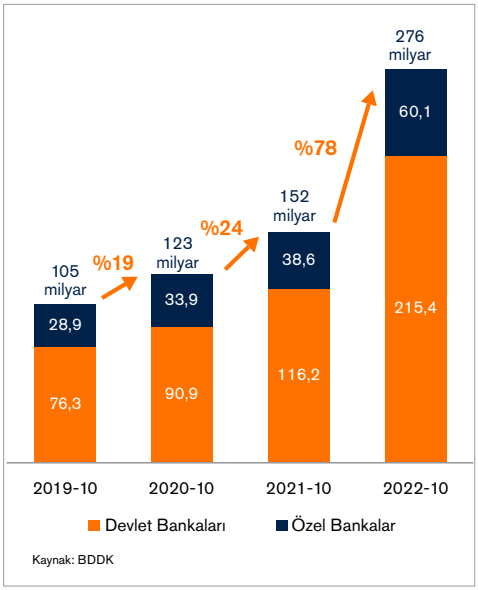

4.5. Çiftçilerin Sigorta ve Kredi Kullanımı

KKB Tarımsal Görünüm Saha Araştırmaları çiftçinin finansmana ve sigortaya erişim gücünü ölçerek hem ülkemizdeki finans kuruluşlarına hem de sektörle ilgili diğer paydaşlara gösterge niteliğinde veri üretmeye çalışmaktadır. Tarım sektöründe nakit ve nakit benzeri sermaye birikim seviyesi düşük olduğundan, çiftçilerin öz sermayesi (iç finansman) tek başına sektörün büyümesi için yeterli değildir. Bu nedenle çiftçilerin dış finansman (kredi, devlet desteklemesi, hibe) ihtiyacı doğmaktadır. Çoğu çiftçi üretimin başlangıcından hasata kadar herhangi bir satış yapmadan sürekli harcama yapmak zorunda olduğundan, çiftliklerin nakit akış dengesi yılın önemli bir kısmında negatiftir. Gelirler ise daha önce gösterildiği gibi hasattan belirli bir süre sonra tahsil edilerek realize edilmektedir (Şekil 23). Türkiye'nin kredi bürosu olarak KKB, tarımda sürdürülebilir bir finansman piyasasının var olmasını stratejik açıdan çok önemli kabul etmektedir.

Şekil 28:
Türkiye'de Tarımsal Kredi Gelişimi

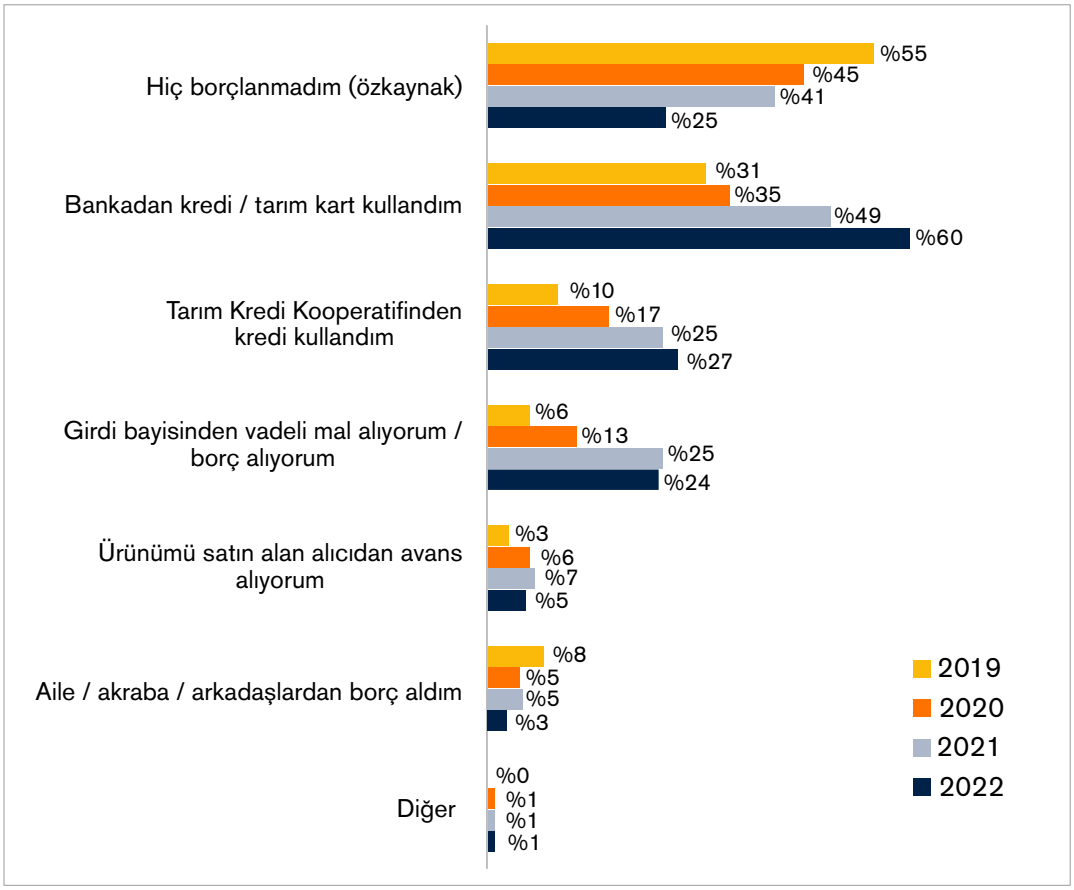
Kaynak: BDDK

Ülkemizde tarımsal finansman ihtiyacı 2000'li yılların başına kadar neredeyse tamamen kamu bankaları tarafından karşılanırken, devletin gerçekleştirdiği bazı yapısal geliştirmeler (ÇKS, TARSİM vb.) diğer finans kuruluşlarının da sektöre kredi sağlamasının önünü açmıştır. 2022 Ekim ayı itibarıyla bankalar tarafından tarım sektörüne sağlanan kredilerin toplam bakiyesi 276 milyar TL'ye ulaşmıştır.[35] Bu bakiyeden özel bankalar %22 pazar payı almaktadır (Şekil 28). Dolayısıyla tarımsal kredi pazarının dinamosu hâlâ kamu bankalarıdır. Bununla birlikte, çiftçilerin artık özel bankaların da muteber müşterisi haline geldiğini ve bankaların kendi arasında çiftçiye sunulacak hizmetler için rekabet ettiğini görmek sağlıklı işleyen ve gelişen bir kredi pazarı açısından çok büyük öneme sahiptir.

[35] *Türkiye'de sektörel krediler için BDDK'nın Aylık Bültenini takip edebilirsiniz: https://www.bddk.org.tr/BultenAylik*

Geçen yıl olduğu gibi, bu yıl da tarımsal işletmelere öncelikle hangi dış finansman (borçlanma) kaynaklarını kullandıkları sorulmuştur (Şekil 29). Bu soruya **"hiç borçlanmadım"** cevabı veren çiftçi oranı 2019 yılından bu yana düşerken, son yıl %25 bulunmuştur. Dolayısıyla çiftçilerin üçte dördü tarımsal faaliyetlerini finanse etmek için grafikteki diğer dış finansman türlerinden en az birisine başvurmaktadır. En çok başvurulan finansman yöntemi **"banka kredisi"** olurken çiftçi oranı %60 bulunmuştur. Dolayısıyla görüşülen her 10 çiftçiden altısı bankalarla kredili olarak çalışmaktadır. Gerek banka kredisi gerekse **"Tarım Kredi Kooperatifi (TKK) kredisi"** kullananların oranı 2019 yılından bu yana artmaktadır.

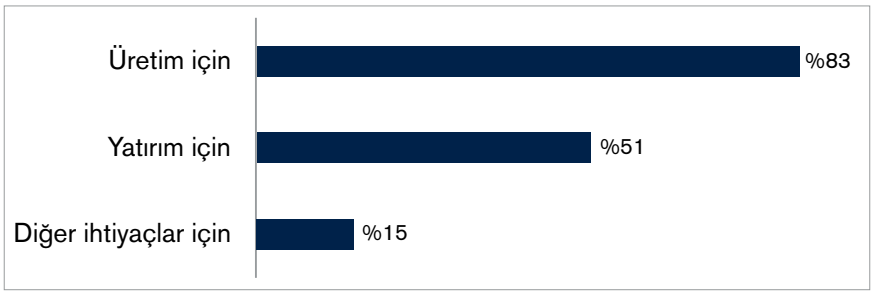
Şekil 29:
Çiftçilerin Son 3 Yılda Kullandıkları Finansman Kaynakları

Araştırmada banka finansmanı için artan oranlar bir önceki grafikte sunulan BDDK istatistikleri ile de doğrulanmaktadır (Şekil 28). 2021 Ekim ayından 2022'nin aynı dönemine kadar geçen süreçte tarım kredilerindeki bakiye artışı %78'e ulaşmıştır. Aynı dönemde Türkiye'deki tüm bankacılık kredileri %66, KOBİ kredileri %81, imalat sektörü kredileri %84, ticaret sektörü kredileri %73, inşaat sektörüne sağlanan krediler %52, bireysel krediler ise %51 büyümüştür. Dolayısıyla son 1 yıldır ülkemizde görülen kredi genişlemesinin aslında tüm kesimleri içerdiği anlaşılmaktadır. Tarım sektörünün de bu genişlemeye dahil olduğu, hatta bazı sektör ve kesimlerden daha fazla kredi büyümesi gerçekleştirdiği görülmektedir.

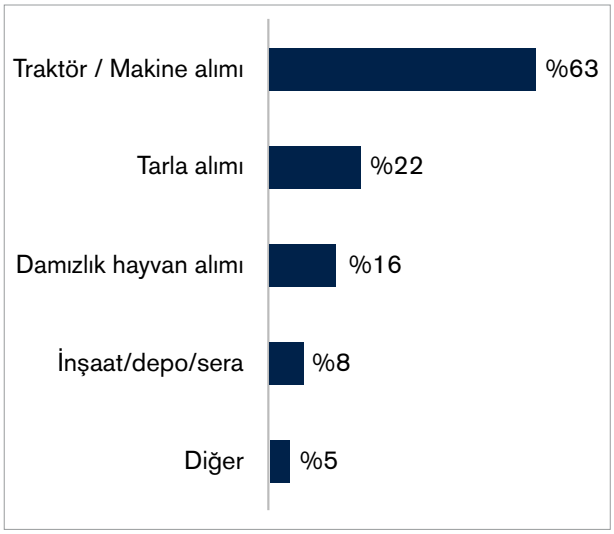
Araştırmada kredi dışındaki borçlanma türlerinden en çok rastlananı girdi satıcılarıdır. Kredi gibi doğrudan olmasa da dolaylı bir finansman yöntemi olarak çiftçilere **girdi satıcılarından vadeli mal** alıp almadıkları veya bu aktörlerden borç alıp almadıkları da sorulmaktadır. Geçen yıl olduğu gibi bu yıl da çiftçilerin yaklaşık olarak dörtte biri bu yönteme başvurduğunu beyan etmiştir (%24). Bilindiği üzere, tarım sektöründe girdi satıcılarından kısa-orta vadelerde, hatta bazı durumlarda hasada kadar vadeli girdi satın alma sık başvurulan bir yöntemdir. Bu yöntem elbette maliyetiyle birlikte sunulmaktadır, çünkü vadeli mal satışlarında girdi satıcıları ya vade sonunda girdinin yeni satış fiyatından yeniden borç miktarı hesaplaması yapmakta ya da kendi belirlediği bir artış oranını ilk aydan itibaren çiftçinin bakiyesine uygulamaktadır. Bankaların son yıllarda yaygın bir şekilde pazarladığı **"tarımsal kredi kartları"** ise bu finansman yükünü bayilerin üzerinden alan bir üründür. Hatta bankalar tarım kredi kartlarını pazarlamak amacıyla çiftçilerin girdi bayilerinden kartla satın aldıkları ürün için belirli bir süre (genellikle 3-5 ay) **"faizsiz dönem"** uygulayarak, çiftçiyi informal borçlanmadan çıkarak banka kredisi kullanmaya motive etmektedir. Nitekim bu tür kartlarda tanımlı olan limit esasen bir tarım kredisi limitidir. KKB araştırmasına konu anketlerde çiftçilere banka kredisi seçeneğinin **"tarım kart"** ile birlikte sunulmasının nedeni budur.

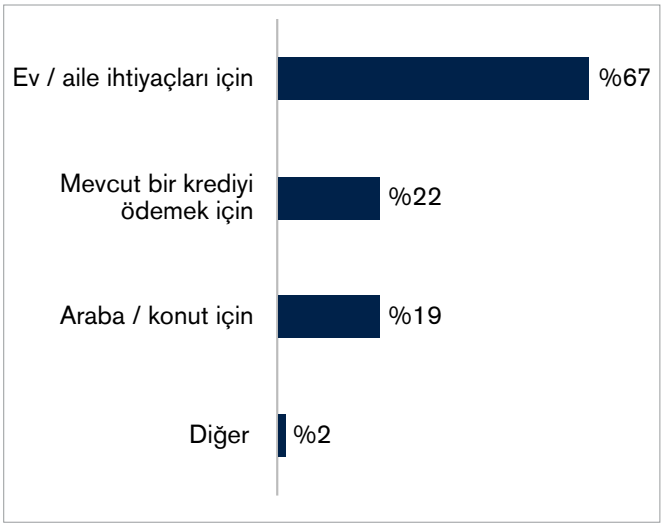
Şekil 30:
Çiftçilerin Kullandığı Kredi Tipi

Bankalardan kredi kullanan çiftçilere aldıkları kredilerin tipi sorulduğunda, beklenildiği üzere en yüksek oranlar **"üretim (işletme)"** (%83) ve **"yatırım"** (%51) kredilerinde bulunmuştur. Yatırım kredisi kullanan çiftçilere kredilerini hangi alanda kullandıkları sorulduğunda geçmiş yıllarda olduğu gibi **"traktör ve makine alım"** (%63) en öne çıkmaktadır. Bu tür mekanizasyon ve teknoloji yatırımlarını **"tarla alımı"**, **"damızlık hayvan alımı"** ve "**inşaat/sera/depo"** gibi yapısal yatırımlar takip etmektedir. Ankette **"Diğer"** seçeneği altında daha önceki yıllarda olduğu gibi çiftçiler sulama, meyve bahçesi tesisi gibi yatırımlarını bildirmiştir. Çiftçilerin **"tarım dışı"** kredi kullandırımlarında ise **"ev/aile ihtiyaçları"** en önemli gerekçeleri olmuştur (%67). Bu kategorideki kredilerin %22'si ise **"mevcutta bulunan başka bir kredi borcunu kapatmak"** olmuştur. Literatürde refinansman olarak adlandırılabilecek bu tür krediler gerek çiftçi gerekse banka tarafından bilinçli olarak yapıldığında sağlıklı bir finansman şeklidir. Aksi takdirde orta-uzun vadede hem çiftçiyi hem de bankacılık sektörünü sıkıntıya sokması olasıdır.

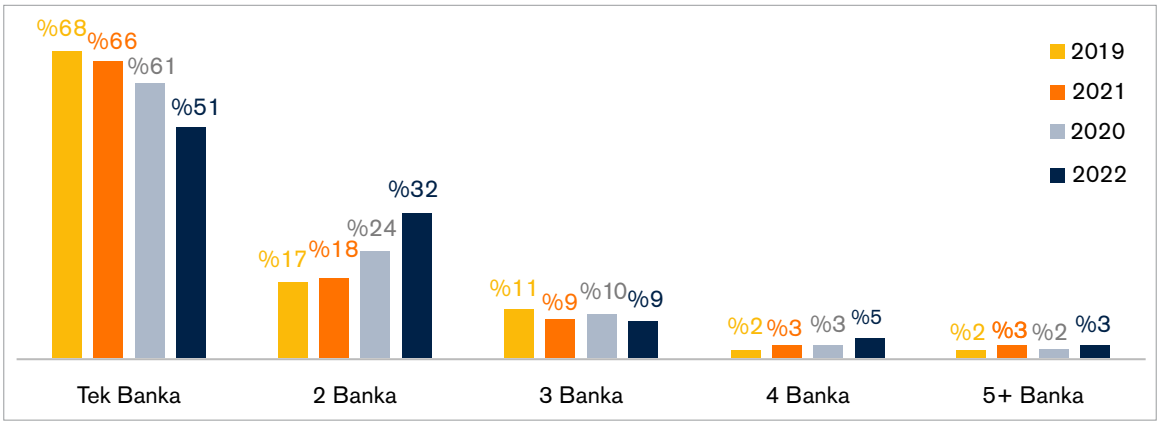
Şekil 31:
Tarımsal Yatırım Kredisi (Sol) ve Tarım-Dışı Kredi (Sağ) Kullanan Çiftçilerin Kredi Konusu

Bankalardan kredi kullanan çiftçilere bu kredileri kaç farklı bankadan kullandıkları sorulduğunda, daha önceki araştırmalarda olduğu gibi en yüksek oran **"tek banka"** seçeneğinde izlenmiştir (%51). Buna karşın, bu yıl iki bankayla kredili çalışan çiftçi oranında belirgin bir artış yaşanmıştır (%32). Daha önce gösterildiği gibi Türkiye'de tarımsal kredi hacminin %70 arttığı bir dönemde (Şekil 28) bu durum şaşırtıcı görülmemelidir. Çiftçilerin ana bankalarının yanı sıra kredi ve limit çeşitlendirebilmek için bir banka daha edinmiş olduğu düşünülmektedir. Yine de BDDK rakamlarına pazar payı analizi bağlamında bakıldığında, çiftçilerin kamu bankasındaki kredi limitlerinin özel bankalardan daha yüksek olduğu, özel bankalardan daha düşük limitlerle, hatta yoğunlukla işletme kredileri ve tarımsal kredi kartları için faydalanmakta olduğunu tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Son olarak, bu yıl birden fazla bankayla çalışan çiftçi sayısındaki artışa bağlı olarak çiftçi başına **ortalama banka sayısı** geçtiğimiz yıl 1,6 iken bu yılki araştırmada 1,8 olarak hesaplanmıştır.

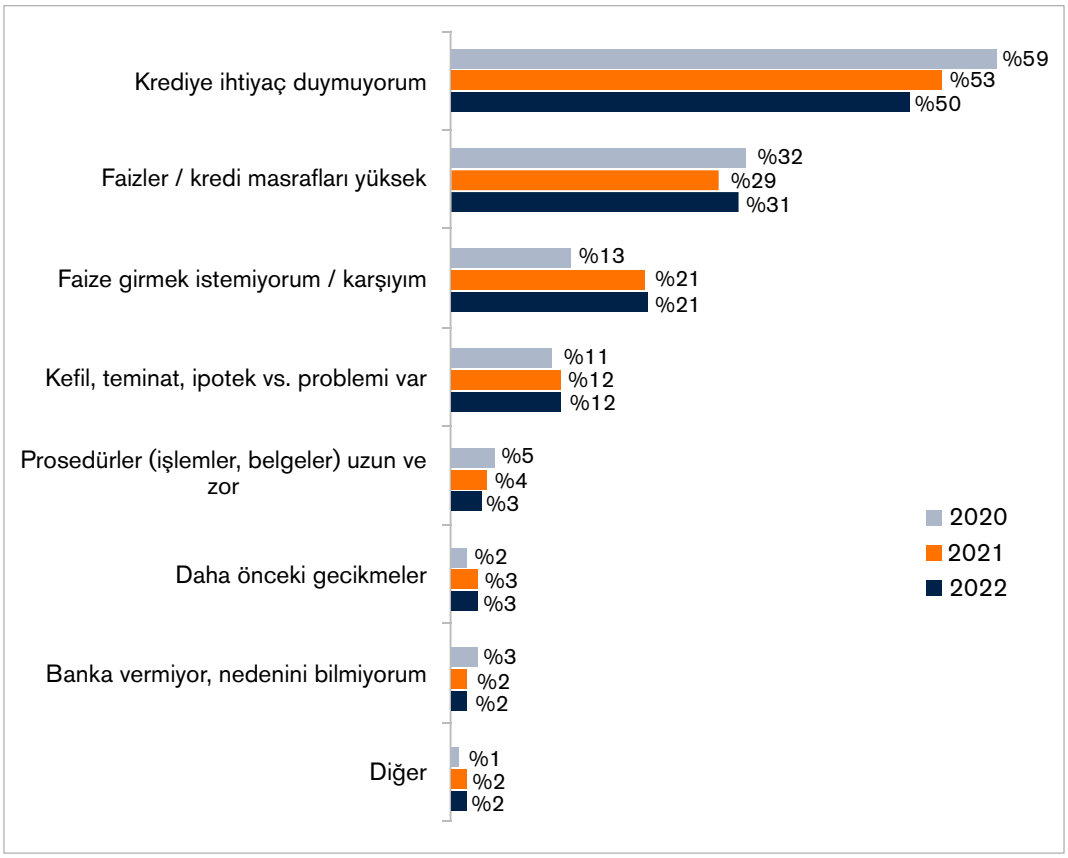
Şekil 32:
Çiftçilerin Kredi Kullandıkları Banka Sayısı

Araştırmada kredi kullanmadığını belirten çiftçilere "neden" sorusu yöneltildiğinde çiftçilerin %50'si **"ihtiyaç duymuyorum"** cevabını vermiştir (Şekil 33). Bu yıl banka kredisi kullanımının artmasına bağlı olarak bu seçeneğin oranında geçen yıla göre bir miktar düşüş yaşanmıştır. Fakat "faizler/kredi masrafları yüksek" şikayetinde 2021'de kısmen düşen oran 2022'de tekrar yükselmiştir. Ziraat Bankası'nda devletin sağladığı düşük faizli (sübvansiyonlu) kredilerden faydalanan çiftçinin, bu seçenekte daha çok özel bankaları işaret ettiği tahmin edilmektedir. Ziraat Bankası'nda olduğu gibi devletin tarım sektörüne sağladığı kaynak maliyeti avantajları olmayan özel bankaların çiftçi nezdinde "pahalı" olarak algılanması doğal bir durum olarak görülmektedir.

Fiyatlama dışında diğer krediye erişim problemlerinin **(teminat, prosedürler, gecikmeler vb.)** Türkiye'de artık başat problemler olmadığı saha araştırmalarında son üç yıldır toplanan cevaplardan anlaşılmaktadır. **"Faize girmekten korktuğu veya karşı olduğu"** için kredi kullanmama durumunu ise bir problemden ziyade bir tercih olarak algılamak mümkündür. Bu nedenle bu seçenek tarımda faizsiz finansal enstrümanlar açısından bir potansiyel olarak algılanabilecektir.

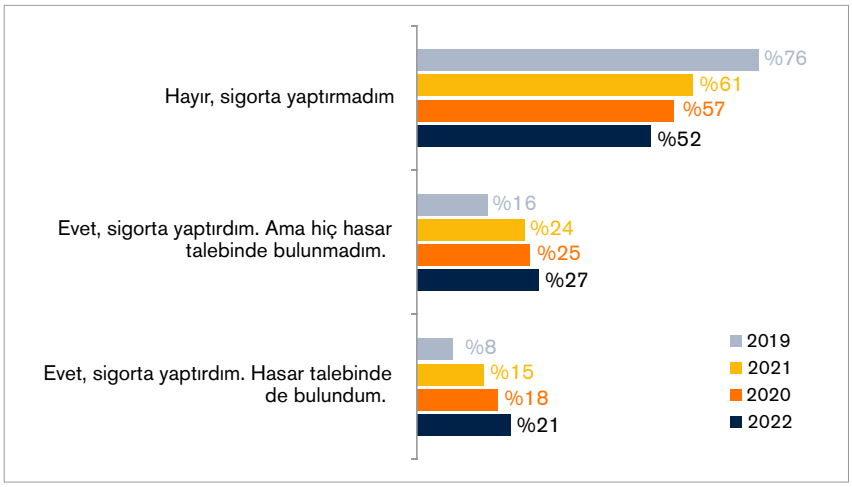
Şekil 33:
Bankadan Kredi Kullanmayan Çiftçilerin Gerekçeleri

Saha araştırmasına katılan çiftçilere kredi sorularının akabinde son 3 yıl içerisinde hiç **tarım sigortası (TARSİM)** kullanıp kullanmadıkları sorulmaktadır. Sevindirici bir şekilde, 2019 yılından bu yana TARSİM ile tanışan örneklemin arttığı izlenmektedir. TARSİM yaptırmayan çiftçi kitlesi bu yıl %52'ye gerilemiştir. TARSİM sigortaları doğrudan tarımsal ürünün/hayvanların riskini üstüne alan bir sigorta sistemi olduğundan, bireysel olarak çiftçinin de ötesinde sektörün risk yönetimi açısından kritik öneme sahiptir. Araştırmamızda gittikçe artan TARSİM penetrasyonu Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş. tarafından yayımlanan verilerle uyumludur. Buna göre tüm Türkiye'de TARSİM'in toplam poliçe sayısı 2021'de 2020'ye göre %13 daha artarak 2,5 milyonu aşmıştır.[36] Aynı dönemde TARSİM'in sigortaladığı toplam tarımsal değer (sigorta bedeli) ise tarımsal milli hasılamızın %25'inden %31'ine yükselmiştir.

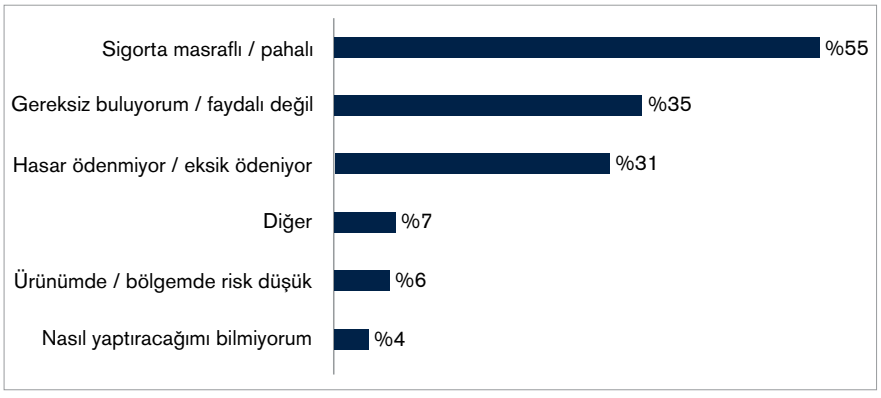
Araştırmadaki aynı soruda TARSİM yaptıran çiftçilere eş zamanlı olarak son 3 yıldır **"TARSİM'e hasar bildiriminde"** bulunma tecrübesi yaşayıp yaşamadıkları da sorulmaktadır. Buna göre TARSİM yaptırıp son 3 yıl içinde hasar bildiriminde bulunan çiftçiler %21, henüz bir hasar bildiriminde bulunmamış çiftçiler ise %27 olarak ölçülmüştür. Genel olarak TARSİM yaptıran çiftçi oranı arttığından hasar bildiriminde bulunan ve bulunmayan çiftçi grubunun her ikisi de artmıştır. Fakat bu noktada dikkat çekici olan husus, hasar bildiriminde bulunan çiftçilerin artmasıyla birlikte, bu çiftçilerin TARSİM yapmalarının ne kadar doğru bir karar olduğunu görmüş olmalarıdır. Nitekim 2020/2021 yılında yaşanan kuraklık ve diğer ekstrem meteorolojik olayların (don, dolu, fırtına, sel-su baskını, vb.), keza hayvan ölümleri ve zorunlu kesimlerin neden olduğu hasarlar nedeniyle TARSİM'in 2021 yılı içerisinde Türkiye çapında çiftçilere ödediği hasar miktarı 2020'ye göre neredeyse iki katına ulaşarak yaklaşık 2,6 milyar TL olmuştur.

Şekil 34:
TARSİM Yaptıran ve TARSİM'e Hasar Bildiren Çiftçi Oranı

Araştırmada TARSİM yaptırmayan çiftçilere neden sigorta yaptırmadıkları da sorulmaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda her zaman olduğu gibi **"sigorta pahalı"** gerekçesi çiftçiler tarafından en çok belirtilen seçenek olmuştur. Sigorta priminin yarısının devlet destekli olduğu, yani %50'sinin devlet tarafından karşılandığı bu sistemde çiftçilerin hâlâ TARSİM'i pahalı bulması, detaylı olarak incelenmesi gereken bir konudur. Bunu takip eden gerekçelerde de sıralama değişmemiştir. TARSİM'i **"gereksiz bulan"** çiftçiler (%35) ve TARSİM'in **"hasarları eksik ödediğini"** düşünen çiftçiler (%31) yine ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmıştır.

Şekil 35:
TARSİM Yaptırmayanların Gerekçeleri

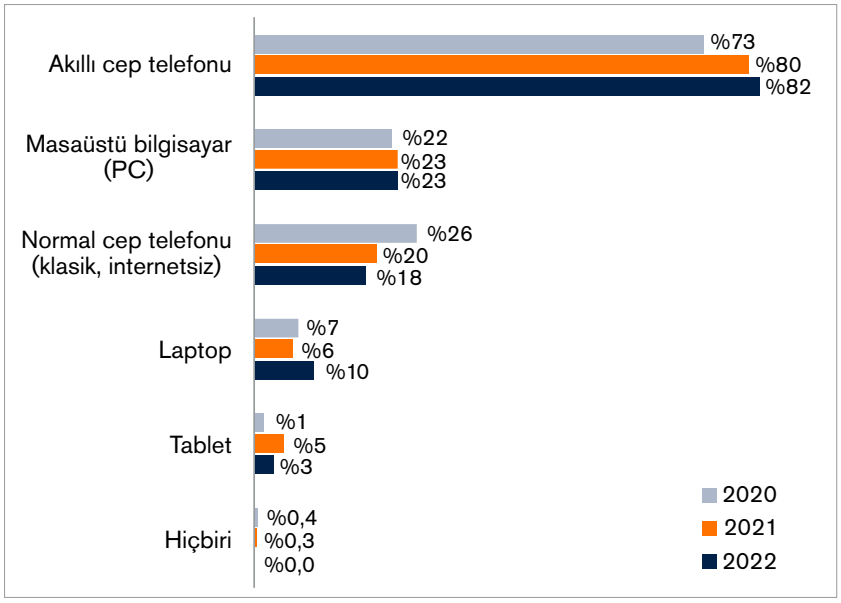
Bu soruda **"Diğer"** seçeneğini işaretleyen çiftçilerin gerekçeleri genellikle aynıdır (%7). **"Diğer"** gerekçelerde en fazla öne çıkan, tarımsal arazileri ve hayvanları Tarım ve Orman Bakanlığı'na kayıtlı olmayan çiftçiler olmaktadır. Bilindiği üzere, ÇKS ve HKS kayıtları olmayan işletmelere TARSİM sigortası düzenlenememektedir. Ülkemizde resmi kayıt sistemlerine kayıtlı olmayan önemli sayıda çiftçi ve arazi olduğu tahmin edildiğinden, bu durum TARSİM'in ilave olarak büyümesinde yapısal bir bariyer işlevi görmektedir. Bir başka sık rastlanan **"Diğer"** gerekçesi ise çiftçiler tarafından **"ihmalkarlık"** ya da **"alışkanlık olmaması"** şeklinde adlandırılmaktadır. Özet olarak, KKB saha araştırmasında elde edilen bulguların, ülkemizde TARSİM bilincinin artırılması, yanlış algıların düzeltilmesi ve böylece TARSİM penetrasyonun artırılması açısından önemli püf noktaları gün ışığına çıkardığı düşünülmektedir.

[36] https://www.tarsim.gov.tr/pages/aboutUs/faaliyet-raporlari.jsp

4.6. Çiftçilerin Teknoloji ve İnternet Kullanımı

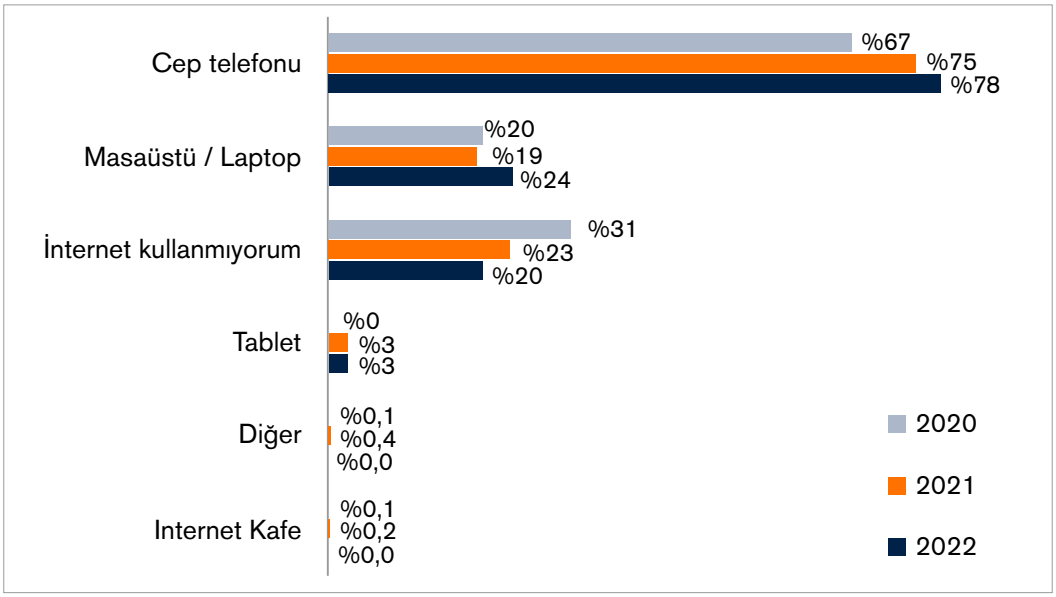
KKB'nin tarımsal saha araştırmalarının en önemli amaçlarından biri de çiftçilerin dijital okuryazarlığını ölçebilmek ve bu alandaki varsa sorunlarla fırsatları kamuoyuna sunmaktır. Bu amaçla araştırmaya katılan çiftçilere öncelikle hangi teknolojik cihazları kullandıkları sorulmaktadır (Şekil 36). Geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yıl da çiftçiler en çok **"akıllı cep telefonu"** (%82) kullandığını belirtmiş ve oran geçen yıla göre artmıştır. **"Klasik internetsiz cep telefonu"** (feature phone) kullanımı ise her geçen yıl azalmaktadır (%18). **"Masaüstü bilgisayar"**, yani PC kullanan çiftçilerde bu yıl oran değişmezken, **"laptop"** sahipliğinin belirgin şekilde arttığı gözlenmiştir (%10). Araştırmada son üç yıl içerisinde alınan sonuçlar çiftçinin teknolojik gelişime adaptasyonu bağlamında pozitif bulunmuştur.

Şekil 36:
Çiftçilerin Kullandığı Teknoloji Cihazları

Teknolojik cihazları not alınan çiftçilere ikinci olarak **internete hangi cihazla eriştiği** sorulmaktadır. Şaşırtıcı olmayan şekilde çiftçilerin büyük kısmı interneti **akıllı cep telefonu** üzerinden kullandığını belirtmektedir. Bu seçenekte elde edilen oranın son 3 yıldır artıyor olması (%78), akıllı cep telefonu sahipliği artışıyla uyumludur. Benzer şekilde, masaüstü PC ve laptop kullanımının artmasına paralel olarak internete bu cihazlardan bağlanan çiftçiler de 2021 yılında artmıştır. Saha araştırmasında **"İnternet kullanmıyorum"** diyen çiftçi oranı bu yıl da gerileyerek %20 seviyesine inmiştir. TÜİK verilerine göre 2022 yılında Türkiye genelinde 16-74 yaş arasındaki bireylerde internet kullanmayanların oranı bir önceki yıla göre %17'den %15'e düşmüştür.[37] İnternet kullanmayan çiftçilerin oranı da Türkiye'deki genel görünüme benzer şekilde gerilemektedir.

Şekil 37:
Çiftçilerin İnternete Erişim Teknolojileri

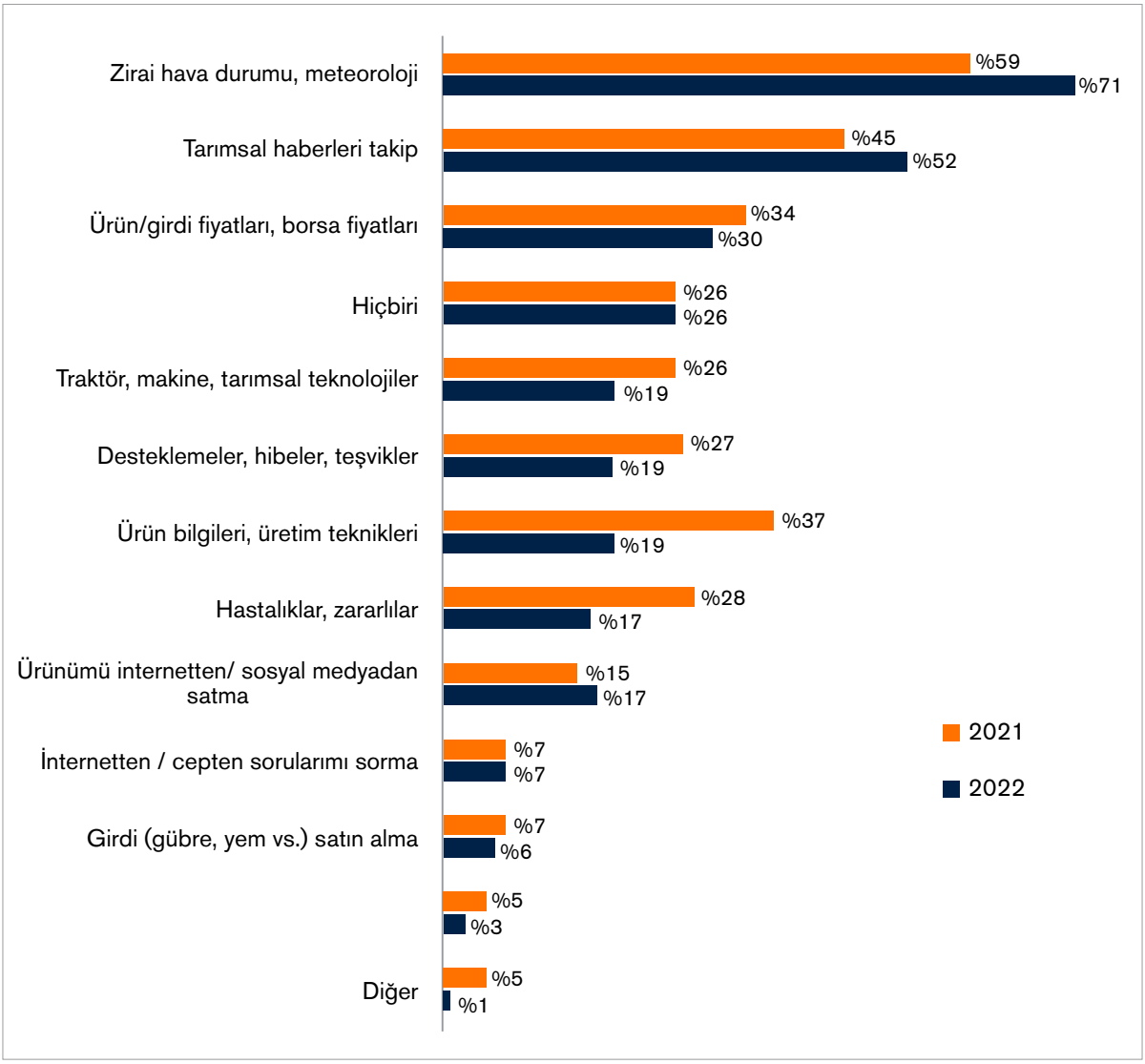
Araştırmada son olarak çiftçilerin dijital bilgi dünyasında hangi konu veya hizmetleri ne kadar kullandıkları ve ilgi duydukları ölçülmektedir. Bu soruda çiftçilerin **"mevcutta kullandıkları"** ile mevcuta **"ilave olarak kullanmak istedikleri"** dijital servisler iki aşamalı olarak arka arkaya sorulmaktadır (Şekil 38 ve 39). Böylece hem mevcutta kullanılan hizmetlerin sıralaması ölçülebilmekte hem de çiftçiler tarafından farklı bir dijital servise yönelik yeni bir talep artışı olup olmadığı izlenebilmektedir.

Öncelikle, **"Hiçbir dijital hizmeti kullanmıyorum/Takip etmiyorum"** diyen çiftçiler geçen yıla göre değişmeyerek %26 ölçülmüştür. Dolayısıyla geri kalan %74'lük çiftçi kitlesi en az bir dijital servisi kullanmakta veya takip etmektedir. Bu soruda çoklu cevap seçimi mümkün olduğundan ortalama dijital servis sayısı ölçülebilmektedir. Buna göre çiftçi başına kullanılan/takip edilen dijital servis sayısı 2021'de 3,2 iken bu yıl 3,5'a yükselmiştir.

Mevcutta kullanılan dijital hizmetlerin sıralaması geçen yılla benzeşmektedir. Dijital kanallardan **"zirai hava (meteoroloji)"** (%71) takibi her zaman olduğu gibi ilk sıraya yerleşmiştir. Bilindiği üzere zirai hava durumu ve meteorolojik uyarılar ülkemizde gerek Meteoroloji Genel Müdürlüğü ve diğer global servis sağlayıcılar tarafından internetten, gerekse GSM operatörleri tarafından **"çiftçi kulübü"**, **"çiftçi dünyası"** gibi isimler altında sunulan paket servisler aracılığıyla mobil telefonlar üzerinden sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bazı belediyeler, ziraat odaları, tarımsal kooperatif veya birliklerin de çiftçilere sağladığı hava durumu bilgi hizmetleri bulunmaktadır. Çiftçiler için son yıllarda geliştirilen mobil uygulamalarında da açılış ekranları genellikle konum bazlı zirai hava bilgileri olmaktadır. Dolayısıyla zirai hava çiftçilere en yaygın ve erişilebilir şekilde sunulan bilgi konumundadır.

[37] *TÜİK, Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2020 (https://data.tuik.gov.tr)*

Şekil 38:
Çiftçilerin Kullandıkları Dijital Hizmetler

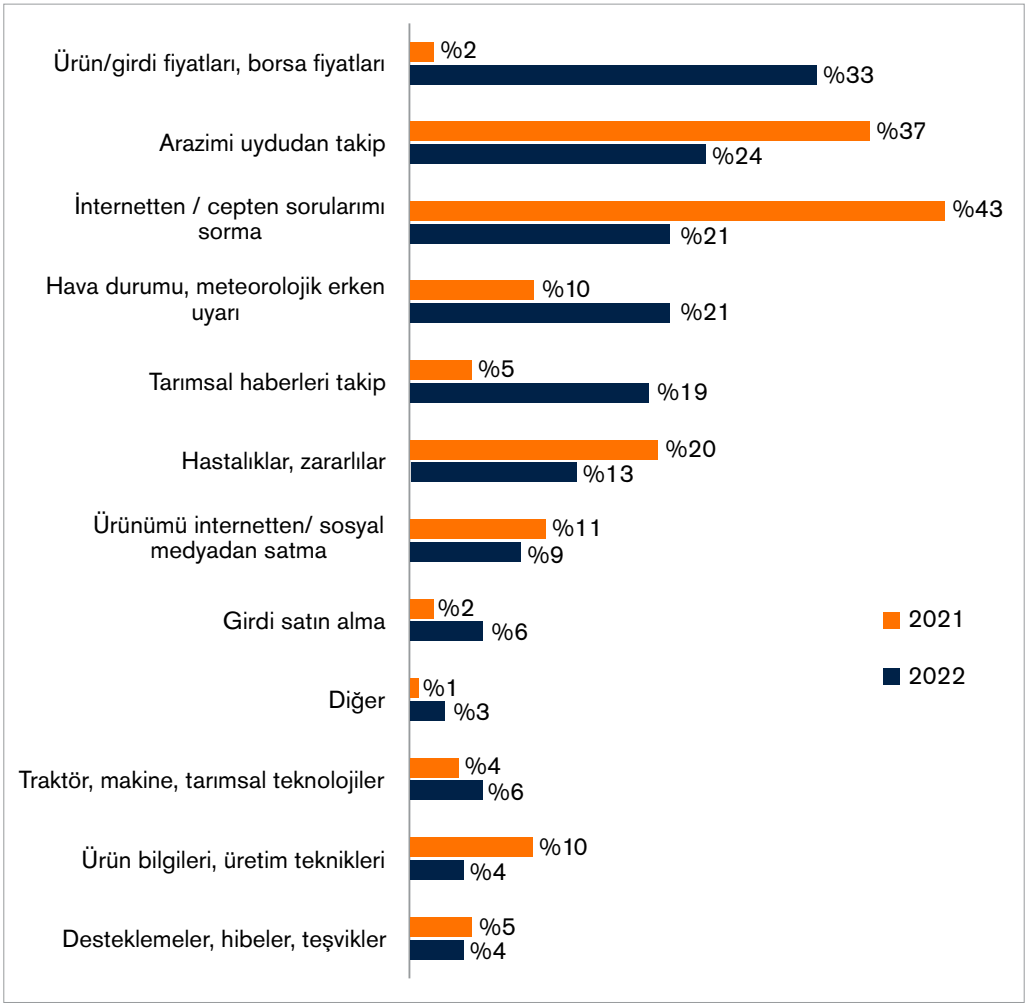

Araştırmada hava durumunu **"tarımsal haberler"** (%52), **"fiyatlar"** (%30), **"makineler/teknolojiler"** (%19) ve **"desteklemeler"** (%19) takip etmiştir. Geçen yıla ilişkin en dikkat çekici husus, **"ürünler/üretim teknikleri"** (%19) ve **"hastalık ve zararlıların"** (%17) dijital kanallardan takibinin belirgin biçimde azalmış olmasıdır. Her iki seçenekte bu yıl elde edilen oranlar düşük değilse de, 2021 yılına kıyasla yaşanan hızlı azalmada tarım sektöründe agronomik (üretime dayalı), ekolojik (iklimsel) ve biyolojik problemlerin de 2022 yılında azalmış olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Genel olarak, tarım sektöründe hangi konu gündem veya problem olmaktan çıktıysa çiftçinin dijital tercihlerine hızlı bir şekilde yansıdığı tahmin edilmektedir.

Bu yıl **"internetten/sosyal medyadan satış, tanıtım"** geçen yıla göre yükselirken (%17) **"uydudan arazi takibi"** (%3) düşmüştür. Türkiye'de henüz çok yeni bir uygulama olan uydudan arazi takibinde düşüşün pandemi tedbirlerinin kalkmış olmasıyla ilintili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim bu servisin çiftçilere ilk defa tanıtıldığı dönem de daha çok pandeminin ilk yılı olmuştur. Gerek araziye erişim sorununun ortadan kalkmış olması, gerekse Türkiye'de arazi ölçeklerinin küçük olmasının bu servise olan ilgiyi şimdilik törpülemiş olabileceği akla gelmektedir.

Çiftçilere son olarak mevcutta kullandıkları dijital hizmetlere **"ilave olarak" nelere ilgi duydukları** sorulduğunda cevaplar aşağıdaki gibi oluşmuştur (Şekil 39).

Şekil 39:
Çiftçilerin "İlave" Olarak Kullanmak İstedikleri Dijital Hizmet Konuları

İlave olarak ilgi duyulan/talep edilen başlıklar bu yıl ciddi değişikliklere maruz kalmıştır. Geçtiğimiz yıl 2020'ye göre büyük ölçüde gerileyen **"ürün/girdi fiyatları"** bu yıl en çok talep gören servis olmuştur (%33). Bu durumun 2022'de ürün ve girdi fiyatlarının çok sık değişmesi ve yükselmesinden kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Bu hızlı değişimlere normal bilgi kaynaklarından erişemeyen çiftçi, en hızlı olarak dijital ortamdan erişebileceğini düşünmektedir.

2020 ve 2021 yıllarında çiftçiler için hâlâ çok **"yeni"** servisler olan **"arazimi uydudan takip"** (%24) ve **"internetten/ cepten soru sorma"** (%21) seçenekleri artık "yeni" vasıflarını bir miktar kaybetmiş gözükmektedir. Bu servislerin bir önceki grafikte (Şekil 38) tespit edilen mevcut kullanım oranlarının da henüz düşük olması her ikisinin de popülaritesini kısmen yitirdiği anlamına da gelebilecektir. Nitekim, her iki dijital hizmetin pandemi döneminde sokağa çıkamayan, her istediğinde arazisini ziyaret edemeyen, ziraat mühendisini/veterineri yerinde bulamayan, parkta/kahvehanede diğer çiftçilerle vakit geçiremeyen çiftçi açısından birden merak konusuna dönüşmüş olması normaldir. Aynı şekilde pandemi yasakları kalktığında bu servislere olan ilginin de aşağı yönlü dengelenmesi normal karşılanmıştır. Buna ilave olarak, bir önceki sayfada da değinildiği üzere Türkiye'de arazi ölçeklerinin küçük olmasının bu arazilerin uydudan takibini de yeteri kadar cazip kılmayabileceği akla ilk gelen hususlardan biridir. Uydu görüntülerinin kalitesi, görüntülerin çiftçiye sunduğu analizlerin karmaşıklığı veya isabet oranı detaylı incelenmesi gereken hususlardır. Aynı durum **"internetten/cepten soru sorma"** hizmetleri için de gündeme gelebilecektir. Yüz yüze veya arazide yerinde danışmanlıktan çiftçinin aldığı tatmin seviyesinin bilgisayar/cep telefonu ekranı üzerinden sunulan metinden veya görselden daha düşük olması durumunda çiftçinin bu ürüne ilgisini kaybetmesi beklenebilecektir.

Araştırmada anket toplama ve analiz hizmetleri Frankfurt School of Finance & Management tarafından sağlanmıştır.

Frankfurt School Hakkında

Almanya'da kurulu olan Frankfurt School of Finance & Management (önceki unvanıyla Bankakademie) 50 yıldan fazla süredir finansın ve bankacılığın tüm alanlarında danışmanlık, mesleki ehliyet kazandırma ve eğitim faaliyetleri alanında hizmet vermekte olup, sektöründe önde gelen bir özel üniversite ve uluslararası danışmanlık kurumudur.

1992'den beri faaliyet göstermekte olan Frankfurt School Uluslararası Danışmanlık Hizmetleri, gelişmekte olan ülkelerde ve yükselen piyasalarda finansal pazarları geliştirmek ve tüm bu ülkelerdeki düşük gelirli nüfusun finansmana erişim imkânlarının artırılmasına kendini adamıştır. Daha fazla bilgi için lütfen www.frankfurt-school.de internet sitesini ziyaret ediniz.

"Bu yayın Kredi Kayıt Bürosu'nun (KKB) desteği ile hazırlanmıştır. Yayının içeriğinin tüm sorumluluğu Frankfurt School of Finance & Management'e aittir ve hiçbir şekilde KKB'nin görüşlerini yansıttığı düşünülemez."

Bu araştırma ve yayın KKB Kredi Kayıt Bürosu tarafından finanse edilmiştir.

Kredi Kayıt Bürosu Hakkında

KKB sektörün önde gelen 9 bankasının ortaklığı ile 11 Nisan 1995 tarihinde kurulmuştur. KKB'nin, bankalar, tüketici finansman şirketleri, leasing, faktöring ve sigorta şirketleri olmak üzere hem Risk Merkezi hem de kendi üyelerini içeren 200'e yakın üyesi bulunmaktadır. KKB'nin temel fonksiyonu; üyelerinden topladığı müşteri bilgilerini birleştirip ve işleyip kredi risk yönetimi ve kredi değerlendirme süreçlerinde kullanılmak üzere yine üyeleri ile paylaşması şeklindedir. Bu misyon doğrultusunda 2013 yılında hizmete sokulan TARDES ülkemizde tarımsal finansman piyasasının gelişmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Yine 2013 yılında hizmete sunduğu Çek Raporu, Risk Raporu ve Elektronik Rapor Sistemi ile KKB, yalnız finansal kuruluşlara değil aynı zamanda bireylere ve reel sektöre yönelik hizmetler de sunmaya başlamıştır. Kişi ve kurumların finansal itibarlarını yönetebilmeleri için önemli araçlar sunan KKB, 2014 yılında bireylere ve reel sektöre yönelik olarak tasarlanmış yeni finansal hizmetler platformu Findeks'i hayata geçirmiştir. Findeks, sahip olduğu dünyanın en gelişmiş kimlik doğrulama yapılarından biriyle benzersiz bir hizmet sunmaktadır. 2015 yılında hayata geçen, 2016 yılında yasa ile kullanımı zorunlu hale gelen ve 1 Ocak 2017 itibarıyla yürürlüğe giren Findeks Karekodlu Çek Sistemi ile daha şeffaf ve güvenli bir ticari hayat için önemli bir adım atılmıştır. Son olarak, 2016 Aralık ayında faaliyete başlayan KKB Anadolu Veri Merkezi ile başta bankacılık ve finans sektörü olmak üzere tüm sektörlere yönelik veri merkezi, olağanüstü durum merkezi ve bulut hizmetlerinin yanı sıra, kurumlara özel yapılandırılmış merkezi ürün ve teknolojik alt yapı hizmetleri sunulmaktadır.

(www.kkb.com.tr)
(www.findeks.com.tr)
(www.kkc.com.tr)
(www.anadoluverimerkezi.com.tr)

Frankfurt School of Finance & Management
German Excellence. Global Relevance.

TARDES
KKB Tarım Kredileri Değerlendirme Sistemi

KKB
KREDİ KAYIT BÜROSU